

sva artiljerija 369 i 264 divizije, kao i obalska artiljerija — ukupno oko 240 topova. Zaplenjeno je 13.000 pušaka, vozni park i sredstva za vezu 264 i 369 divizije. Ovo naoružanje i oprema znatno su pojačali borbenu moć 8 korpusa NOVJ.

III

DEJSTVA SNAGA NOVJ U BOSNI, HRVATSKOJ I SLOVENIJI U DRUGOJ POLOVINI 1944 GODINE

1

BORBE U BOSNI

Situacija polovinom 1944 godine

Bosansko operativno područje, zahvaljujući svom centralnom geografskom položaju i veličini, a naročito uspešnom razvoju ustanka u Bosanskoj Krajini, odigralo je veliku ulogu u Narodnooslobodilačkom ratu. Polovinom 1942 g. po dolasku Vrhovnog štaba NOV i POJ sa proleterskim i udarnim brigadama u Bosansku Krajinu, i pošle oslobođenja velikog dela Bosne, ona je postala glavna operacijska osnovica Narodnooslobodilačke vojske. Snažan zamah ustanka u Jugoslaviji i posebno u Bosni primorao je okupatore da na jugoslovensko ratište obrate veću pažnju. Zbog toga'su Nemci i Italijani, pored niza lokalnih akcija, preduzeli u januaru 1943 g. Četvrtu ofanzivu protiv tzv. Titove države (zapadna Bosna) a uproleće iste godine i Petu ofanzivu protiv glavnih snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U teškim borbama uspela je Narodnooslobodilačka vojska da sačuva živu silu svoje glavnine, a zatim da ponovo oslobodi veliki deo Bosne. Pokušaj neprijatelja da u toku zimskih operacija 1943/44 g. razbijje snage Narodnooslobodilačke vojske i ovlađe komunikacijama u Bosni i jednom delu Hrvatske, takođe nije uspeo. Na bosanskom operativnom području i dalje se isticala kompaktna slobodna teritorija Bosanske Krajine (sa gradovima Drvarom, B. Petrovcem, Ključem, Sanskim Mostom, Glamočem i B. Grahovom), na kojoj se odvijao nov, vrlo intenzivan politički, ekonomski i društveni život. Glavne snage Narodnooslobodilačke vojske nalazile su se u centralnom položaju iz koga su mogle uspešno dejstvovati po unutrašnjim operacijskim pravcima. Njihov položaj

bio je naročito povoljan u odnosu na savezničke snage koje bi se eventualno iskrcale na jadransku obalu, što su Nemci očekivali.

U ovakvoj situaciji Nemci su, uprleće 1944 g., preduzeli ofanzivna dejstva na ceioj teritoriji Jugoslavije. Težište ovih dejstava bilo je usmereno ka Drvaru, na Vrhovni štab NOV i POJ, s ciljem da se ovaj uništi i Narodnooslobodilačka vojska dezorganizuje; tako bi se, mislili su Nemci, njihova situacija na jugoslovenskom ratištu bar privremeno stabilizovala. Kao što je poznato ovaj pokušaj Nemaca je propao, ali im je u toku Drvarske operacije uspelo da privremeno ovladaju gradovima u ovom delu Bosne. Pošto je u ovo vreme u Vrhovnom štabu NOV i POJ već bila sazrela ideja o prenošenju težišta rata u Srbiju, on je zadržao 3 i 5 korpus na njihovim operativnim područjima. Cilj mu je bio: zadržati centralni položaj na jugoslovenskom ratištu i iz njega ugrožavati neprijateljski saobraćaj između r. Save i jadranske obale, kao i eventualne pokrete nemачkih operativnih rezervi ka Srbiji.

Kada je, uleti 1944 g., težište rata preneto u Srbiju, povećao se značaj bosanskog operativnog područja za obe ratujuće strane. Zbog prodora Crvene armije kroz Rumuniju i mogućnosti da se ona spoji sa glavnim snagama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (koje su delom prodrle, a delom se prikupljale radi prodora u Srbiju), bila je ugrožena otstupnica nemачkoj Grupi armija »E« iz Grčke. Mogućnost da jugoslovensko-sovjetske snage, oslobođenjem Beograda, preseku otstupnicu Grupi armija »E« moravskim pravcem, nagoveštavala je veliku važnost komunikacija u Bosni, kojima bi se ova morala povlačiti. Time je bosansko operativno područje dobilo širi, strategiski značaj. Ne treba gubiti iz vida još jednu važnu činjenicu: u očuvanju Bosne Pavelić je video svoj politički prestiž. Zbog toga je u Bosni od početka rata držao znatne oružane snage.

Kao što smo već napomenuli, na teritoriji Bosne uleti 1944 g. nalazili su se 3 i 5 korpus NOVJ. Treći korpus (11, 27 i 38 divizija) dejstvovao je u istočnoj Bosni, između reka Driće i Bosne, a 5 korpus (4, 10, 39 i 53 divizija i dva artiljeriska diviziona)¹³⁹ u zapadnoj i centralnoj Bosni, između reka Bosne

¹³⁹ u drugoj polovini 1944 g. divizije 3 i 5 korpusa imale su u svom sastavu sledeće brigade: 11 krajška (srednjebosanska) divizija — 5 krajšku (kozaračku) i 12 krajšku brigadu, a od oktobra i 32 srpsku (mačvansku) brigadu; 27 istočnobosanska divizija — 16 muslimansku, 19 birčansku i 20 romanSKU brigadu; 38 majevička divizija — 17 majevičku, 18 istočnobosansku (hrvatsku) i 21 istočnobosansku brigadu (od 19 septembra); 4 krajška divizija — 6 krajšku, 8 krajšku i 11 krajšku brigadu; 10 krajška (bosanska) divizija — 7 krajšku, 9 krajšku i 17 kra-

i Une, do pl. Dinare na jugu i r. Save na severu. Pored navedenih divizija na operaciskim područjima ovih korpusa dejstvovalo je više partizanskih odreda.¹⁴⁰

Od operativnih snaga Nemci su u Bosni imali 7 SS diviziju »Princ Eugen«, 13 SS diviziju »Handžar« i delove 369 legionarske »Vražje« divizije (iz 5 SS armiskog korpusa, 2 oklopne armije) i delove 373 legionarske divizije (iz 15 brdskog armiskog korpusa).

Osim ovih operativnih jedinica Nemci su imali i policijske i druge jedinice za osiguranje.

Od ustaško-domobranksih snaga, u Bosni je bilo devetnaest brigada,¹⁴¹ četiri žandarmeriska (oružnička) puka¹⁴² i devet železničko-stražarskih bataljona na obezbeđenju glavnih železničkih linija.

Četničke jedinice u Bosni bile su formirane u sedam korpusa.¹⁴³

Od jednog dela muslimanskog stanovništva, naročito u istočnoj Bosni, Nemci su po selima formirali ustašku miliciju,¹⁴⁴ nazvanu »zeleni kadar«.

Sve kvislinške snage su bile potčinjene onim nemačkim jedinicama na čijem su se sektoru nalazile.

Neprijateljske snage bile su grupisane uglavnom u dolinama reka Bosne, Vrbasa i Une, kuda se protežu glavne ko-

jišku brigadu; 39 krajška (*banjalučka*) divizija — 13 krajšku, 15 krajšku i 16 krajšku brigadu (do 1 novembra) a od 1 oktobra i 20 krajšku brigadu; 53 srednjebosanska divizija — 14 srednjebosansku, 18 srednjebosansku i 19 srednjebosansku brigadu (od 1 oktobra).

¹⁴⁰ Pod komandom 3 korpusa bili su Birčanski, Majevički, Srebrenički, Posavsko-trebarski, Tuzlanski i Kladanjski partizanski odred.

Partizanski odredi 5 korpusa dejstvovali su pod komandom divizija na čijem su se operativnom području nalazili. Pod komandom 10 divizije: Travnički, Kupreški, Livanjsko-duvanjski i Visočko-fojnički; pod komandom 4 divizije: Drvarsко-petrovački, Podgrmečki (a do avgusta 1944 i Kozarački, Timarski i Gradiško-ljevčanski); pod komandom 39 divizije: Mrkonjički i Zmijanski; pod komandom 53 divizije: Motački, Jajački (do 18 oktobra, kada je kao Jajačko-travnički potčinjen 10 diviziji), Vlašićki i Uzlomački partizanski odred.

¹⁴¹ Brigada je u svom sastavu imala tri puka (pukovnije), a kod isključivo ustaških snaga četiri, pet, pa čak i šest i sedam bataljona (bojni).

¹⁴² 2andarmeriske jedinice su bile formirane u pukove čije je brojno stanje iznosilo prosečno po 2.000 do 2.500 ljudi.

¹⁴³ Jačina četničkih korpusa bila je vrlo različita. Od nekoliko stotina do 2.000 ljudi.

¹⁴⁴ Okupatoru i ustaškim vlastima naročito je bilo stalo da pridobiju muslimansko stanovništvo. Koristeći četničke zločine protiv muslimana, oni su propagandom na verskoj osnovi i pod parolom »borbe Protiv partizana i četnika« uspeli da naoružaju i uključe jedan deo muslimana u ustašku seosku miliciju.

munikacije na sever, u dolinu Save. Neprijatelj je duž ovih komunikacija poseo gradove Sarajevo, Zenicu, Banjaluku, Travnik, Tuzlu, kao i niz drugih mesta, i, oslanjajući se na njih, aktivnom odbranom nastojao da održi komunikacije u svojim rukama.

Borbe u Bosanskoj Krajini i centralnoj Bosni

U toku leta 1944. g. 5 korpus je usmerio težište dejstva na neprijateljski saobraćaj i zaštitu žetve na slobodnim područjima, prvenstveno u Podgrmeču i Knežpolju. Deseta i 11 divizija¹⁴³ bile su grupisane prema dolini Bosne i komunikacijama Mostar—Sarajevo—Brod (10 divizija glavninom na delu Konjic, s. Pazarić, a ostalim snagama oko Bugojna, radi kontrole Bugojna, Jajca i Kupresa; 11 divizija na delu Maglaj, Derventa); 4 divizija je dejstvovala na komunikacije Prijedor—Sanski Most i Prijedor—B. Novi, a delom snaga je bila orijentisana ka dolini Une, radi dejstva na komunikaciju B. Novi—B. Krupa—Bihać—B. Petrovac; 39 divizija se glavninom snaga nalazila na pl. Manjači, radi dejstva na drumove Banjaluka—Ključ i Banjaluka—Mrkonjić Grad, a delom snaga oko Drvara, radi dejstva na drum Drvar—s. Oštrelj—B. Petrovac. Čišćenje pl. Manjače i centralne Bosne od četnika, na sektoru 11 i 39 divizije, pretstavljalo je važan zadatak 5 korpusa. Na prostoriji Gamoč, Livno, Kupres dejstvovala je do 20 jula 6 divizija, kada je, po naređenju Vrhovnog štaba, počela marš ka r. Bosni, radi prelaza u Srbiju.

Po naređenju Štaba 5 korpusa, na Kozari Pl. je početkom avgusta od jCozaračkog, Gradiško-lijevčanskog i Timarskog partizanskog odreda, radi bolje koordinacije njihovog dejstva, formirana Kozaračka grupa odreda, jačine oko 1.000 ljudi. Njen zadatak je bio da s osloncem na Kozaru Pl. dejstvuje na komunikacije u dolinama Une i Save i na komunikacije Banjaluka —s. N. Topola—B. Gradiška i Banjaluka—Prijedor—B. Novi.

U borbama vođenim u ovom periodu 5 korpus je pored napada na komunikacije izvršio i nekoliko napada na gradove. Naročito uspešni bili su napadi na Teslić, Tešanj, s. Jelah, Mrkonjić Grad, G. Vakuf i Kozarac i na železničku prugu Konjic—Sarajevo, kod s. Ostrožac i s. Bradina. Stalnim napadima 5

¹⁴³ Do 7 avgusta 11 divizija bila je u sastavu 5 korpusa, a potom u sastavu 3 korpusa, sve do polovine septembra kada je ušla u sastav 12 korpusa.

korpus je prisilio neprijatelja da do kraja avgusta napusti delove Bosanske Krajine, osvojene tokom Drvarske operacije, i da svoju odbranu svede na odbranu uskog pojasa duž komunikacija u dolinama reka Une, Bosne i Vrbasa, s osloncem na utvrđena glavna uporišta Prijedor, Banjaluku i Travnik. Na taj način bila je ponovo uspostavljena kompaktna slobodna teritorija u zapadnoj i centralnoj Bosni.

Počev od 1 septembra i 5 korpus je, na osnovi već pomenute direktive Vrhovnog štaba NOV i POJ od 17 avgusta, imao na svom operativnom području, u sadejstvu sa savezničkom avijacijom, da dejstvuje na komunikacije u Bosni, a naročito u dolinama reka Bosne, Vrbasa i Une. Direktivom je naređeno da se u prvom redu parališe neprijateljski saobraćaj duž železničkih pruga Brod—Doboj—Sarajevo—Mostar i Kostajnica—B. Novi—Bihać—Knin. Dakle, na najvažnijim pravcima koji preko zapadne i centralne Bosne vezuju jadransku obalu sa dolinom Šave, a preko Sarajeva Bosnu sa Srbijom.

U vezi s tim 28 avgusta je Stab 5 korpusa naredio:

— 4 diviziji da dejstvuje na železničku prugu B. Novi—B. Krupa—Bihać i drum B. Novi—B. Krupa—Bihać—B. Petrovac;

— 39 diviziji da delom snaga dejstvuje na drum B. Petrovac—Drvar, a delom snaga na drum s. Jezero—Jajce-^-D. Vakuf i na drum Banjaluka—Han Sladojević (oko 18 km j-z od Banjaluke);

— 10 diviziji da glavninom snaga dejstvuje na železničku prugu i drum Zenica—Sarajevo—Mostar, a delom snaga na drum Travnik—Bugojno—Kupres—s. Šujica i drum G. Vakuf—Prozor—s. Rama;

— 53 diviziji da glavninom snaga dejstvuje na železničku prugu i drum Zenica—Doboj—Brod, a glavninom Kozaračke grupe odreda na železničku prugu i drum Kostajnica—B. Novi.

U duhu ove direktive 5 korpus je izvršio više-uspešnih akcija na pomenutim komunikacijama. Jedinice 10 divizije su napale i zauzele ž. st. Raštelica, s. Ivan Sedlo i s. Tarčin i spalile ž. st. Busovača. U dva maha su njeni delovi vršili napad i na Konjic, ali bez većeg uspeha. Četvrta divizija je takođe izvršila nekoliko uspešnih akcija na komunikacije u dolini Une, a naročito na relaciji s. Dobrljin, B. Krupa i Prijedor, B. Novi, gde je neprijateljski saobraćaj bio parализovan. Dejstvom duž komunikacija i oslobođenjem pretežnog dela Bosanske Krajine, neprijateljske snage u B. Krupi, B. Novom i u dolini Une bile su potisnute u uporišta, a Banjaluka, Prijedor i s. Ljubija, kao i manja uporišta u dolini donjeg toka Sane, izolovani i bloki-rani. Zbog toga je Stab 5 korpusa odlučio da ovlada ovim ne-

prijateljskim uporištima, a prvenstveno Prijedorom i s. Ljubija. Izvršenje tog zadatka stvorilo bi povoljne uslove za dejstvo 5 korpusa ka Banjaluci i ka dolini Bosne; sem toga, slobodne teritorije Kozare i Podgrmeča spojile bi se sa ostalim delom Bosanske Krajine, dok bi ovlađivanje sanskom dolinom, zbog njene plodnosti i povoljnih uslova za mobilizaciju ljudstva u redove Narodnooslobodilačke vojske, imalo, pored vojničkog, i veliki ekonomski i politički značaj.

U to vreme 5 korpus je imao oko 19.000 ljudi naoružanih sa 10.080 pušaka, 1.700 automatskih oruđa, 104 bacača i 11 brdskih topova.

Dejstva u rejonu donjeg toka Sane

(Skica 32)

O s l o b o đ e n j e P r i j e d o r a . Kao važan saobraćajni čvor i oslonac za okolne manje posade (naročito za posadu u rudniku Ljubiji), Prijedor je bio fortifikacijski uređen za odbranu. Odbrana varoši bila je organizovana u dve linije: spoljna, koju su obrazovali 45 bunkera i znatan broj pogodnih kuća od tvrdog materijala, i unutrašnja, obrazovana od pogodnih kuća i bunkera, povezanih rovovima. Ispred obeju linija bile su postavljene prepreke od bodljikavih žica, a ispred spoljne linije — još i minskih polja. U centru grada su Silos, Gimnazija i još nekoliko zgrada obrazovali poslednje uporište: citadelu. Ostala neprijateljska uporišta — s. Ljubija, s. Ljubija Rudnik, s. Hambarine, s. Brežičani, s. Dragotinja, s. Petkovac, s. Blagaj i druga, i Martin Brdo (k. 208) — takođe su bila dobro utvrđena i organizovana za odbranu.

Posadu Prijedora sačinjavali su: 1 bataljon 7 lovačkog puka (800 domobrana), 60 Nemaca, 110 ustaša, 150 milicionera 1 300 četnika Timarskog odreda. Neprijatelj je, od artiljerije, raspolažeao sa četiri protivtenkovska topa i četiri haubice. U selima Ljubija Rudnik, Hambarine i Ljubija nalazio se 2 bataljon 284 puka 373 legionarske divizije (800 vojnika), 600 ustaša i nešto milicionera; u ostalim uporištima bili su delovi 2 bataljona 7 lovačkog puka (900 domobrana).

Stab 5 korpusa je odlučio da prvo napadne Prijedor i izvrši pritisak na s. Ljubija, a potom da preduzme napad na ostala uporišta. Prema ovom planu, napad na Prijedor je imala da izvrši 4 divizija. Njene glavne snage (6 i 11 brigada, bez 4 bataljona 6 brigade) imale su da nastupaju između desne obale

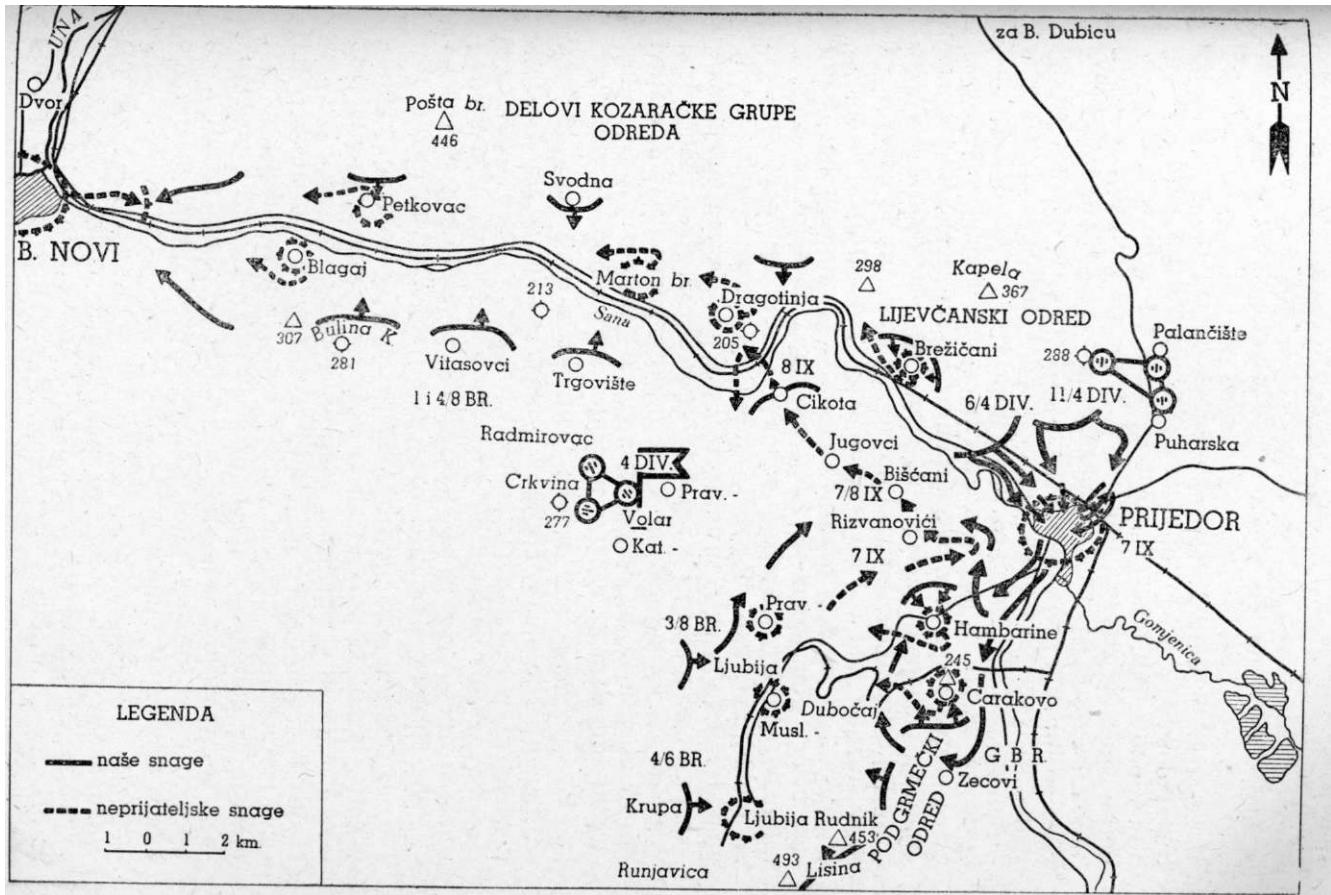
Sane i druma Prijedor—B. Dubica, a pomoćne (jedan odred iz Kozaračke grupe odreda, ojačan sa šest teških mitraljeza iz 4 divizije) između druma Prijedor—Banjaluka i desne obale Gomjenice. Zatvaranje pravca B. Novi—Prijedor i obezbeđenje prema B. Novom povereno je delovima Kozaračke grupe odreda (sa južnih padina Kozare) i 1 i 4 bataljona 8 brigade (sa linije s. Cikota, s. Trgovište, s. Vitasovci, Bulina Kosa). Pravac ka s. Ivanjska i Banjaluci zatvoren je snagama 15 brigade i jednim bataljonom 13 brigade 39 divizije. Blokiranje neprijateljske posade u s. Brežičani imali su da izvrše delovi Lijevčanskog odreda, dok su 4 bataljon 6 brigade, 3 bataljon 8 brigade¹⁴⁶ i Podgrmečki odred imali da zatvore pravac s. Ljubija—s. Hambarine—Prijedor i izvrše pritisak na ova uporišta.

Napad na Prijedor imao je da podržava 2 artiljeriski divizion (korpusni) sa vatre nog položaja k. 288, severni deo s. Puharska. Obezbeđujuće delove 5 korpusa na pravcu B. Novi—Prijedor i s. Ljubija—Prijedor podržavao je 1 artiljeriski divizion (korpusni) sa vatre nog položaja u rejonus. Radomirovac i s. Volar. Stab 4 divizije se nalazio u s. Volar.

Napad je počeo 6 septembra u 22 časa na pravcima na kojima nisu bila postavljena minska polja. Sesta brigada je napadala u dve kolone: 3 bataljom duž desne obale Sane, a 1 bataljom drumom B. Novi—Prijedor; 11 brigada je 1 i 2 bataljonom (ojačanim sa po jednom četom iz 3 bataljona) napadala duž železničke pruge B. Novi—Prijedor, a 4 bataljom uz zapadnu ivicu druma B. Dubica—Prijedor. Ispred napadnih kolona nastupale su jake udarne grupe naoružane »Džon Bulima«,¹⁴⁷ puškomitraljezima i bombama. Udarna grupa 6 brigade uspela je da uništi dva bunkera i jednu utvrđenu kuću, pa je Brigada, kroz nastalu brešu, prodrla ka unutrašnjoj liniji odbrane, a nešto docnije, pošto je u borbu uvedena i brigadna rezerva, uspela je, uz snažnu podršku minobacačke vatreni i vatreni automatskih oruđa, da prodre u grad. Za to vreme je, posle jednočasovne borbe, glavnina 11 brigade probila spoljnju liniju neprijateljske odbrane i počela borbu za savladavanje neprijateljskog otpora na unutrašnjoj lipiji odbrane. Međutim, napad 4 bataljona na severni deo grada nije uspeo, te je Stab brigade, da bi obezbedio levi bok 1 bataljona, koji je bio zaustavljen kod Silosa, uputio na ovaj pravac i 2 bataljon. Zajedničkim dejstvom 2 i 4 bataljon su 7 septembra do 7 časova ovladali severnim delom grada, a nešto docnije i Silosom iz koga je

¹⁴⁶ Drugi batalion 8 brigade nalazio se u s. Suvaja, južno od B. Krupe, na zatvaranju druma B. Krupa—B. Petrovac.

¹⁴⁷ Englesko reaktivno pešadijsko protivtenkovsko oruđe PIAT (»Projektor infanteri antitank«) koje su naši borci zvali »Džon Bul«.

Skica 32 — Oslobođenje Prijedora

neprijatelj najduže pružao otpor. Time je za nepunih deset časova glavnina neprijateljske posade u Prijedoru bila uništena ili zarobljena. Samo manji njen deo uspeo je da se probije ka s. Ljubija, a delimično i ka s. Ivanjska.

Po oslobođenju Prijedora 6 brigada je, radi napada na sela Hambarine i Čarakovo, orijentisana ka jugozapadu, a 11 brigada (3 i 4 bataljon) je bila upućena ka s. Brežičani, k. 205 i Martin Brdu (k. 208).

Jednovremeno sa napadom na Prijedor vršeni su demonstrativni napadi na s. Ljubija Rudnik i na s. Ljubija, usled čega neprijatelj nije mogao da uputi ojačanja prijedorskoj posadi.

Sedmog septembra, zbog pritiska delova 11 brigade na pravcu s. Brežičani—Martin Brdo i jedinica Kozaračke grupe odreda sa južnih padina Kozare, kao i zbog vatrenega dejstva delova 8 brigade sa leve obale Sane, posade neprijateljskih uporišta u dolini donjeg toka Sane povukle su se u neredu ka B. Novom. Za to vreme je glavnina 6 brigade, obuhvatnim dejstvom preko s. Zecovi, odbacila neprijatelja iz sela Hambarine i Čarakovo ka s. Ljubija. Istog dana, oko 16,30 časova, neprijatelj je počeo da se povlači i iz rejona s. Ljubija Rudnik i s. Ljubija ka Prijedoru. Od posada ova dva uporišta i prikupljenih delova koji su se povukli iz Prijedora i okolnih sela, neprijatelj je formirao kolonu jačine oko 2.000 ljudi, i predveče izbio u neposrednu blizinu Prijedora, ali su ga snage 6 brigade primorale na povlačenje pravcem s. Rizvanovići—s. Bišćani—s. Jugovci. Otstupanje neprijatelja u noći 7/8 septembra bilo je usporeno stalnim bočnim napadima 3 bataljona 8 brigade.

Gonjen u toku dana, 8 septembra, od jedinica 6 brigade i izložen s čela i levog boka napadima delova 8 brigade, neprijatelj je, s ciljem da se nasloni na svoja ranija uporišta, pokušao da se kod s. Cikota prebaci na desnu obalu Sane. Međutim, bio je napadnut i od delova 11 brigade, koji su već izbili severno od r. Sane, i oko 11 časova razbijen i nateran da se u neredu i uz velike gubitke povlači. Neprijateljska kolona, koja je radi prihvata ovih snaga bila upućena oko 16 časova iz B. Novog u pravcu s. Blagaj, zaustavljena je u neposrednoj blizini B. Novog od strane 4 bataljona 8 brigade sa leve i delova Kozaračke grupe odreda sa desne obale Sane.

U borbama od 6 do 8 septembra oslobođen je ceo prostor između B. Novog, Prijedora i s. Ljubija. Neprijatelju su naneti veliki gubici, a jedan domobranski bataljon, zajedno sa oficirima i podoficirima i celokupnom opremom, prišao je Kozaračkoj grupi odreda.

Dok je 4 divizija vodila borbe oko Prijedora i s. Ljubija, 39 divizija je oslobodila Jajce i G. Vakuf a delom snaga čistila pl. Manjaču od četnika koji su, s osloncem na nemački garnizon u Banjaluci, uspevali da se održe na ovom terenu. Pedeset treća divizija je, isto tako, preduzela i ofanzivna dejstva ka dolini Bosne, između Doboja i Dervente, i zauzela Tešanj i Derventu, a potom usmerila dejstva ka Doboju. Delovi 53 divizije uspeli su u žestokim borbama da ovladaju selima oko Doboja (Matuzići, Karasi, Makljenovac, Milkovac i ž. st. Usora), a zatim je izvršen napad i na sam Doboj. U toku napada snage 53 divizije uspele su da prođu u grad i zauzmu skoro sve otporne tačke, ali su se, zbog neprijateljske intervencije od Tuzle i Maglaja, morale povući. Nešto kasnije, 12 septembra, 53 divizija morala je napustiti i Derventu.

Dejstva 10 divizije na komunikaciji Konjic—Sarajevo bila su takođe uspešna. Ona je početkom septembra, vršeći ujedno delom snaga pritisak i na Konjic, uspela da zauzme neprijateljska uporišta u selima Ivan Sedlo, Raštelica i Tarčin. Za vreme borbi 4 divizije oko Prijedora, uspela je 10 divizija da zauzme s. Kreševu, Bugojno, Kakanj, s. Lašva i ž. st. Busovača, a 13 septembra s. Turbe, i neposredno ugrozi i sam Travnik.

U prvoj polovini septembra, energičnim dejstvima 5 korpusa, proširena je slobodna teritorija zapadne i centralne Bosne. Time su bili stvoreni uslovi za dejstvo Korpusa ka Banjaluci i dolini Save, odnosno ka Travniku i dolini Bosne. Pošto se po oslobođenju Prijedora glavnina 5 korpusa našla u širem rejону Banjaluke, to je Stab korpusa, već 10 septembra, izdao naređenje svojim jedinicama da se orijentisu ka Banjaluci—4 divizija sa zapada, 53 sa istoka i 39 sa jugozapada.

Druga banjalučka operacija

Banjaluka je bila najveće neprijateljsko uporište u zapadnoj Bosni. Relativno dobra i gusta komunikacijska mreža i povoljan geografski položaj Banjaluke omogućavali su neprijatelju da iz nje efikasno i brzo dejstvuje na sve strane. Držanjem Banjaluke neprijatelj je kontrolisao vrbaski pravac i sprečavao prodor jačih snaga Narodnooslobodilačke vojske u dolinu Save, ka železničkoj magistrali Beograd—Zagreb. Kad je 1943 i 1944. g. zapretila opasnost od iskrčavanja Saveznika na istočnu jadransku obalu, Nemci su Banjaluku pretvorili u jednu od glavnih baza za snabdevanje svojih trupa u Dalmaciji.

Poseban značaj je imala Banjaluka za Pavelića i njegov politički prestiž, zbog čega je on ulagao mnogo napora da se ona po svaku cenu održi.

Banjaluka je imala sličan značaj i za četnike. Oni su, samo sa osloncem na nju, mogli da se održe na pl. Manjači i u centralnoj Bosni. Prema tome, njihov opstanak u ovom delu Bosne bio je tesno vezan za sudbinu Banjaluke.

Organizacija odbrane Banjaluke

(Prilog XIV)

Za odbranu Banjaluke neprijatelj je organizovao dve odbranbene linije: spoljnu i unutrašnju. Prednji kraj spoljne linije odbrane protezao se od železničkog mosta na Vrbasu (j-z od ušća Vrbanje u Vrbas), preko parne pilane, p. Postranac, trošarinske stanice, vile grofice Maistri, rudnika »Lauš«, Po-brđa, Hisete i duž leve obale Vrbasa do pomenutog železničkog mosta. Prednji kraj unutrašnje linije odbrane protezao se od r. Vrbasa (u visini Logora Kulina Bana), preko Logora Kulina Bana, Vojne bolnice, železničke pruge, p. Crkvine i Kaštela do mosta na Vrbasu (skica 33).

U širem rejonu Banjaluke neprijatelj je organizovao niz manjih uporišta u selima Ivanjska, Ramići, Žalužani, Trn, Klašnice, Laktaši, Mahovljani, B. Aleksandrovac, Gornja, Srednja i Donja Topola, Čelinac i Kotor Varoši. Iz njih je on obezbeđivao komunikacije u dolini Save i održavao čvrstu vezu sa svojim snagama severno od Save.

Ispred spoljne odbranbene linije neprijatelj je organizovao posebne otporne tačke: s. Trapisti, ž. st. Predgrađe, s. Rakovačke Bare, s. Petričevac (sa k. 303) i G. Seher.

U samom gradu su sve zgrade od tvrdog materijala, a posebno Banovina, Banski dvor, Pozorište, Hipotekama banka i Komanda mesta, bile takođe organizovane za odbranu. Ove zgrade su obrazovale čvor odbrane grada — citadelu. Neprijatelj je, osim njih, posebno organizovao za odbranu staru tvrđavu Kaštel, koja je, zahvaljujući svom položaju i načinu građenja, bila najjača otporna tačka u sistemu odbrane Banjaluke.

Ispred odbranbenih linija bile su postavljene žičane prepreke i nagazne mine.

Spoljnu odbranbenu liniju neprijatelj je podelio na tri otseka: »Vrbas«, »Lauš« i »Budžak«. Otsek »Vrbas« zahvatao je levu obalu Vrbasa (od mosta u visini Logora Kulina Bana do

drumskog mosta na Vrbasu); otsek »Lauš« se protezao od r. Vrbasa severno do vile grofice Maistri, a otsek »Budžak« od vile grofice Maistri istočno do r. Vrbasa.

Za odbranu Banjaluke bile su angažovane sledeće ustaško-domobranske snage: delovi 11 puka (14 i 15 četa), delovi 3 puka (3 i 15 četa), 3 ustaški bataljon, 4, 15 i 16 četa 4 ustaškog bataljona i 6 četa 8 stajaće ustaške brigade. U Banjaluci se nalazilo još i 400 Nemaca, 750 žandarma i policajaca i vod tenkova. Odbrana je bila ojačana sa dvadeset dva topa iz 2 i 22 artiljeriskog diviziona. Za odbranu Banjaluke, ne računajući spoljna uporišta, bilo je angažovano ukupno oko 5.000 ljudi.

Južno od Banjaluke, na pl. Manjači i Čemernici Pl., nalazio se četnički Krajiški korpus (oko 1.300 ljudi). U Kotor Varoši nalazila se jedna četa i oko 700 milicionera. I sva važnija mesta severno od Banjaluke, naročito na drumu za B. Gradišku, bila su posednuta. Duž ovog druma, severno od s. Klašnice, bili su raspoređeni 5 i 14 bataljon nemačke SS policije, a na aerodromu kod s. Zalužani (8 km severno od Banjaluke) nalazio se jedan posadni bataljon i 48 aviona raznih tipova, dok su u B. Gradišci bili delovi 11 brigade (oko 250 ljudi), tri čete ustaša i jedna četa nemačkog 5 SS policiskog bataljona. Obezbeđenje železničke pruge Zagreb—Brod vršili su delovi 1 kozačke divizije.

Prema tome, ukupna jačina okupatorsko-kvislinških snaga na prostoriji Banjaluka, Kotor Varoš, B. Gradiška iznosila je oko 10.000 ljudi.

Po zamisli neprijatelja Banjaluku je trebalo otsudno braniti, pri čemu se mnogo polagalo na intervenciju susednih garnizona. Stoga je poklonjena posebna pažnja odbrani komunikacije Banjaluka—B. Gradiška.

Plan i organizacija napada 5 korpusa NOVJ

U jeku grupisanja 5 korpusa ka Banjaluci, oko 13 septembra, Vrhovni štab NOV i POJ je insistirao da se Korpus što jače angažuje ka dolini Bosne i Sarajevu. Međutim, Stab korpusa je ostao pri odluci da prvo ovlada Banjalukom i neprijateljskim uporištima u dolini donjeg toka Vrbasa. Neprijatelj je, držanjem doline Vrbasa, presecao slobodnu teritoriju Bosanske Krajine i centralne Bosne. Stoga je Stab korpusa smatrao da je, pre nego što se ovlada Banjalukom, jače angažovanje ka istoku

opasno, jer bi slobodna teritorija Bosanske Krajine bila prepuštena neprijatelju, a pozadina 5 korpusa izložena neprijateljskom udaru. Osim toga, raspolagalo se podacima da je moral branilaca Banjaluke, naročito domobranskih jedinica, poljuljan.

Stab 5 korpusa je odlučio da sa snagama 4, 39 i 53 divizije istovremeno ovlada Banjalukom i B. Gradiškom, a zatim ostalim uporištima u širem rejonu Banjaluke. U sporazumu sa savezničkom vojnom misijom pri Stabu 5 korpusa, planirano je da jedinicama 5 korpusa sadejstvuje saveznička avijacija.

Na osnovi gornje odluke Stab korpusa je divizijama postavio sledeće zadatke:

— 39 divizija sa 13 i 16 brigadom imala je da napadne Banjaluku na otseku leva obala Vrbasa, desna obala p. Crkvena, da se probije u grad i zauzme sva uporišta i zgrade na ovom otseku, zaključno sa citadelom; sa 15 brigadom (u rezervi) da razbije četničke grupe oko Banjaluke;

— 4 divizija sa 6 i 8 brigadom imala je da napadne Banjaluku na otseku p. Crkvina, drum Banjaluka—Prijedor, da se probije u grad i zauzme sva uporišta i zgrade na tome otseku, zaključno sa citadelom; sa 11 brigadom da ovlada B. Gradiškom i da po svaku cenu sruši most na Savi; jednim bataljonom, uz sadejstvo delova 53 divizije, da ovlada s. Klašnice > obezbedi mostobran na Vrbasu;

— 53 divizija je imala da forsira Vrbas, zauzme s. Trapisti i Logor Kulina Bana, prodre u centar grada i poveže se sa snagama 4 i 39 divizije; sa jednim bataljom i jednom baterijom topova da sadejstvuje napadu delova 4 divizije na s. Klašnice.

Drugi artiljeriski divizion 5 korpusa, sa vatreñih položaja u rejonu k. 304, s. Vranovica, Koprivnjak, imao je zadatak da početkom napada tuče citadelu, Kaštel i ciljeve na zahtev pešadije, a docnije, po proboru spoljne linije odbrane, da se stavi pod komandu 39 divizije.

U gradu su bile organizovane udarne grupe omladinaca, koje su imale zadatak da napadaju neprijatelja na svim pogodnim mestima. Sem ovoga, neke domobranske jedinice ovog garnizona, sa kojima je Stab 5 korpusa održavao vezu, dobole su zadatak da unište nekoliko otpornih tačaka u gradu.

Po ovladivanju Banjalukom, trebalo je da 4 i 39 divizija nastave čišćenje terena ka severu, oslobođe s. Zalužani i ovladaju uporištima na komunikaciji Banjaluka—B. Gradiška, a 53 divizija da ovlada uporištima na komunikaciji Banjaluka—Kotor Varoš i oslobođe Kotor Varoš.

Za početak napada određen je 18 septembar u 22 časa.

Nejasno je zašto je Stab korpusa sve do početka napada zadržao deo snaga prilično daleko od Banjaluke, usled čega su neke jedinice zakasnile, a ljudstvo se u nepotrebnim marševima zamorilo.

Pre napada vršeni su ispadni i nasilna izviđanja u pravcu grada, a 16 septembra je 13 brigada izvršila demonstrativni napad na grad. Pored toga, u toku 18 septembra, 1 bataljon 8 brigade napao je s. Klašnice i minirao most na Vrbasu, ali se istog dana, oko 15 časova, morao povući. Ovakve mere su samo pojačale budnost neprijatelja. Nije isključeno da je on otkrio namere 5 korpusa, pošto je pre napada, 18 septembra, proglašio pripremno stanje u gradu.

Tok operacije

Operacija je izvedena u dve etape: prva — zauzimanje Banjaluke (sem Kaštela), napad na B. Gradišku i pregrupacija 5 korpusa radi ovlađivanja uporišta ka B. Gradišci (od 18 do 25 septembra); druga — sprečavanje neprijateljske intervencije ka Banjaluci, prodor neprijatelja u grad i deblokacija Kaštela (od 26 do 29 septembra).

Prva etapa (prilog XV). Na svom pravcu napada, prema Kaštelu, 39 divizija je sa 16 brigadom (bez 2 bataljona) počela napad sa izvesnim zakašnjenjem. U 23,15 časova njen 1 bataljon,¹⁴⁸ u sadejstvu sa 1 bataljonom 13 brigade, probio se kod Hisete i do 24 časa izbio do Opštine i Kaštela, gde je bio zadržan. Preko s. Bukvaluk i Šibova probile su se ka Kaštelu i ostale snage ove brigade i blokirale Kaštel. Drugi bataljon 16 brigade, iz rejona s. Korićani i s. Siprage (oko 25 km j-i od Kotor Varoši), stigao je 20 septembra u 16 časova u s. Han Kola i 21 septembra u 4 časa poseo desnu obalu Vrbasa prema Kaštelu.

Trinaesta brigada je po naređenju Štaba divizije uputila 1 bataljon na desno krilo 16 brigade, u rejon G. Sehera, a sa ostalim snagama, posle tročasovne borbe, ovladala uporištem >Lauš< i mostom na p. Crkvini, a zatim uništila neprijateljske snage u zgradiji žandarmeriskog puka i železničke stanice, zauzela Sokolanu i Bolnicu i ujutru 19 septembra izbila prema

¹⁴⁸ Ujutru, 19 septembra, 1 bataljon 16 brigade upućen je preko Hisete u pravcu Logora Kulina Bana, radi sadejstva 14 brigadi 53 divizije.

citadeli, gde je zaustavljena jakom vatrom. Njen levokrilni, 3 bataljon, produžio je u 8 časova čišćenje severozapadnog dela grada, opseo Nemce u citadeli i uspostavio vezu sa 6 brigadom 4 divizije.

Četvrta divizija je sa 6 brigadom, preko sela Petričevac i Pištelići, izbila u toku noći na liniju Zeleznička stanica, hotel »Bosna«, gde je bila zadržana. Njen 4 bataljon, koji je sa ove linije bio upućen ka Bojića Hanu, zauzeo je Preparandiju, a zatim, posle višečasovne borbe, Fabriku duvana, zgradu bivše divizije i Pozorište i sa severoistoka izbio ponovo do citadele (prema zgradi bivše banovine). Obezbedivši se 3 bataljom sa pravca B. Gradiška (u rejonu Bojića Hana), 6 brigada i 3 bataljon 13 brigade nastavili su borbe za citadelu iz koje je neprijatelj pružao žilav otpor.

Osma brigada 4 divizije (bez 1 bataljona) imala je zadatak da napadne grad preko s. Petričevac i N. Varoši i izbije na glavnu ulicu između Fabrike duvana i Vojne bolnice, a delom snaga (jačina jednog bataljona) da zauzme manastir Petričevac i s. Rakovačke Bare. Njen 1 bataljon, kako je već naglašeno, imao je zadatak da u sadejstvu sa delovima 53 divizije napadne s. Klašnice. Sem toga, 8 brigadi je naređeno da sa izviđačkom četom i jednom četom pešadije izvrši demonstrativni napad na aerodrom u s. Zalužani. Ovako neprecizni i obimni zadaci uslovili su slabiji efekat dejstva ove brigade. Tako je njen 2 bataljon, umesto zajedničkog napada na grad sa 4 bataljom, preko s. Petričevac i N. Varoši, zauzeo prvo s. Rakovačke Bare i tek onda krenuo na izvršenje postavljenog zadatka. On je zadržan od neprijatelja na periferiji grada, sve do 4 časa 19 septembra, kada je upućen na zatvaranje pravca od s. Zalužani. Četvrti bataljon je prodro u grad i do 6 časova istog dana zauzeo Vojnu bolnicu, dok je 3 bataljon do 9 časova zauzeo manastir Petričevac, posle čega je izvršio napad na Poljoprivrednu školu, ali je nije mogao zauzeti. Ponovni pokušaj 1 bataljona 8 brigade da noću 18/19 septembra zauzme s. Klašnice bio je odbijen, te je bataljon na drumu između s. Klašnice i aerodroma postavio zasedu s ciljem da sprečava povlačenje neprijatelja iz Banjaluke u pravcu B. Gradiške.

Pedeset treća divizija je sa 14 brigadom bez borbe razoružala domobrane u s. Vrbanja; 18 septembra u 22 časa zauzela je rebrovački most i deo snaga orijentisala levom obalom Vrbasa ka železničkom mostu (kod ušća Vrbanje), u cilju sadejstva sa delovima 18 brigade koji su imali zadatak da ga zauzmu. Četrnaesta brigada je ostalim snagama prodrla u pravcu citadele, očistila prostor oko Šumske uprave i izbila do Gimnazije i Hipotekarne banke, gde je bila zaustavljena. U ovom rejonu je 14 brigada uspostavila vezu sa delovima 6 i 13 brigade.

Za to vreme je 18 brigada po izvršenom pokretu preko sela Devetina (oko 19 km zapadno od Prnjavora) i Slatina, napala sela Klašnice i Trapisti i železnički most na Vrbasu. Glavnina brigade je zauzela s. Trapisti i most i prebacila se na levu obalu Vrbasa, dok je njen 4 bataljon uspeo da zauzme s. Klašnice, ali se posle neprijateljskog protivnapada morao povući na desnu obalu Vrbasa. Na levoj obali Vrbasa 18 brigada je sa delovima 14 brigade (upućenim radi sadejstva) zauzela Logor Kulina Bana, a zatim su delovi 14 brigade zaplenili jednu neprijateljsku bateriju i 19 septembra, oko 13 časova, uspostavili vezu sa 1 bataljom 13 brigade. U toku ovog dana, radi čišćenja terena ka B. Gradišci i sprečavanja neprijateljske intervencije sa tog pravca, glavnina 53 divizije upućena je ka severu: 14 brigada ka s. Klašnice, a 18 brigada ka s. Trn.

Tako su već u toku noći 18/19 septembra probijene obe linije neprijateljske odbrane u Banjaluci i izvršen prođor u centar grada, gde su, sem citadele i Kaštela, sva neprijateljska uporišta bila zauzeta.

Dok su se vodile borbe za Banjaluku, 11 brigada 4 divizije je pokušala da ovlada B. Gradiškom i mostom na Savu, ali je pretrpela neuspeh, što je imalo uticaja i na dalje borbe u Banjaluci.

Zbog neuspeha pri pokušaju da se ovlada B. Gradiškom i s. Klašnice, kao i zbog nedovoljnog prostora za razvoj snaga prema Kaštelu i citadeli, Stab 5 korpusa je odlučio da pregrupiše snage. On je 19 septembra, noću 19/20-og i 20 septembra izvukao iz grada 13 brigadu 39 divizije (bez 3 bataljona), 8 brigadu 4 divizije i 53 diviziju i prebacio ih ka B. Gradišci. Ove snage imale su zadatku da ovladaju neprijateljskim uporištima na pravcu Banjaluka — B. Gradiška i da spreče intervenciju neprijatelja sa toga pravca, te da na taj način obezbede uspešno okončanje borbi u gradu. U Banjaluci su zadržani 16 brigada (u neposrednoj blokadi Kaštela), 3 bataljon 13 brigade (prema Komandi mesta i Hipotekarnoj banci) i 6 brigada (na starim položajima: Železnička stanica, hotel »Bosna«), sa zadatkom da unište neprijatelja u citadeli i Kaštelu.

U toku 19 septembra i noću 19/20-og nastavljene su žestoke ulične borbe u rejonu citadele. Dva pokušaja delova 6 brigade da zauzmu zgrade Hipotekarne banke, banskih dvora i bivše banovine, nisu uspela. U tom vremenu je 4 bataljon 6 brigade upućen u pravcu Bojića Hana i ž. st. Predgrađe. On je, kao što je već napred rečeno, zauzeo zgradu Preparandije, a zatim, posle dvanaestočasovne borbe, Fabriku duvana, i, oko 16 časova 19 septembra, Komandu mesta, čiji su se branioci povukli u Hipotekarnu banku. Producujući prodiranje, ovaj

bataljon je primorao neprijatelja da napusti zgradu Pozorišta, a 20 septembra pre podne i zgradu Hipotekarne banke i bivše banovine. Neprijatelj se još jedino držao u zgradi banskih dvora na koje su bili usmereni svi napor 6 brigade i 3 bataljona 13 brigade. Borbe za Banjaluku dostigle su sada vrhunac. Pored snažne artiljeriske vatre sa bliskih otstojanja, borci su se penjali na krovove zgrada i sa tavana i gornjih spratova zasipali ustaše i Nemce bombama i eksplozivom. Posle ogorčenog otpora, oko 17 časova, jedan deo neprijateljske posade se predao, dok se drugi uz osetne gubitke, posle nekoliko bezuspešnih pokušaja, probio kroz položaj 3 bataljona 13 brigade. Međutim, taj deo je kasnije, na pravcu s. Slatina — s. Kulaši, bio skoro sav zarobljen ili uništen od strane 53 divizije.

Posle ovlađivanja citadelom dva bataljona 6 brigade ostala su u gradu, a ostale njene snage su upućene u s. Petričevac i Bojića Han. U Banjaluci se još jedino držao Kaštel. Svi pokušaji 16 brigade da ovlada ovom starom tvrđavom, opasanom visokim i debelim zidom, ostali su bez uspeha.

Prema zapovesti Štaba 4 divizije 11 krajiška brigada imala je da ovlada B. Gradiškom.¹⁴⁹ Pored toga, ona je imala da sruši most na Savi, da sa dva bataljona posedne njenu desnu obalu i spreči intervenciju neprijatelja sa leve obale, i na taj način da obezbedi napad glavnih snaga 5 korpusa na Banjaluku. Ostala dva bataljona trebalo je da ovladaju neprijateljskim uporištima prema selima N. Topola i Klašnice.

Prema podacima sa kojima je raspolagao Štab 5 korpusa, B. Gradišku su branili delovi domobransko-ustaške 11 brigade, jedna četa 5 SS policiskog bataljona i tri ustaške čete — svega oko 900 vojnika. Sem toga, u s. N. Topola nalazilo se oko 400 Nemaca koji su mogli ugroziti pozadinu 11 krajiške brigade.

Osamnaestog septembra, oko 23 časa, 11 krajiška brigada je uspela da se probije do prvih kuća grada, ali se, posle četvorčasovne borbe, morala povući.¹⁵⁰ Ona je sa dva bataljona posela liniju s. Rovine, s. Trk. Dubrave, s. Mokrice, osiguravajući ostalim snagama bokove ovih položaja. U toku 19 septembra i naredne noći neprijatelj je vršio jak pritisak u pravcu s. Trk. Dubrave, gde su bili dovedeni i delovi 1 kozačke divizije određeni za nastupanje u pravcu Banjaluke (3 kozački puk, ojačan policiskim snagama iz sela N. Topola i B. Aleksandrovac) i za obezbeđenje B. Gradiške (4 kozački puk ojačan motorizovanim odeljenjem policije iz Zagreba i Osijeka). Neprijatelj

¹⁴⁹ Štab 4 divizije nije 11 brigadi preneo izričito naređenje Štaba 5 korpusa da B. Gradiškom ovlada po svaku cenu.

¹⁵⁰ Nije isključeno da su neposredno pred napad 11 krajiške brigade Posadu B. Gradiške pojačali oko 1.000 Čerkeza 1 kozačke divizije.

je uspeo da odbaci 11 krajišku brigadu od druma za Banjaluku, prodirući sa 3 kozačkim pukom ka s. Klašnice.

Posle pregrupacije snaga 5 korpusa, 8, 13, 14 i 18 brigada nastavile su dejstvo protiv neprijateljskih uporišta prema B. Gradišci. Dok su 8 i 14 brigada sa leve obale Vrbasa vršile pritisak na s. Klašnice i k. 277, 13 brigada je (bez 3 bataljona), u toku 20 septembra, u sadejstvu sa jednim bataljonom 18 brigade, napala neprijateljski aerodrom (u rejonu s. Zalužani) i s. Trn, i noću 20/21 septembra odbacila neprijatelja ka severu, a zatim se orijentisala u pravcu B. Gradiške, radi ovlađivanja ostalim uporištima. Za to vreme je 18 brigada delom snaga napadala s. Klašnice, dok je drugi deo snaga, u cilju bočnog napada na neprijatelja, prebacila u sela Laktaši Ilidža i Peševci.

U međuvremenu je 3 kozački puk, koji je 20 septembra izbio pred s. Klašnice, odbačen od delova 8, 14 i 18 brigade ka s. Laktaši Ilidža. Za to vreme je 11 krajiška brigada u visini s. Trk. Dubrave vršila i dalje pritisak na drum B. Gradiška — s. Laktaši Ilidža, te je neprijatelj protiv nje angažovao i delove 4 kozačkog puka koji su je privremeno odbacili sa položaja, ali ih je ona u toku noći povratila.

Sutradan su 8, 14 i 18 brigada prešle u energičan napad. Uz jaku podršku artiljerije i minobacača one su razbile 3 kozački puk kod s. Laktaši Ilidža i naterale ga da se u neredu povuče sve do s. Sr. Topola. U toku 23 septembra zauzeto je s. B. Aleksandrovac a do 26 septembra s. G. i Sr. Topola. Posle toga su u rejonu s. D. Topola nastavljene uporne borbe, jer je neprijatelj odbranu toga mesta ojačao svežim snagama i podržavao avijacijom.

Kao što se vidi, neprijatelj je svoja dejstva sveo uglavnom na pasivnu odbranu pravca Banjaluka — B. Gradiška. Ustvari, on je vodio borbu da bi dobio vremena za evakuaciju nemačke nacionalne manjine iz ovog rejona i da bi organizovao protivnapad na Banjaluku.

U međuvremenu, 16 brigada, koja je vršila blokadu Kaštela, i pored svih napora nije uspela da ovlađa ovim poslednjim neprijateljskim uporištem u Banjaluci. Ona je u toku 22 septembra (bez 4 bataljona, koji je 21 septembra upućen u s. Saračica na osiguranje skladišta i logora) preduzimala napad na Kaštel u dva maha, ali bez uspeha.¹⁵¹ Toga dana u 18,15

¹⁵¹ Porecij bombardovanja iz vazduha i snažnog dejstva artiljerijom, na Kaštel je bacana i zapaljiva smesa iz aviona, a takođe su na njega otiskivana i burad sa eksplozivom pomoću železničkih šina. Na zahtev Štaba 5 korpusa, Kaštel su bombardovali i saveznički avioni, ali takođe bez uspeha.

časova upućen je ultimatum neprijatelju sa zahtevom da se preda u roku od dva časa. Neprijatelj je u odgovoru tražio produženje roka za predaju (do 10 časova 23. septembra), ali Štab korpusa nije pristao na produženje roka, niti ga je o tome obavestio.

Druga etapa (skica 33). U ovoj etapi je komandant nemačkog 69 korpusa naredio nastupanje u pravcu Banjaluke sa dve borbene grupe: Borbenom grupom »Rudno«¹⁵² (pravcem Prnjavor — s. Klašnice) i Borbenom grupom »Panvic«¹⁰³ (pravcem B. Gradiška — s. Klašnice — Banjaluka). Cilj nastupanja bio je da se frontalnim pritiskom od B. Gradiške i obuhvatnim dejstvom preko Prnjavora povrati Banjaluka, deblokira posada Kaštela i u Banjaluci i okolini uspostavi ustaška vlast. Kao što se vidi, za dejstvo ka Banjaluci neprijatelj nije uspeo da prikupi jače snage, ali je predviđeo da se pojavi na pravcu na kome 5 korpus NOVJ, usled rastresitog rasporeda svojih snaga i slabe obaveštajne službe, nije mogao pravovremeno da interveniše.

U toku 25. septembra krenula je Borbena grupa »Rudno« iz Dervente u pravcu Prnjavora. Na tom sektoru su se u to vreme nalazile samo male snage Motajičkog partizanskog odreda. Stoga je Štab 5 korpusa, doznavši za pokret neprijatelja, istog dana do mraka prebacio 14 brigadu 53 divizije 7 km istočno od Prnjavora, na liniju s. Glogovac, Savićev Gaj (trig. 215). U međuvremenu je Borbena grupa »Rudno«, potiskujući Motajički partizanski odred, izbila u s. Palačkovci. Ona je 26. septembra produžila nastupanje u dva pravca. Jedna kolona je nastupala pravcem s. Begovci — Savićev Gaj (trig. 215), a druga preko s. Sibovska. Borbena grupa »Rudno« je tek nakon uporne borbe uspela da zauzme Savićev Gaj i s. Glogovac, a potom, 26. septembra oko 14 časova i Prnjavor.

U toku ovog dana, 26. septembra, Štab 5 korpusa je primio izveštaj da se od Dervente angažuje nemačka motorizovana divizija, pa je na zahtev Štaba 53 divizije uputio na taj pravac dva bataljona 18 brigade. Oni su se tek 27. septembra prebacili na desnu obalu Vrbasa, jer je toga dana 18. brigada bila angažovana u napadu na s. N. Topola. Dvadeset šestog septembra je Štab korpusa uputio 3 i 4 bataljon 6 brigade u rejon s. Klašnice. U slučaju prodora neprijatelja od Prnjavora, trebalo je

- **152 Verovatno sastava:** 1 i 2 bataljon 4 puka »Brandenburg«, štabna Četa, dva voda tenkova, jurišna baterija, jedna baterija haubica, pionirski vod, mostovi tren, odeljenje za vezu, i ustaški podoficirski kurs iz Varaždina.

- I **153** Ustvari jedan puk 1 kozačke divizije. Po formaciji puk je imao dva konjička diviziona od po četiri eskadrona, štabni eskadron, eskadron nratećih oruđa i odeljenje za vezu. Ukupno oko 2.000 ljudi.

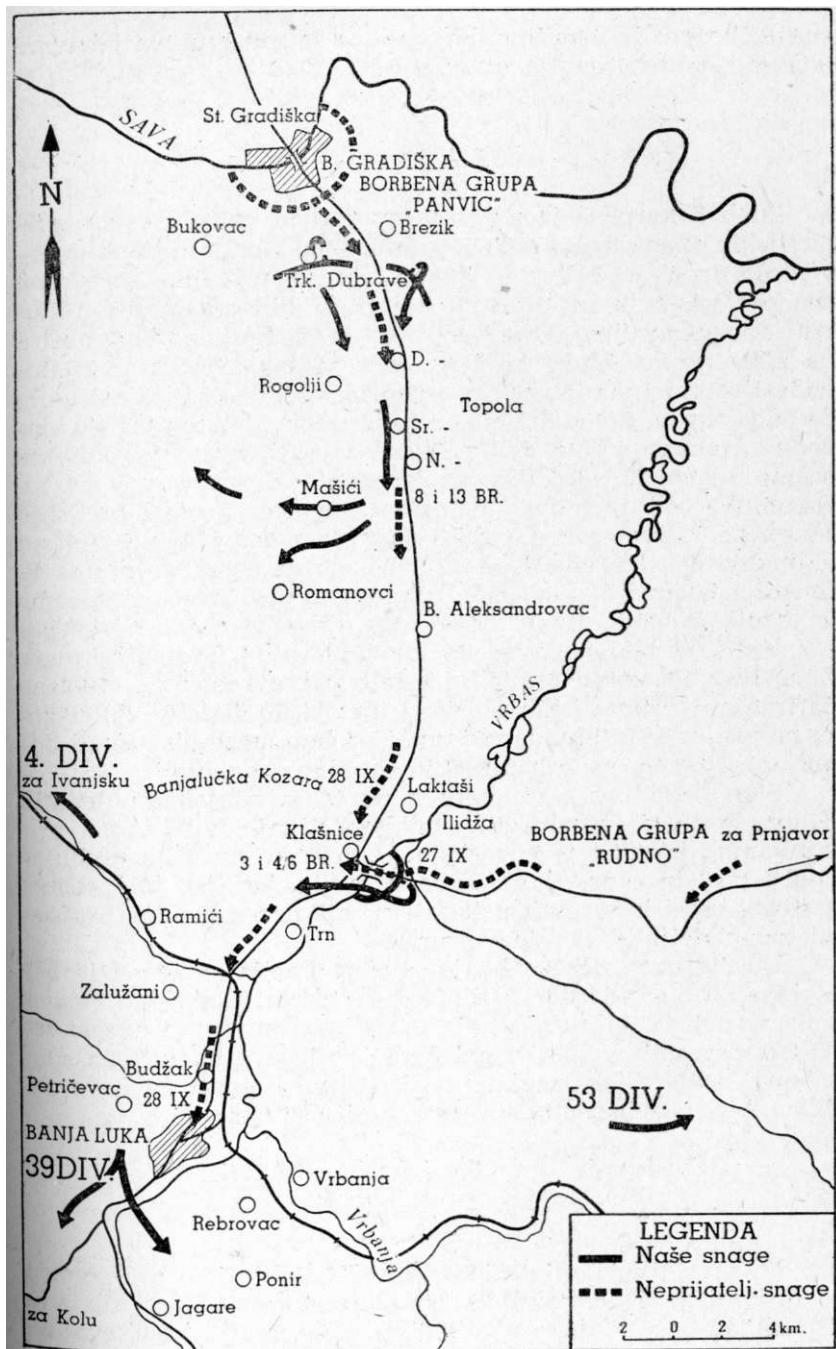
eia ova dva bataljona poruše most kod ovog sela i spreče prodor neprijatelja ka Banjaluci. Međutim, delovima 6 brigade uspelo je samo da oštete most. Borbena grupa »Rudno« je bez velikih teškoća uspela da 27 septembra u 7 časova izbije na desnu obalu Vrbasa, u rejon s. Klašnice. Ovako brz prodor Borbene grupe »Rudno« usledio je zbog brojne nadmoćnosti neprijateljskih snaga i zbog jako rastresitog rasporeda 53 divizije. (Njena 18 brigada, bez veze sa Štabom divizije, toga dana se tek prebacivala preko Vrbasa za Zupu, a 14 brigada je još ranije uputila deo snaga protiv četnika u pravcu s. Kulaši, pa je na ovom pravcu imala samo dva bataljona.)

Borbena grupa »Rudno« je u rejonu s. Klašnice naišla na organizovan otpor delova 6 brigade. Njena dva pokušaja da forsira Vrbas završila su se neuspehom. Tek oko 18 časova uspelo joj je, zahvaljujući nebudnosti delova 6 brigade, da se prebaci na levu obalu i obrazuje mostobran.

Za to vreme su se vodile žilave borbe na pravcu od B. Gradiške, a naročito u rejonima s. Čukale, s. Trk. Dubrava i s. D. Topola. Borbena grupa »Panvic« prešla je u napad tek ujutro 27 septembra, s ciljem da se u rejonu s. Klašnice spoji sa Borbenom grupom »Rudno« i da se odatle zajedno probiju u Banjaluku. U 16 časova ona je uspela da potisne delove 8 i 13 brigade sve do Sibića Hana, a potom da ih, uz osetne sopstvene gubitke, odbaci na istočne padine Kozare: 13 brigadu ka s. Romanovci (11 km severno od s. Klašnice), a 8 brigadu ka s. Mašići i s. Aginci (10 km j-z od B. Gradiške). Na traženje Štaba korpusa saveznički avioni su toga dana izvršili uspešno bombardovanje Kaštela u Banjaluci, ali je već bilo kasno, pa se rezultati bombardovanja nisu mogli iskoristiti. Sutradan, oko 11 časova Borbena grupa »Panvic« je prodrla do s. Klašnice i spojila se sa snagama Borbene grupe »Rudno«. Potom su obe grupe, pošto su isturile jaku pobočnicu ka istočnim padinama Kozare, produžile dejstvo ka Banjaluci i oko 17 časova deblokirale posadu Kaštela.

Posle prodora neprijatelja u Banjaluku, 39 divizija se sa glavninom snaga orijentisala zapadno od grada, na zatvaranje pravaca koji vode ka selima Bronzani Majdan i Kola, a delom snaga južno — u rejon s. Ponir, s. Jagare; 53 divizija se nalazila delom istočno od Banjaluke, a delom prema komunikaciji Maglaj—Brod; 4 divizija je delom snaga zatvarala pravac Banjaluka — s. Ivanska — Prijedor, u visini s. Verići, dok su ostale njene snage bile prebačene na prostoriju Prijedor, Sanski Most.

Za vreme Banjalučke operacije 10 divizija je zauzela s. Turbe, a krajem septembra je izvršila napad na Travnik i neprijateljska uporišta u dolini Lašve. Međutim, angažovane

Skica 33 — Druga etapa Druge banjalučke operacije

snage 10 divizije nisu bile dovoljne da se zauzmu ova jaka i za odbranu dobro organizovana uporišta.

Zaključak

Štab 5 korpusa je potcenio operativne mogućnosti neprijateljskih snaga, kako onih u gradu, tako i onih koje su intervensale spolja. S druge strane, on je precenio sopstvene snage i postavio im zadatke koji nisu bili srazmerni njihovim mogućnostima. Očigledno je da 5 korpus, bez obzira na neke greške Štaba korpusa, nije mogao ovladati Banjalukom. Uostalom, da mu je ovo i uspelo, veći deo snaga morao bi da angažuje za njeno držanje, a to bi samo sputalo njegovu, slobodu manevra prema dolini Bosne. Štab korpusa je pravilno ocenio značaj B. Gradiške za izvođenje uspešnog napada na Banjaluku, ali je i ovde potcenio mogućnosti neprijateljskih snaga, pa je prema B. Gradišci angažovao samo jednu, umesto najmanje dve brigade. Kad se pokazalo da su snage prema B. Gradišci nedovoljne, on ih je sukcesivno pojačavao jedinicama iz raznih divizija, što je dovelo do njihovog organskog cepanja, čime je bilo poremećeno komandovanje unutar korpusa. Zbog toga je, pored ostalog, izostalo pravovremeno i efikasno pariranje neprijateljskih dejstava; delovi 53 divizije upućivani su na prnjavorški pravac počesno i na brzinu, te nisu imali dovoljno vremena za organizaciju odbrane po dubini.

Sam napad na Banjaluku, i pored zakašnjenja pojedinih delova korpusa (usled velike udaljenosti njihovih rejona prikupljanja), izведен je energično. U tome su naročito prednjačile 6 i 13 brigada. U borbama u gradu, koje su bile veoma žestoke, borci 5 korpusa pokazali su niz primera lične hrabrosti, samoinicijative i požrtvovanja.

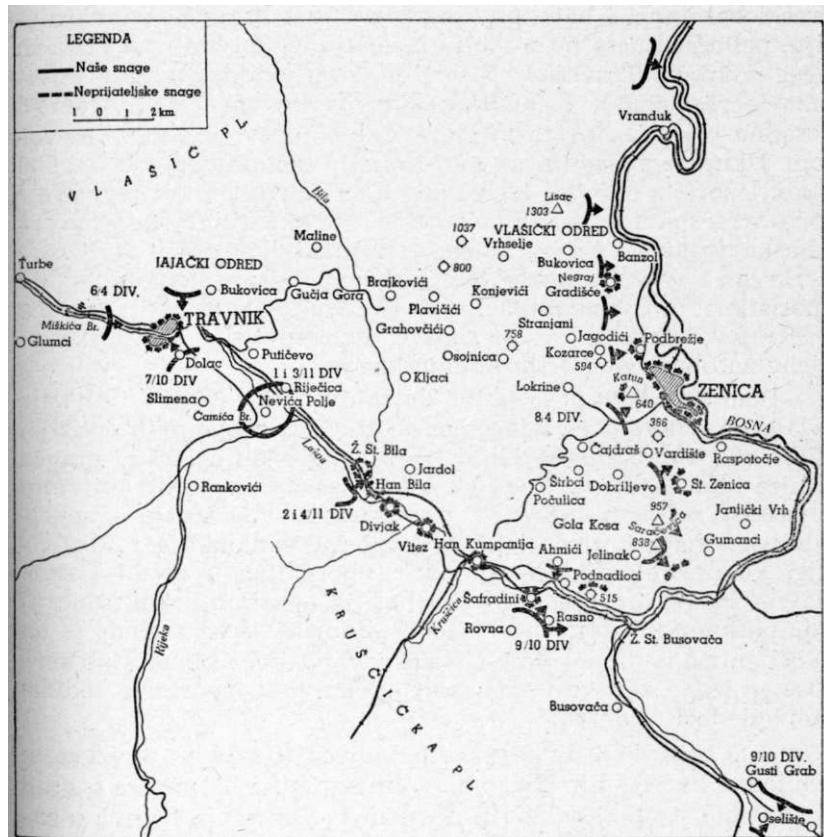
Uopšte uzev, Druga banjalučka operacija završena je bez očekivanih operativnih i političkih rezultata. Doduše, 5 korpus je naneo neprijatelju velike gubitke, ali po cenu nesrazmerno velikih sopstvenih žrtava, usled čega je njegova operativna sposobnost opala. Stoga mu je, da bi mogao krenuti na nove zadatke, bio potreban predah i popuna ljudstvom.

Oslobodenje Travnika i borbe u dolini Lašve

(Skica 34)

Po završetku Banjalučke operacije Štab 5 korpusa ponovo je orijentisao 53 diviziju ka donjem toku Bosne, 39 diviziju je zadržao oko Banjaluke, a 4 diviziju je uputio ka Travniku.

Posednut jakim snagama, Travnik je zatvarao prirodni otvor, koji, između Vraniće Pl. i Vlašić Pl., vodi dolinom Lašve ka r. Bosni. Sem toga, on je i bočno obezbeđivao komunikacijski pravac Sarajevo—Zenica—Brod. Sa Banjalukom je povezan dobrim drumom, pa je neprijatelj mogao i taj pravac da koristi za izvlačenje svojih snaga sa juga i jugoistoka. S obzirom na ovakvu ulogu Travnik je bio dobro utvrđen. Oko grada, na

Skica 34 — Borbe u dolini Lašve

liniji spoljne odbrane, bilo je izgrađeno tridesetak bunkera opasanih žičanim preprekama, ponegde u tri i četiri reda. Mestimično su bila postavljena i minska polja. U unutrašnjosti grada za odbranu su bile podešene: Kasarna (najveće i najjače uporište), Fabrika duvana, Kaštel, Gimnazija i još neke zgrade. S osloncem na utvrđeni Travnik, neprijatelj je u dolini Lašve organizovao niz manjih uporišta: s. Dolac, ž. st. Bila, s. Han

Bila, most na Lašvi kod s. Divjak, s. Vitez, s. Han Kumpanija i most sa s. Safradini.

Pošto je 5 korpus, zbog važnosti komunikacija u dolini Bosne, trebalo da prenese težište dejstava na taj pravac, Štab korpusa je, s obzirom na ovakvu ulogu Travnika, odlučio da prvo ovlada Travnikom i neprijateljskim uporištima u dolini Lašve.

Neprijatelj je u Travniku imao 29 ustaški bataljon, Kupreški bataljon, 3 bataljon »brzog zdruga«, finanse, žandarmeriju, policiju i ustašku miliciju iz ranije izgubljenih uporišta sa šireg područja Travnika. Od artiljeriskih jedinica posada Travnika je raspolagala sa artiljeriskim divizionom, 8 baterijom (8 posadne brigade), pet protivtenkovskih topova i oklopnim vozom. Ukupno, posadu ovog garnizona je sačinjavalo preko 2.600 ljudi. Uporišta u dolini Lašve poseli su delovi travničkog garnizona i mesna milicija. U Zenici su se nalazili 2 bataljon 11 ustaške brigade, 17 železničko-stražarski bataljon i dve čete Čerkeza, a u s. Busovača oko 400 neprijateljskih vojnika. Po uporištima duž komunikacija s. Busovača—Sarajevo i Zenica—Sarajevo nalazile su se slabije neprijateljske snage namenjene za obezbeđenje tih komunikacija.

Plan Štaba korpusa je bio da sa dve brigade 4 i 10 divizije ovlada Travnikom, a istovremeno, ostatkom snaga ovih divizija, da ovlada uporištima u dolini Lašve, obezbeđujući se sa pravca Zenice i od Sarajeva. Zadatak ostalih snaga bio je da aktivnim dejstvom na komunikacije privuku na sebe što jače neprijateljske snage i time olakšaju izvršenje zadataka 4 i 10 divizije. Po ovladivanju Travnikom i uporištima u dolini Lašve, glavne snage korpusa, radi paralisanja neprijateljskog saobraćaja na komunikacijama Sarajevo—Zenica—Brod, trebalo je da se orijentišu ka dolini Bosne. Na osnovi ovakvog plana Štab korpusa je izdao zapovest za napad na Travnik i postavio jedinicama sledeće zadatke:

— 6 brigada 4 divizije (sa jednim artiljeriskim divizionom bez jedne baterije) imala je glavnim snagama da prodre u grad sa zapadne strane i ovlada Kasarnom i ostalim uporištima u zapadnom delu grada, hvatajući vezu sa 7 brigadom 10 divizije na mostovima preko Lašve;

— 7 brigada 10 divizije (sa jednim artiljeriskim divizionom) trebalo je da prodre u grad sa istočne i jugoistočne strane i ovlada uporištima na desnoj obali Lašve, sadejstvujući 6 brigadi u ovladivanju preostalim uporištima u gradu;

— Jajačko-travnički partizanski odred je s osloncem na Vlašić Pl. imao da izvrši demonstrativni pritisak na Travnik sa severa i severoistoka;

— 11 brigada 4 divizije (bez dva bataljona, ojačana sa pet tenkova, brdskom baterijom i jednim protivtenkovskim topom), imala je u dolini Lašve da ovlada selima Dolac i Han Bila, a zatim da nastavi čišćenje preostalih neprijateljskih uporišta prema s. Busovača;¹⁵⁴

— 8 brigada 4 divizije trebalo je da zatvori sve pravce koji od Zenice preko s. Gučja Gora vode prema Travniku i ka komunikaciji Travnik—s. Busovača, a ujedno da demonstrativno napadne Zenicu; sem toga, u rejonu s. Jelinak imala je da se poveže s delovima 9 brigade 10 divizije, a u rejonu k. 570 (kod s. Stranjani) sa Vlašićkim partizanskim odredom, i poruši komunikaciju Zenica—s. Lašva.

— 9 brigada 10 divizije (bez dva bataljona, ojačana brdskom baterijom 10 divizije) trebalo je da zatvara pravac od s. Kiseljak u cilju sprečavanja neprijateljske intervencije sa tog pravca; sa ostalim snagama imala je da ovlada uporištem s. Šafradini i čvrsto zaposedne položaje između sela Busovača i Han Kumpanija, sprečavajući po svaku cenu intervenciju neprijatelja iz s. Busovača; sem toga, trebalo je delom snaga da vrši demonstrativni napad na s. Busovača, da poruši drum i prugu između s. Busovača i s. Han Kumpanija i kod s. Jelinak uspostavi vezu sa 8 brigadom 4 divizije;

— Visočko-fojnički partizanski odred imao je da izvrši demonstrativni napad na s. Kiseljak, da onesposobi drum s. Blažuj—s. Kiseljak i da zatvori pravac Sarajevo—Visoko—s. Kiseljak;

— Artiljeriska grupa 5 korpusa sa prostorije s. Turbe, Miškića Brdo, s. Glumci imala je za vreme artiljeriske pripreme da neutrališe neprijateljske otporne tačke u gradu i artiljeriju, a posle artiljeriske pripreme napada da se stavi na raspolaganje Stabu 4 divizije;

— vazduhoplovna eskadrila 5 korpusa (sa aerodroma u Bugojnu) imala je da izviđa komunikacije koje od Sarajeva i Zenice vode prema Travniku i mitraljira na njima neprijateljske kolone;

— opšta rezerva (1 i 3 bataljon 11 brigade 4 divizije), u rejonu s. Nevića Polje, Čamića Brdo, s. Riječica, imala je delom snaga da onesposobi drum i željezničku prugu na otseku ž. st. Dolac, ž. st. Bila i obezbedi zaledje jedinicama koje čiste uporišta duž pruge.

Za početak napada je određen 20 oktobar u 20 časova.

Radi bolje koordinacije dejstva, Stab korpusa je naredio da jedinicama koje vrše napad na grad rukovodi Stab 4 divi-

¹⁵⁴ Po ovladivanju neprijateljskim uporištima u dolini Lašve, tenkovska četa je imala zadatku da zajedno sa ostalim jedinicama savlada neprijateljski otpor u Travniku.

zije, a Štab 10 divizije jedinicama koje dejstvuju na uporišta u dolini Lašve.

O s l o b o đ e n j e T r a v n i k a (skica 35). Dvadesetog oktobra u 19 časova počela je artiljeriska priprema napada. U 20 časova, 6 i 7 brigada prešle su u napad na Travnik, a 8 brigada i delovi 9 brigade na uporišta u dolini Lašve.

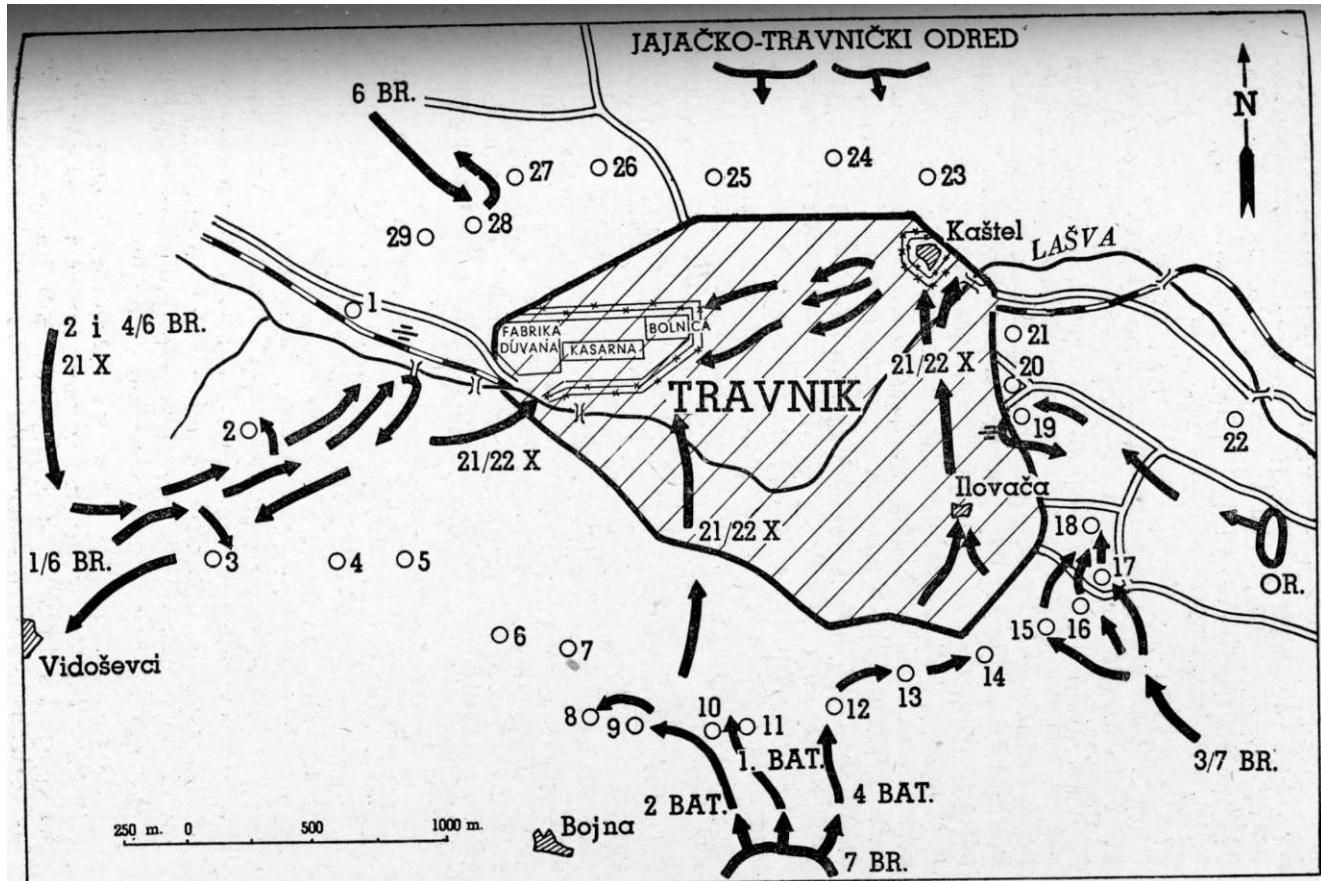
Na pravcu glavnog udara 6 brigade neprijatelj je u toku noći odbio tri njena žestoka napada i naneo joj teške gubitke. Ovaj neuspeh 6 brigade odrazio se i na dejstva ostalih jedinica.

Na pomoćnom pravcu napada 6 brigade, na desnoj obali Lašve, tek u ponovljenom napadu uspeo je 1 bataljon da se probije ka r. Lašvi. Međutim, pošto nije uhvatilo vezu sa susednim jedinicama, a dočekan jakom vatrom sa reke, on se 21 oktobra u 4,30 časova povukao u s. Vidoševići.

Sedma brigada je izvršila napad sa južne i jugoistočne strane grada.¹⁵⁵ Njene čelne jedinice, ojačane delovima iz drugog borbenog reda, uspele su posle dvočasovne borbe da odbace neprijatelja ka s. Ilovača. Tada je Štab brigade, u cilju prodora u grad, kroz stvorenu brešu, odmah ubacio u borbu i glavninu, a istovremeno je, radi širenja uspeha na bokovima i hvatanju veze sa susednim jedinicama, dejstvovao delom snaga levo i desno. Prednji delovi 7 brigade uspeli su da izbiju do s. Ilovača i da ga napadnu. Delovi brigade koji su napadali levo (2 bataljon), nisu imali uspeha niti su uspostavili vezu sa snagama 6 brigade, a delovi brigade ubaćeni na desno krilo, uspeli su do zore da se probiju do ivice grada i uspostave vezu sa snagama brigade na pomoćnom pravcu, koje, međutim, nisu imale uspeha u napadu na bunkere br. 16 i 17. Prodor ka s. Ilovača nije bio iskorišćen i podržan od ostalih snaga brigade (koje su se zadržale na slamanju spoljne odbrane), tako da je neprijatelj, odbivši napad 6 brigade, prešao i na ovom pravcu u protivnapad i odbacio 7 brigadu od s. Ilovača na liniju bunkera.

Zbog ovakvog razvoja situacije Štab korpusa je 21 oktobra u 7 časova na pravcu Tarabovca ubacio u borbu jedan bataljon iz rezerve, podržan sa dva tenka i snažnom artiljeriskom vatrom. Ovaj bataljon je uspeo da ovlada Tarabovcem i zapleni neprijateljsku bateriju koja se tamo nalazila. Međutim, ni ovaj uspeh nije bio iskorišćen od ostalih jedinica, te je neprijatelj oko 8 časova prešao u protivnapad i u toku dana uspeo da ovlada istočnim delom grada i povrati bateriju.

155 Ne raspolažemo podacima zašto je 7 brigada promenila pravac napada određen od Štaba korpusa.

Skica 35 — Napad na Travnik 20 i 21 oktobra 1944 godine

U toku 21. oktobra preduzete su pripreme za novi napad. Po naređenju Štaba 4. divizije 6 brigada je promenila glavni pravac napada. Ona je oko 14 časova prebacila 2 i 4 bataljon na dotadašnji pomoćni pravac napada, na desnu obalu Lašve, a na levoj obali zadržala samo 3 bataljona.

Napad je počeo u 19 časova. Sesta brigada je u prvom naluetu prodrla u grad i na juriš zauzela ustaški logor. Njeno desno krilo uhvatilo je vezu sa 7 brigadom, posle čega su ove snage ovladale Bolnicom i Železničkom stanicom i zaplenile oklopni voz. U toku noći razvile su se ogorčene borbe za Kasarnu i Fabriku duvana. Dok je levo krilo brigade uspeло да зauзme Fabriku duvana i bunker br. 1, ostale snage su blokirale Kasarnu, pošto nisu uspele da je zauzmu, i čekale pomoć artiljerije.

Na levoj obali Lašve vršen je neprekidan pritisak na bunkere 27 i 29. Dvadeset drugog oktobra uzoru osujećen je pokušaj jedne neprijateljske kolone da se izvuče iz grada. Naišavši na zasedu 3 bataljona 6 brigade i Jajačko-travničkog partizanskog odreda, ova kolona je bila razbijena i delom uništена.

I 7 brigada je u određeno vreme prešla u napad. Njeno levo krilo zauzelo je ž. st. Bojna, uspostavilo vezu sa 6 brigadom i produžilo nastupanje ka gradu, prema Železničkoj staniци i Kasarni, i zauzelo Gimnaziju. Na istočni i jugoistočni deo grada izvršili su napad 3 i 4 bataljon 7 brigade i korpusna rezerva. Ovim jedinicama je uz podršku precizne artiljeriske vatre uspeло да зauзmu, do zore 22. oktobra, sva uporišta u tom delu grada, a oko 9 časova i Kaštel. Time su bile zauzete sve neprijateljske otporne tačke, osim Kasarne, u koju se povukla glavnina neprijateljskih snaga. Zbog toga je naređeno 7 i 11 brigadi da produže nastupanje ka Kasarni i da usput čiste grad od manjih neprijateljskih delova, koji su mestimično pružali otpor.

U toku 22. oktobra vođene su poslednje borbe za Kasarnu. Neprijatelj je u 10 časova pokušao da se protivnapadom probije ka Vlašić Pl., ali je uz velike gubitke odbačen. Posle podne su u neposrednu blizinu Kasarne privučeni artiljerija i minobacači, te su oko 17 časova, posle snažne artiljeriske i minobacačke vatre, 6 i 7 brigada izvršile opšti juriš, obasipajući bombama i benzinskim flašama neprijateljske položaje. Posle dvočasovne borbe prestao je u Kasarni poslednji otpor neprijatelja. Travnik je bio potpuno oslobođen. Deo neprijateljskih snaga, koji je pokušao da se spase bekstvom, bio je uništen.

Borbe u dolini Lašve. Dvadeset drugog oktobra u 19 časova delovi 11 brigade izvršili su napad na neprijateljska uporišta s. Dolac, ž. st. Bila, s. Han Bila i most kod s. Divjak. Brigada je delom snaga blokirala uporište u s. Dolac, i za

to vreme ovladala uporištem u s. Bila i uporištem u s. Divjak, gde je spaljen most. U rejonu s. Han Bila neprijatelj je pružao ogorčen otpor iz bunkera¹⁵⁶ kod železničkog mosta, koji se bez teških oruđa nije mogao zauzeti. U toku ove noći porušeni su i ostali objekti na drumu i železničkoj pruzi između sela Dolac i Vitez, a tokom 21. oktobra zauzeta su sela Dolac i Bila, pa su ove snage 11. brigade upućene na s. Vitez. Međutim, neprijatelj ih nije sačekao nego se povukao u s. Han Kumpanija.

Deveta brigada je delom snaga izvršila demonstrativan napad na sela Busovača i Safradini, a delom snaga zatvarala pravac s. Kiseljak—s. Busovača. Bunker kod s. Safradini bio je zauzet i porušen. Porušen je i most na Lašvi, kao i železnička pruga na četiri mesta. Delovi brigade, koji su zatvarali pravac od s. Kiseljak, postavili su zasede duž druma u rejonu sela Hrastovi, Odrače i Oselište, i prekopali i minirali drum na nekoliko mesta.

Obezbeđujući napad glavnih snaga sa pravca Zenice, 8. brigada je posela liniju s. Jelinak, s. Čajdraš, s. Jagodići. U rejonu s. Brajkovići nalazio se jedan njen bataljon kao brigadna rezerva. On je imao i zadatak da spreči eventualno izvlačenje neprijatelja iz Travnika preko s. Gučja Gora ka Zenici. U toku borbe za Travnik, noću 20/21. oktobra, Brigada je vršila demonstrativni napad na Zenicu, a sutradan odbila pokušaj neprijatelja da se iz Zenice, snagama ojačanog bataljona, probije ka s. Han Kumpanija. U toku ovih borbi neprijatelj je prebacivao dva bataljona 1. ustaške brigade (oko 1.200 ustaša) iz Rogatice u Zenicu, verovatno s namerom da pritekne u pomoc ugroženom Travniku.

Noću 21/22. oktobra delovi 11. i 8. brigade, jačine dva bataljona, napali su s. Han Kumpanija. Noćni napad nije uspeo usled žilavog otpora neprijatelja iz rejona k. 440. Sutradan je, uz prethodnu artiljerisku pripremu, napad ponovljen. Međutim, neprijatelj je već bio otstupio prema s. Busovača. On je u toku povlačenja naišao na delove 9. brigade koji su mu naneli osetne gubitke. Time je dolina Lašve, sve do s. Busovača, bila očišćena od neprijatelja.

Visočko-fojnički partizanski odred vodio je u ovo vreme uspešne borbe sa neprijateljskim obezbeđujućim jedinicama na komunikaciji Sarajevo—s. Kiseljak.

Pokušaj neprijatelja da povrati Travnik. Dok su 6. i 7. brigada vodile borbu za Kasarnu u Travniku, 8. brigada je 22. oktobra prednjim delovima izbila iznad same Zenice, na liniju k. 586, Katun (trig. 640), s. Pobrežje. Sutradan

¹⁵⁶ Betonski bunkeri koji su se nalazili pored važnijih saobraćajnih objekata imali su jedan do dva sprata.

oko 12 časova neprijatelj je jakim snagama¹⁵⁷ (oko 1.700 ustaša) izvršio napad i zaobišavši levo krilo 8 brigade sa pravca Negraja (k. 795) i s. Stranjani, gde se nalazio Vlašićki odred,¹⁵⁸ primorao ga da se povuče. Da bi olakšao situaciju na levom krilu, Stab brigade je preduzeo bočni napad pravcem k. 594—s. Kozarce. Međutim, neprijatelj je u isto vreme drugim delom snaga počeo nastupanje od Zenice, pravcem k. 640—s. Grm. Tako je on ugrozio delove brigade koji su već bili ovladali rejonom s. Kozarce, a delimično i delove na desnom krilu u rejonu k. 586, s. Vardište. Zbog toga je, posle tročasovne borbe protiv nastupajućih neprijateljskih delova iz Zenice, Brigada bila prinuđena na povlačenje. Za ovo vreme (od 12 do 18 časova) levo krilo 8 brigade i Vlašićki partizanski odred vodili su borbu sa neprijateljem koji je nadirao pravcem s. Podbrežje—s. Jagodići—s. Osojnica. I pored nekoliko juriša ove snage nisu uspele da odbace neprijatelja, te je ovaj u daljem nadiranju zauzeo s. Osojnica i k. 758, a zatim produžio nastupanje ka selima Grahovčići i Brajkovići. U 19 časova levo krilo brigade povuklo se u sela Lupac i Kljaci i izgubilo kontakt sa neprijateljem. Neprijatelj je iz rejona s. Brajkovići produžio nastupanje preko sela Gučja Gora i Bukovica, spuštajući se padinama Vlašić Pl. ka Travniku. Stoga je Stab korpusa na ovaj pravac hitno prebacio iz grada dva bataljona 6 brigade, koji su energičnim napadom uz strme padine Vlašić Pl. uspeli da odbace neprijatelja prema selima Gučja Gora i Maline. U ovom rejonu, sutradan, 24 oktobra uzoru, napali su ga delovi 6, 7, 8 i 11 brigade. Borbe su trajale sve do 14 časova, kada je neprijatelj uz ozbiljne gubitke, preko sela Brajkovići i Konjevići, odbačen u Zenicu. U gonjenju su uzeli učešća samo delovi 8 brigade, koji su ga, zbog nedostatka municije, gonili više pokretom nego vatrom.

Oslobođenje Travnika i doline Lašve pretstavljalo je krupnu pobedu 5 korpusa NOVJ. Zauzeto je jedno veoma značajno uporište okupatora i ustaša u Bosni. Time je prostorija između reka Bosne i Une bila većim delom oslobođena.

Posle gubitka Beograda i Srbije (osim doline Ibra i Z. Morave od Kraljeva do Višegrada) strategiski položaj nemačkih snaga u Jugoslaviji znatno se pogoršao. Prodorom jugoslovenskih i sovjetskih snaga u Vojvodinu bio je ugrožen glavni otupnji pravac Nemaca dolinom Save, te su oni morali preuzeti hitne mere za stabilizaciju fronta u Sremu. Zbog toga je bilo potrebno ubrzati povlačenje Grupe armija »E« kroz Bosnu

¹⁵⁷ verovatno i sa pristiglim delovima 1 ustaške brigade iz Rogatice.

¹⁵⁸ Jačine svega oko 100 ljudi.

kako bi na vreme izbili na savski pravac i, naslonivši se na bokove nemačkih snaga u Sremu i onih u Dalmaciji, uspostavila jedinstven nemački front u Jugoslaviji.

U ovakvoj situaciji osnovni zadatak 5 korpusa bio je da sprečava povlačenje snaga nemačke Grupe armija »E« kroz centralnu Bosnu, a naročito glavnim otstupnim pravcem Sarajevo—Brod. U tom cilju je 5 korpus krajem oktobra zauzeo sledeći raspored:

— 10 divizija bila je sa jednom brigadom severno od linije s. Rama, Konjic, a sa dve brigade jugoistočno, istočno i severoistočno od Fojnice;

— 4 divizija bila je istočno od Travnika;

— 53 divizija¹⁵⁹ nalazila se sa dve brigade zapadno od linije Maglaj, Doboј, Derventa, a sa jednom brigadom na prostoriji Prnjavor, s. Klašnice, Kotor Varoš;

— 39 divizija bila je sa dve brigade jugozapadno, zapadno i severozapadno od Banjaluke, a sa jednom na Kozari Pl., prema komunikaciji B. Novi—Kostajnica—Dubica. Podgrmečki i Drvarsко-petrovački partizanski odred dejstvovali su na komunikaciji s. D. Lapac—Bihać—B. Novi.

Kao što se iz rasporeda snaga vidi, 5 korpus je težište dejstava usmerio na komunikacije Konjic—Sarajevo—Brod. Njegova 4 i 53 divizija uspele su na svojim sektorima da neposredno ugroze ovu važnu saobraćajnu arteriju, koju je neprijatelj uporno branio s osloncem na Zenicu, Zepče, Maglaj, Doboј i dominantne visove na levoj obali Bosne. Međutim, neprijatelj je upornom odbranom komunikacije Sarajevo—s. Kiseljak—s. Busovača, s osloncem na utvrđena sela Busovača i Kiseljak (kao i niz manjih uporišta između njih), onemogućio 5 korpusu da na ovom sektoru neposredno ugrozi komunikacije u dolini Bosne i rejon Sarajeva.

Krajem novembra, prvi delovi Grupe armija »E« izbili su na komunikacije Sarajevo—Zenica—Brod. Zbog toga je neprijatelj preuzeo ozbiljnije mere s namerom da 5 korpus odabaci što dalje od ovih komunikacija. Nemci su u decembru, jačim snagama preuzeli i napade na položaje 4 divizije. Posle prvog neuspelog napada (9 decembra), oni su 29 decembra, sa linije s. Banloz (oko 6 km severno od Zenice), Zenica, s. Busovača, preuzeli jednu ofanzivnu akciju većih razmara i jednovremeno izvršili napad u pravcu Fojnice i Kreševa. Cilj im je bio da, radi boljeg bočnog osiguranja komunikacije Sarajevo—Zenica, prodrnu u Travnik, Fojnicu i Kreševo i uspostave u njima svoja uporišta.

¹⁵⁹ Prvog oktobra 1944 g. formirana je i 19 brigada, koja je ušla u sastav 53 divizije.

Na Travnik je neprijatelj napadao u tri kolone: desnom,¹⁶⁹ opštim pravcem s. Gradišće—s. Stranjani—s. Brajkovići—s. Gučja Gora—Travnik; srednjom,¹⁶¹ pravcem Zenica—s. Han Kumpanija i ž. st. Busovača—s. Han Kumpanija; i levom,¹⁶² pravcem južno od druma ž. st. Busovača—s. Han Kumpanija a sa delom snaga preko severoistočnih padina Kruščićke Planine. U borbama tokom 29 i 30 decembra neprijatelj je uspeo srednjom i levom kolonom da potisne delove 4 divizije ka s. Han Kumpanija, a desnom da prodre u s. Grahovčići. Tokom 31 decembra na sektor s. Busovača, s. Han Kumpanija prebačeni su delovi 7 brigade 10 divizije (bez 2 bataljona), a delovi 4 divizije orijentisani ka levom boku desne neprijateljske kolone, koja je ovog dana prodrla u s. Brajkovići. Sledеćeg dana, 1 januara 1945 g., neprijatelj je, po cenu velikih gubitaka, pred noć zauzeo s. Gučja Gora i neposredno ugrozio prilaze Travniku. Međutim, istog dana u 22 časa, 4 divizija, i pored nevremena, prešla je u opšti protivnapad i razbila čelo desne neprijateljske kolone, a napadom na bokove presekla je kolonu na više mesta. U toku 2 i 3 januara desna neprijateljska kolona je bila odbačena ka liniji s. Vrhselje, s. Grahovčići. Pošto nije uspeo da zauzme Travnik, neprijatelj je preuzeo utvrđivanje položaja na liniji k. 1037 (oko 11 km s-i od Travnika), k. 800, s. Plavičići, s. Grahovčići, s. Osojnica, s. Lokrine, s. Čajdraš, s. Strbci, s. Gola Kosa, s. Podnadioći, s. Safradini, s. Rovna, težeći da je po svaku cenu zadrži do prikupljanja novih snaga.

Na sektoru Fojnica, Kreševo, s. Tarčin neprijatelj je 1 januara prodro u Kreševo, ali je na pravcu Fojnice zaustavljen. Delovi 10 divizije prešli su u toku 3 januara u protivnapad i odbacili neprijatelja sa linije s. Bakovići, s. Ostružnica ka s. Kiseljak. Orijentijući zatim svoje snage ka Kreševu, 10 divizija je prinudila neprijatelja 5 januara da napusti i ovo mesto.

U toku ovih borbi iz sastava 4 divizije izdvojena su tri bataljona (iz svake brigade po jedan) i, noću 28/29 decembra, prebačena na desnu obalu Bosne u rejonu s. Buziči, radi ugrožavanja njene doline sa istoka i tešnjeg sadejstva sa 3 korpusom. Ova grupa bataljona, iznenadnim napadom 1 januara, zauzela je Vareš, a zatim se orijentisala ka zeničkom sektoru.

¹⁸⁰ Sastava: 845 nemačko-arapski bataljon, pionirski bataljon 369 legionarske divizije, 5 bataljon za osiguranje i 6 ustaški bataljon.

¹⁶¹ Sastava: jedan bataljon ustaša, 782 nemačko-turkestanski bataljon, 200 Nemaca, dve policiske čete, pet tenkova i dvoja borna kola.

¹⁶² Sastava: dva bataljona 3 puka RZK, 920 landesšicen bataljon, 505 bataljon za osiguranje, četa Italijana, i dva tenka.

Borbe u istočnoj Bosni

Dok je 5 korpus vodio borbe u Bosanskoj Krajini i centralnoj Bosni, 3 i 12 korpus¹⁶³ su vodili borbe u istočnoj Bosni. Sa ovog područja je uletio i jesen 1944 g. 12 korpus NOVJ imao da prodre u Srbiju. Zbog toga je neprijatelj nastojao da uništi ili razbije snage 3 i 12 korpusa i ovlada istočnom Bosnom. Već 17 jula, u duhu opštег plana za sprečavanje prodora snaga Narodnooslobodilačke vojske u Srbiju, Nemci su snagama 13 SS i 7 SS divizije ojačanim ustašama, četnicima i zelenim kadrom, preduzeli napad iz rejona Zvornika, Tuzle i Kladnja ka slobodnoj teritoriji Birča, odbacivši 3 i 12 korpus od r. Drine. Uprkos ovom privremenom uspehu Nemaca, prikupljanje snaga Narodnooslobodilačke vojske za prodor u Srbiju produženo je sa uspehom. Uz prihvat 16 divizije 6 divizija je noću 27/28. jula forsirala Bosnu na otsek s. Nemila, s. Begov Han i stavila se privremeno pod komandu 12 korpusa, a 8 avgusta, na otsek s. Kožuhe, s. Koprivna (j-z od Modriče), prešla je na desnu obalu Bosne i 11 divizija, koja je kod s. Drapnići (oko 12 km j-i od Olova) uhvatila vezu sa 3 korpusom.

Prikupljanje snaga Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori, radi prodora u Srbiju, prinudilo je Nemce početkom avgusta da preduzmu operaciju »Ribecal« o kojoj smo detaljnije govorili na početku ove knjige, u odeljku »Prodor snaga NOVJ u Srbiju«.

Dejstva u širem rejону Tuzle

(Prilog XV)

Po završetku operacije »Ribecal« i u toku priprema 12 korpusa za prebacivanje u Srbiju, 3 korpus je dobio zadatak da na što udaljenijem sektoru od mesta prelaza 12 korpusa razvije ofanzivna dejstva i veže za sebe jače neprijateljske snage u istočnoj Bosni. Zbog toga je Štab 3 korpusa odlučio da glavnim snagama usmeri dejstva ka severu, u cilju ovladivanja područjem južno od r. Save i odatle, sa osloncem na pl. Majevicu, uspostavi čvršeće sadejstvo sa jedinicama Narodnooslobodilačke vojske u Vojvodini i Srbiji. Za izvršenje ovoga

¹⁶³ Početkom jula 1944 g., odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ, formiran je od 16 i 36 divizije 12 udarni korpus NOVJ, koji je imao zadatak da se u pogodnom momentu prebaci u Srbiju. U sastavu 3 korpusa ostale su 27 i 38 divizija i Birčanski, Majevički, Srebrnički, Posavsko-trebavski, Tuzlanski i Kladanjski partizanski odred.

zadatka Stab korpusa je odredio 11 i 38 diviziju, dok je 27 divizija, sa zadatkom da izvodi ofanzivne akcije prema rekama Spreči i Drini, zadržana u rejonu Birča. Shodno ovoj odluci Štaba korpusa, a u cilju pokreta na sever, izvršeno je do 1 septembra prikupljanje 38 divizije (17 i 18 brigada) u rejonu s. Javor, s. Bijelopolje, s. Džebar (s-z od s. Sekovići), a 11 divizije (5 i 12 brigada) u rejonu Vlasenice. Toga dana uveče obe divizije su počele marš i po prelasku komunikacije Tuzla—Graničanica izvršile napad na jako utvrđena sela Srebrnik i Srnice (22, odnosno 32 km s-z od Tuzle). U to vreme, oslanjajući se na Brčko i Bijeljinu, dejstvovali su na ovom području delovi nemачke 13 SS divizije, ustaše i četnici. U toku borbi za ova uporišta naređeno je da se 11 divizija prebac u Srbiju, pošto je 12 korpus u međuvremenu izvršio uspešan prelaz Drine i razvio dejstva u zapadnoj Srbiji. Zbog toga je Stab korpusa obustavio dalje napade na sela Srebrnik i Srnice i naredio 11 diviziji da se prebac u Srbiju, radi sadejstva 12 korpusu, a 38 diviziji da produži nastupanje ka severozapadu, u rejon s. Skugrić, s. Tolisa, i tu pronađe i uredi mesto za aerodrom.

U toku 7 i 8 septembra 11 divizija se prikupila u rejonu s. Sladna i s. Džakule (s-z od s. Srebrnik) i 10 septembra preuzeala pokret ka r. Drini. Ona je, do 14 septembra, vodeći usput manje borbe sa četnicima, izbila u rejon s. Osmaci (14 km zapadno od Zvornika), a 15 septembra u 16 časova počela je da se prebacuje preko Drine u rejonu s. Kostijerevo (11 km južno od Zvornika), da bi ušla u sastav 12 korpusa. U međuvremenu, 38 divizija je (8 septembra) stigla na određenu prostoriju.

Cim je primetio pokrete 38 divizije prema Posavini, neprijatelj je prema njoj odmah angažovao jače snage 13 SS divizije. U Tuzli je zadržana 10 posadna brigada, a u Zvorniku, pored ustaša, oko 400 belogardejaca. U širem rejonu Tuzle, pored ovih snaga, bilo je više manjih četničkih grupa.

Po dolasku u rejon s. Skugrić i s. Tolisa 38 divizija je do 12 septembra vodila uspešne borbe protiv delova 13 SS divizije, četnika i ustaša. Ona je 12 septembra oslobođila Modriču i u susretnoj borbi razbila jaču kolonu Nemaca, ustaša i četnika, a 14 septembra napala neprijateljsku posadu u s. Tarevci. U toku toga napada primila je radiodepešom naređenje Štaba 3 korpusa da se usiljenim maršem prebac ka Tuzli i da je, zajedno sa 27 divizijom, napadne 17 septembra u 5 časova. Pokret ka Tuzli preduzet je 15 septembra rano izjutra, pravcem s. Skugrić—s. D. Zelinja—s. D. Međeda—s. Džakule. Šesnaestog septembra pred mrak Divizija je stigla u sela Seona i Cage, a sutradan u 3 časa produžila pokret, ostavlјajući u rejonu s. Dobošnica 17 brigadu, radi zatvaranja pravca prema Doboju. U tom cilju je 17 brigada preuzeala rušenje pruge i železnič-

kog mosta kod s. Miričina. Divizija je sa 18 brigadom produžila pokret prema Tuzli i oko 10 časova stigla na liniju s. Kreka, s. Moluhe, s. Piskavica, ali je zadocnila da učestvuje u borbama za oslobođenje ovog grada.

Za to vreme je 27 divizija sa 16 i 19 brigadom oslobođila Kladanj (1 septembra) i do 15 septembra vodila uspešne bobre protiv Nemaca, ustaša i četnika u dolini Spreče i kod Zvornika. Primetivši pokret delova 13 SS divizije iz doline Spreče i od Tuzle u pravcu severa, ona je 12 septembra zauzela Zvornik, osujetila pokušaj četnika da ovladaju linijom Zvornik, dolina Spreče i 15 septembra oslobođila s. Zivinice. S obzirom na ovako povoljnu situaciju, Stab divizije je, u duhu pomenutog naređenja, odlučio da izvrši napad na Tuzlu.

O s l o b o đ e n j e Tuzle. Za napad na Tuzlu 27 divizija je noću 16/17 septembra zauzela sledeći raspored:

- 20 brigada na liniji s. Simin Han, s. Križaoni, sa zadatkom da zatvori pravce od s. Požarnica i G. Tuzle;
- 19 brigada na položaju severno od s. Vršani;
- 16 brigada na položaju s. Kreka, s. Moluhe;
- Tuzlanski partizanski odred zapadno od Tuzle, u rejonu s. Bukinje, sa zadatkom da zatvori pravce sa severa i zapada.

Napad je počeo 17 septembra u 5 časova. Posle kraće ali oštре borbe 27 divizija je slomila otpor neprijatelja i prodrla u grad u kome su borbe nastavljene nesmanjenom žestinom do 7 časova, kada se neprijatelj užurbano povukao prema pl. Majevici. Oslobođenjem Tuzle 3 korpus je konačno ovladao ovim značajnim bazenom i prekinuo neprijateljski saobraćaj od Zvornika ka Doboju.

Posle oslobođenja Tuzle 27 divizija je na prostoriji Tuzla, s. Osmaci vodila uspešne borbe protiv četnika i zelenog kadra, a 38 divizija na liniji s. Srnice, s. Sokol, Gračanica protiv delova 13 SS divizije, ustaša, četnika i zelenog kadra. U toku ovih borbi 38 divizija je 23 septembra oslobođila Gračanicu, razbivši ustaške i zelenokadrovske jedinice koje su je branile. Međutim, usled nadmoćnosti neprijatelja, 38 divizija je ubrzano morala napustiti ovo mesto. Po oslobođenju Tuzle, 19 septembra, formirana je 21 brigada koja je ušla u sastav 38 divizije.

P r e b a c i v a n j e 28 s l a v o n s k e d i v i z i j e u S r b i j u. Prema naredenju Vrhovnog štaba NOV i POJ 28 divizija (iz sastava 6 korpusa) upućena je 5 septembra u Srbiju. Posle prebacivanja na desnu obalu Bosne, ona je nastavila pokret opštim pravcem Tešanj—s. N. Seher—Puračić—Tuzla—s. Požarnica—s. Trnova—Janja. U toku pokreta, od 26 septem-

bra do 3 oktobra, 28 divizija je vodila borbe sa četničkim Ma-jevičkim korpusom, oslobođila sela Lopare i Tobut i, iznena-divši neprijatelja, 3 oktobra oslobođila Janju, ali se, usled do-laska svežih snaga 13 SS divizije iz Bijeljine, morala povući na položaje jugozapadno od ovog mesta. Na ovim položajima ona je ostala sve do u noć 6/7 oktobra kada je kod Zvornika počela da se prebacuje preko r. Drine. Sedmog oktobra 28 divizija je nastavila pokret pravcem Koviljača—Loznica—Va-ljevo i ušla u sastav 12 korpusa.

Dejstvom u toku septembra meseca 3 korpus je, i pored malog brojnog stanja (oko 6.000 ljudi), postigao značajne re-zultate. Oslobođenjem tuzlanskog bazena, važnog saobraćaj-nog i industriskog centra u ovom delu Bosne, 3 korpus je znatno proširio i učvrstio svoje operativno područje. Pored toga, on je omogućio 11 diviziji da se prebaci u Srbiju, a stvorio je povoljne uslove i za prebacivanje 28 divizije.

Dejstva na komunikaciji Sarajevo—Višegrad

(Skica 36)

Na osnovi direktive Vrhovnog štaba za dejstvo na komu-nikacije kojima su nemačke snage imale da se povlače kroz Bosnu, 3 korpus je dobio zadatak da proširi svoja dejstva na područje Višegrad, Romanija Pl., pl. Majevica i u Posavinu. U tom cilju je Stab 3 korpusa uputio 27 diviziju na područje Vi-šegrad, Romanija Planina. Na njenom dotadašnjem sektoru, u širem rejonu Tuzle, zadržana je 38 divizija.

Pokret na područje Višegrad, Romanija Pl. počela je 20 brigada 7 oktobra. Ona je do 21 oktobra stigla u rejon s. Kalimanici (13 km severno od Rogatice). Stab divizije i 16 brigada preduzeli su pokret 17 oktobra i izbili 21 oktobra u s. Sokolo-viči (7 km s-z od s. Kalimanici), a 19 brigada je, do dolaska 38 divizije, zadržana u rejonu Tuzle.

Dvadeset sedma divizija (bez 19 brigade) je u toku 22-og i noću 22/23 oktobra izvršila podilaženje za napad na Rogaticu. Prema podacima prikupljenim pred napad, Rogaticu su bra-nili 24 bataljon 1 ustaške brigade i mesna milicija, ukupno 600 ljudi sa 20 automatskih oruđa, tri bacača i jednim topom. Osim toga, Nemci su povremeno patrolirali oklopnim vozovima na železničkoj pruzi Sarajevo—Višegrad. Odbranu Roga-tice, koja je bila fortifikacijski uređena, pojačavale su utvrđene

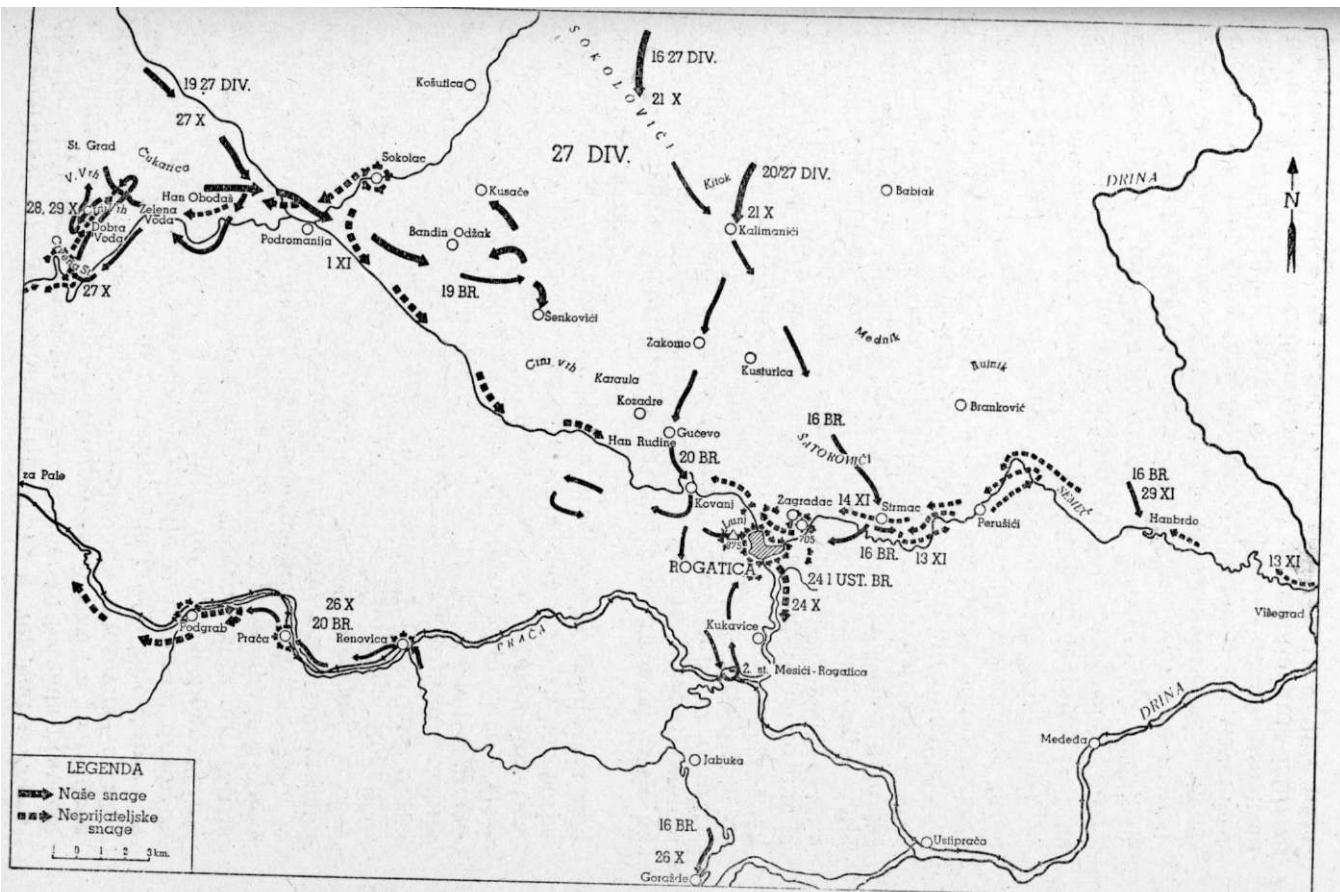
i topografski jake tačke Lunj (trig. 875) i k. 705 kod s. Zagradac. Podilaženje je izvršeno u dve kolone: 20 brigada pravcem s. Kalimanići—s. Zakomo—s. Gučevo—s. Kovanj, a 16 brigada pravcem s. Sokolovići—s. Kalimanići—s. Satorovići—s. Strmac. Napad obeju brigada trebalo je da počne 23. oktobra u 4 časa. Međutim, zbog pojave neprijatelja zapadno od druma s. Kukavice—s. Kovanj—s. Podromanija, upućena je tamo 20 brigada. Tako je napad izvršila samo 16 brigada, koja nije uspela da ovlađa Rogaticom. Posle toga ona je na prostoriji s. Strmac, s. Pešurići vodila borbu s jednom nemačkom kolonom, koja je uspela da se probije ka Višegradu. U međuvremenu, 20 brigada je porušila železničku prugu kod ž. st. Mesići-Rogatica.

Sutradan, 24. oktobra, ponovljen je napad na Rogaticu. Ovoga puta je napad izvršila 20 brigada. Posle žilave borbe ona je na juriš zauzela uporište Lunj, prodrla u grad i razbilala ustašku posadu, odbacivši je na jug. Po oslobođenju Rogatice 27 divizija je izbila na železničku prugu Sarajevo—Višegrad, na otseku s. Prača, s. Renovica, ž. st. Mesići-Rogatica. Dvadeset šestog oktobra jedinice 16 brigade ušle su bez borbe u Goražde, a 20 brigada je, posle kraće borbe, oslobođila sela Renovica i Prača.

U to vreme 19 brigada se nalazila u pokretu od Tuzle ka Kladnju. Oslobodivši ponovo Kladanj, koji je u međuvremenu neprijatelj bio poseo, ona je u daljem nastupanju, 26. oktobra, zauzela Olovo. Dvadeset sedmog oktobra uveče Brigada je na juriš zauzela i neprijateljski položaj Crvene Stene (k. 1414, 18 km istočno od Sarajeva). Sutradan je neprijatelj, pošto mu je stiglo ojačanje, uspeo da potisne Brigadu sa Crvenih Stena na liniju s. Zelena Voda, s. St. Grad. Pred mrak ovoga dana i sutradan, 29. oktobra, 19 brigada je ponovo pokušala da ovlađa ovim neprijateljskim položajima, ali bez uspeha. U toku ovih borbi pojedini delovi položaja na Crvenim Stenama prelazili su nekoliko puta iz ruke u ruku. Najzad je, pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga, 19 brigada bila prinuđena da se povuče na liniju V. Vrh (trig. 1331), Cukurica (trig. 1389).

U međuvremenu, od 26 do 30. oktobra, jedinice 16 i 20 brigade izvršile su na više mesta rušenje železničke pruge i drumova, kao i objekata na njima, od Višegrada ka Sarajevu.

Posle pada Beograda komunikacije na operativnom području 3 i 5 korpusa NOVJ postale su za neprijatelja izvanredno značajne. Zbog toga će, krajem oktobra i u novembru, naporci neprijateljskih snaga u Bosni biti uglavnom usmereni na ovlađivanje komunikacijama i na osposobljavanje istih za Pretstojeće povlačenje iz Srbije. Za neprijatelja su bile naro-

Skica 36 — Borbe na komunikaciji Sarajevo—Višegrad

čito, važne komunikacije na pravcu Višegrad—Sarajevo—Brod, pa će na ovom pravcu u toku novembra doći do žestokih borbi.

Neprijatelj je slabijim snagama već 30. oktobra preduzeo napad pravcem s. Podgrab—s. Prača, dok je sa pravca s. Sokolac, jačim snagama napao u leđa 19. brigadu, koja je vodila borbe na položaju Crvena Stena. Stoga se 31. oktobra 19. brigada moralu povući na prostoriju s. Kusače, s. Šenkovići, odakle je zatvarala pravac s. Sokolac—Rogatica. Na pravcu s. Podgrab—s. Prača jedinice 20. brigade odbacile su neprijatelja prema s. Pale.

S obzirom na jak pritisak neprijatelja u pravcu Rogatice, 27. divizija je u toku 31. oktobra i sledeće noći izvršila pregrupaciju snaga i zauzela raspored duž komunikacije s. Sokolac—Rogatica—Višegrad, s ciljem da spreči prođor neprijatelja ovim pravcem. U istom cilju porušen je i most na Drini kod Višegrada.

Dvadeset sedma divizija je početkom novembra nastavila dejstva na sektoru s. Sokolac, Goražde, Višegrad. Ona je za kratko vreme na mnogo mesta porušila i onesposobila komunikacije na ovom sektoru. Zbog toga je neprijatelj, s ciljem da otvori i osposobi porušene komunikacije za povlačenje svojih snaga, preduzeo napad prvo od s. Sokolac ka Rogatici, a potom i od Višegrada ka Rogatici. Prvog novembra je od s. Sokolac u pravcu Rogatice preduzelo napad oko 1.500 Nemaca i ustaša. Pošto je 27. divizija bila razvučena na prostoru Goražde, Višegrad, Rogatica, s. Sokolac, njeni delovi su posle trodnevnih borbi bili prisiljeni da se povuku pred nadmoćnjim neprijateljem. Pokušaj da se Rogatica protivnapadom ponovo osloboodi (5. novembra) nije uspeo. Toga dana vođene su borbe oko Han Rudine, između s. Sokolac i Rogatice, i kod s. Sjemeć, između Rogatice i Višegrada. Sledećih dana, sve do 11. novembra, neprijatelj je, radi prihvata svojih snaga koje su se povlačile iz Srbije, uporno nastojao da se probije ka Višgradu.

Oko ponoći 11/12. novembra 16. i 20. brigada 27. divizije ponovile su napad na Rogaticu. U žestokim borbama brigade su uspele da ovladaju svim spoljnim tačkama odbrane, sem Lunja (trig. 875), i da prođu u grad. Usled žilavog neprijateljskog otpora u gradu i na Lunju, kojim 20. brigada nije uspela da ovlada ni do 6. časova 12. novembra, brigade su se povukle iz grada.

Trinaestog novembra, oko 14. časova, jedna motorizovana kolona Nemaca i belogardejaca, jačine oko 500 ljudi, krenula je od Višegrada prema Rogatici. U rejonu s. Strmac kolona je

naišla na otpor 16 brigade 27 divizije, koja je uspela da je odbaci prema s. Pešurići, a sutradan izjutra prema s. Sjemeć. Neprijatelju je u toku dana stiglo ojačanje iz Višegrada, jačine oko 500 Nemaca sa nekoliko artiljeriskih oruđa i tenkova. Posle uporne borbe neprijatelj se probio u Rogaticu, a 16 brigada se povukla na prostoriju s. Satorovići, s. Branković, severno od komunikacije Rogatica—Višegrad. Četrnaestog novembra pojavila se nemačka Borbena grupa »Sojerlen«, koja se preko Višegrada povlačila ka Rogatici. Ovoj grupi je, posle uporne borbe sa 27 divizijom i uz pomoć snaga iz s. Sokolac, uspelo da se, tek 20 novembra, probije ka s. Sokolac, pretrpevši osetne gubitke u ljudstvu i materijalu.

I pored žilavog otpora 27 divizije neprijatelj je uspeo da ovlada komunikacijom Višegrad—Rogatica—s. Sokolac i da jačim snagama posedne dominirajuće visove desno i levo od nje. Ovom komunikacijom su danonoćno prolazile nemačke kolone, dok su se dejstva 27 divizije svela na postavljanje zaseda i izvođenje prepada. Pored toga što je morala voditi borbu sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem, 27 divizija je došpela u vrlo tešku situaciju u pogledu snabdevanja, pošto je ovaj sektor pretežno bio popaljen i ekonomski do kraja iscrpen. Sem toga, njene jedinice su bile slabo snabdevene odećom i obućom. Ipak je Divizija, srazmerno svojoj snazi, uspešno izvršavala svoj zadatak. Pored niza manjih akcija, ona je, 29 novembra oko 2 časa, sa 16 brigadom i dva bataljona 20 brigade, izvršila uspešan napad na jednu nemačku motorizovanu kolonu kod s. Hanbrdo (8 km s-z od Višegrada), koja je nastupala ka Rogatici, i nanela joj gubitke od preko 500 vojnika izbačenih iz stroja, uništivši istovremeno i veliki broj motornih vozila.

Dok je 27 divizija vodila borbe na komunikaciji Višegrad—Rogatica, 38 divizija je severozapadno od Tuzle dejstvovala na nemačka uporišta s. Srnice, Gračanica i Gradačac, zatravajući ujedno sa te strane pravce prema Tuzli. Ona je 5 oktobra napala na Gračanicu i prodrla u grad, ali su joj, da bi savladala bunkere i utvrđene zgrade, nedostajala teška oruđa, te se morala povući na polazne položaje. U daljim borbama na ovom sektoru 38 divizija je sprečila pokušaj delova 13 SS divizije i četnika da prodru u Tuzlu. Od 15 do 31 oktobra jedinice 38 divizije su prinudile 13 SS diviziju i ostale kvislinske snage da napuste uporišta s. Srebrnik, s. Srnice, Gradačac i da se povuku na liniju: Brčko, s. Čelić, s. Koraj, Bijeljina, Janja, Zvornik.

Borbe na levoj obali Drine

U takvoj situaciji neprijatelj je početkom novembra sa reorganizovanom 1 brdskom divizijom i jednim pukom Ruškog zaštitnog korpusa ojačao svoje snage na ovom sektoru. On je posle toga uspeo da prodre iz Bijeljine u Zvornik, ovladavši na tom delu levom obalom Drine s ciljem da izvrši prihvata svojih delova iz Srbije i obezbedi im mostobran. Nemci su, pored ovih snaga, za obezbeđenje svojih uporišta koristili i ostatke razbijenih četničkih korpusa, koji su se, posle poraza u Srbiji i Crnoj Gori, u neredu povlačili preko r. Drine u istočnu Bosnu.

Do polovine novembra 38 divizija je uspela da ovlada neprijateljskim uporištima (selima Pukiš, Ratkovići, G. Brka i G. Rahić) u neposrednoj blizini Brčkog. Zbog prodora nemackih snaga u dolinu Drine, 38 divizija je upućena na sektor Zvornik, Janja sa zadatkom da izvrši prihvata 28 slavonske divizije, koja je trebalo da se prebaci iz Srbije u istočnu Bosnu. Vodeći danonoćne borbe, 38 divizija je krajem novembra uspela da ovlada neprijateljskim uporištima severno od Zvornika i da omogući 28 diviziji prebacivanje preko Drine. Odmah po prebacivanju na levu obalu Drine 28 divizija je zauzela Janju (30 novembra), a potom, u daljem nadiranju, izvršila s juga pritisak na Bijeljinu.

Partizanski odredi na teritoriji 3 korpusa dejstvovali su uglavnom na svojim područjima. Najaktivniji je bio Tuzlanski partizanski odred, koji je uspeo da razbije četničke grupe zapadno od Tuzle i da ovlada dolinom Spreče. Majevički partizanski odred je, po prebacivanju 28 divizije na levu obalu Drine, upućen u Semberiju radi dejstva u tom rejonu.

Početkom decembra 27 divizija se nalazila na sektoru Romaniće Pl., oko komunikacija Višegrad—s. Sokolac i s. Sokolac—Vlasenica, a 38 divizija na sektoru s. Drinjača, Zvornik, s. Kozluk.

Na komunikaciji s. Sokolac—Vlasenica glavnina 27 divizije vodila je od 1 do 8 decembra žilave borbe sa pukovskom Borbenom grupom »Skenderbeg«, koja je uz osetne gubitke u ljudstvu i materijalu uspela da se probije u s. Drinjača. Za to vreme je jedna brigada 27 divizije ometala neprijateljski saobraćaj na komunikaciji Višegrad—Rogatica.

Sedmog decembra, s pravca Goražde, pojavile su se pretvodnice jakih četničkih snaga (sa nešto pripadnika SDS i SDK), koje su bile dobro naoružane i snabdevene. Usled teške situacije kod Zvornika, Nemci su ove snage uputili na teritoriju istočne Bosne sa zadatkom da privežu snage 3 korpusa i

po mogućnosti ovladaju slobodnom teritorijom. Na ovaj način bi bio omogućen sigurniji saobraćaj nemačkim jedinicama na pravcima s. Drinjača—Zvornik—Bijeljina i Višegrad—s. Sokolac—Šarajevo.

Po prelasku komunikacije Rogatica—s. Sokolac četnici su (jačine oko 1.500 ljudi) 8 decembra napali položaje 16 brigade Crni Vrh, Karaula (trig. 990), s. Kozadre, Žmijnica (k. 967), u cilju prodora u tuzlanski bazen i spajanja sa nemačkim snagama koje su se uporno branile na sektoru s. Drinjača, Zvornik, s. Kozluk. Šesnaesta brigada je posle žestokih borbi bila primorana da se povuče, a nadmoćniji neprijatelj je izbio na liniju k. 946, Preseka (k. 944), V. Kom (trig. 941). Sa ovih položaja potpomognuti nemačkom artiljerijom iz rejona Rogatice i s. Sokolac i pothranjivani novim snagama sa juga, četnici su produžili napad. Dvadeset sedma divizija je protivnapadom uspela da odbaci neprijatelja, ali je posle višednevnih borbi bez smene i usled pridolaska novih neprijateljskih snaga bila primorana da pređe u odbranu.¹⁶⁴

Početkom decembra je 38 divizija dobila zadatak da ovlada neprijateljskim uporištima s. Drinjača i Zvornikom, da izbije na r. Drinu, prihvati prve delove Južne operativne grupe NOVJ i omogući im lakši prelaz preko ove reke u istočnu Bosnu. Do 15 decembra njena 18 i 21 brigada su na ovom sektoru vodile uporne borbe protiv jedinica 7 SS »Princ Eugen« divizije i Borbene grupe »Skenderbeg«. Neprijatelj je nadmoćnjim snagama uspeo da održi ova uporišta i time omogući prebacivanje svojih snaga iz Srbije u istočnu Bosnu i njihovo dalje otstupanje levom obalom Drine ka dolini Save. Isto tako, neprijatelj je uspeo da prihvati i svoje jedinice koje su se potele preko s. Sokolac i Vlasenice.

Za ovo vreme je 17 brigada 38 divizije vodila borbe sa četnicima u rejonu Tuzle, uništila neprijateljske snage u Puračiću¹⁶⁵ i sistematski onesposobljavala komunikaciju Zvornik—Tuzla.

Shvatajući potrebu da se što pre ovlada s. Drinjača i Zvornikom, Stab 3 korpusa je 16 decembra doneo odluku da sa glavninom snaga 27 i 38 divizije ovlada ovim uporištima, s tim da istovremeno, slabijim snagama, usporava nadiranje četničke grupacije ka tuzlanskom bazenu. U tom cilju su 16 i 19 brigada 27 divizije preduzele pokrete (16 decembra) iz rejon s. Han Pijesak prema s. Drinjača, dok je 20 brigada, radi usporavanja neprijateljskog nadiranja ka Vlasenici, zadr-

¹⁶⁴ Jačina neprijatelja na ovom sektoru iznosila je oko 4.000 ljudi.

¹⁶⁵ Puračić je branilo oko 800 pripadnika »zelenog kadra« i nešto ustaša.

žana jugozapadno od s. Han Pijesak. Napad na s. Drinjača počeo je 18 decembra. Usled nejednovremenog dejstva napad nije uspeo, pa su borbe trajale ceo dan. Sutradan je napad ponovljen i neprijatelj posle kraće borbe nateran na povlačenje u pravcu Zvornika.

Istog dana su 18 i 21 brigada 38 divizije napale Zvornik. U borbama, koje su trajale sve do noći 19/20 decembra, 21 brigada i delovi Južne operativne grupe divizija uspeli su da savladaju neprijateljski otpor i oslobođe grad.

Poraz četnika kod Tuzle

Oslobođenjem s. Drinjača i Zvornika i posle uspostavljanja veze sa Južnom operativnom grupom divizija, jedinice 3 korpusa, obezbedivši svoje zaleđe, mogle su da se orijentisu na četničke snage koje su nadirale prema Tuzli.

Primetivši izvlačenje glavnine 27 divizije iz borbe, četnici su pojačali pritisak na 20 brigadu, koja je zatvarala pravac prema Vlasenici. Elastičnom odbranom i protivnapadima 20 brigada je, vodeći danonoćne borbe sa nadmoćnjim neprijateljem, odolevala pritisku sve do 18 decembra. Pred mrak ovoga dana neprijatelj je preko s. Milan Planina prodro u s. Grabovica, a preko Ploče u Vlasenicu. Dalje nadiranje četnici su nastavili u dve kolone: desna kolona, iz Vlasenice, pravcem s. Sekovići—s. Paprača—gornji tok Spreče, prema Jelici i s. Međaš, a leva kolona, iz s. Grabovica, pravcem s. Trnovo—s. Majdan—s. Zukići—s. Zivinice, povezujući se sa svojim snagama u Kladnju. Prodotrom u pravcu Tuzle četničke snage su ugrozile tuzlanski bazen i samu Tuzlu. Stab 3 korpusa je u ovakvoj situaciji doneo odluku da odmah uputi obe svoje divizije ususret četnicima, da ih napadne i razbije. Sa nemačkim snagama na levoj obali Drine borbe su nastavili delovi Južne operativne grupe divizija.

Dvadesetog decembra je glavnina 38 divizije, iz rejona Zvornika, krenula usiljenim maršem na sektor V. i M. Borogovo, s. Paprača (14 km j-z od Zvornika), a 27 divizija, iz rejona s. Drinjača, na sektor s. Sekovići, sa zadatkom da preseće četničku kolonu koja je nadirala ovim pravcem.

Jedinice 27 divizije su 22 decembra iznenada napale četničku Oplenačku brigadu, koja je sa komorom bila zanoćila u dolini Drinjače, u rejonu s. Sekovići. U borbama koje su

vođene celog dana četnici su, uz gubitak cele komore, odbačeni prema Vlasenici. Posle ovoga udarca, četnička kolona je promenila pravac i krenula ka Kladnju. Međutim, angažovana u neprekidnim borbama (do 28 decembra) protiv jedinica 27 divizije, ova kolona je bila skoro potpuno razbijena i odbačena ka Ozren Planini.

U borbama protiv desne četničke kolone, koja je preko s. Sekovići nadirala ka Tuzli, 38 divizija se, i pored uporne odbrane i protivnapada, od 21 do 26 decembra morala povlačiti. Ona je 26 decembra vodila teške borbe sa glavninom četničkih snaga na položajima istočno od Tuzle. Osamnaesta brigada, koja se nalazila u rejonu s. Čaklovići, napala je ovoga dana u 5 časova neprijatelja na položajima s. Vukovije, s. Tojšići. Snažnim naletom uspela je da ga potisne sa ovih položaja u pravcu s. Kikači, ali nije odmah preuzeila energično gorenje, zbog čega je u protivnapadu odbačena na polazne položaje. Ovog dana, rano izjutra, uvedena je u borbu i 17 brigada 38 divizije, koja se prebacila iz rejona s. Gračanica u rejon s. Tojšići. Brigada je napala neprijatelja na položajima s. Čive, s. Kovačevići, s. Tojšići i uspela da ga odbaci istočno od druma Tuzla—Zvornik. U toku borbe koja je trajala ceo dan neprijatelj je preuzeo nekoliko protivnapada, ali je Brigada uspela da se održi na položaju.

Dvadeset prva brigada je vodila ceo dan teške borbe sa neprijateljem na položajima s. Pelemiš, s. Požarnica, Lučino Brdo. Neprijatelj je, bez obzira na teške gubitke, uporno napadao, ali se Brigada grčevito branila, preuzimajući često protivnapade. U toku dana pojedini delovi položaja prelazili su po nekoliko puta iz ruke u ruku. Pretrpevši na ovim položajima osetne gubitke, neprijatelj je bio demoralisan i pred mrak ovoga dana počeo je da se povlači.

Dvadeset petog decembra sa pravca Zvornika pojavile su se jedinice 23 srpske divizije (14 brigada i dva bataljona 7 brigade). Noću 25/26, kao i 26 i 27 decembra, ove jedinice su napadale pozadinu i levi bok neprijateljskog borbenog raspreda, čime su doprinele razbijanju četničke grupacije istočno od Tuzle.

Dvadeset sedmog decembra oko 2 časa 38 divizija, sa 16 brigadom 27 divizije (koja je stigla u toku noći 26/27 decembra), preuzeila je opšti napad na neprijateljske položaje, s težištem na svom desnom krilu. U prvom naletu, posle kratke ali žestoke borbe, četnička grupacija (desna kolona), je bila potpuno razbijena i naterana da se u neredu povuče dolinom Spreče ka Ozren Planini.

Iako brojno slab,¹⁶⁶ 3 korpus je dejstvom na vrlo važnom i osetljivom operaciskom području sa uspehom izvršio zadatak. Pri prebacivanju 12 korpusa u Srbiju, 3 korpus je svojim aktivnim dejstvom privukao na sebe jake snage neprijatelja, ne dozvoljavajući mu da ih angažuje na drugoj strani. Osim toga, 3 korpus je omogućio da se na njegovom operativnom području prikupe i prebace u Srbiju 11 i 28 divizija.

Ne manje značajnu ulogu odigrao je 3 korpus i u periodu povlačenja Nemaca iz Srbije i Sandžaka preko teritorije istočne Bosne. Njegovim dejstvom na živu silu i komunikacije, povlačenje neprijatelja je bilo znatno usporeno, pri čemu je ovaj trpeo i gubitke u ljudstvu i materijalu. Tokom decembra, 3 korpus je svojim dejstvom na levoj obali Drine, u pozadini neprijatelja, izvršio prihvat prednjih delova Južne operativne grupe divizija NOVJ i omogućio im lakši prelaz preko Drine. Ovim je, pored ostalog, bila onemogućena konsolidacija neprijateljske odbrane na r. Drini.

2

BORBE U HRVATSKOJ

Situacija polovinom 1944 godine

Uletu 1944. g. u Hrvatskoj¹⁶⁷ su se nalazile kao okupacione trupe snage triju nemačkih armiskih korpusa. Na teritoriji Slavonije nalazio se 69 rezervni armiski korpus (sastava: 1 kozačka divizija¹⁶⁸ i 20 samostalni lovački puk); na teritoriji Istre je bio 97 armiski korpus (sastava: 237 pešadijska divizija i delovi 188 rezervne divizije); na teritoriji Like, Korduna i Banije bili su delovi 15 brdskog armiskog korpusa (392 legionarska divizija¹⁶⁹ i delovi 373 legionarske divizije).¹⁷⁰ U Hrvatskoj su se, pored ovih snaga, nalazili i tri puka jedinica za obezbeđenje, pet policiskih dobrovoljačkih

¹⁶⁷ Krajem 1944. g. 3 korpus je zajedno sa partizanskim odredima imao ukupno oko 8.000 ljudi.

¹⁶⁸ Bez Dalmacije, čije je oslobođenje prikazano u II delu ove knjige.

¹⁶⁹ Formirana od sovjetskih zarobljenika pristalica generala Vlasova. Starešinski kadar bio je nemački.

¹⁷⁰ Legionarske divizije bile su formirane od hrvatskog ljudstva. Starešinski kadar bio je nemački.

¹⁷⁰ Ostali delovi 15 brdskog armiskog korpusa nalazili su se na teritoriji Dalmacije i Bosne.

pukova, deset samostalnih policiskih bataljona »Hrvatske«,¹⁷¹ četiri samostalna bataljona, jače protivavionske jedinice i manje pomorske i vazduhoplovne snage. Od ustaških i domobranskih jedinica u Hrvatskoj je tada bilo šesnaest brigada.

Okupator je ovako jake snage držao u Hrvatskoj radi obezbeđenja komunikacija kojima su njegove trupe u Dalmaciji, u jugoistočnom delu Jugoslavije i u Grčkoj održavale vezu sa Nemačkom. Sem toga, Nemci su, i pored iskrcavanja Saveznika u Francuskoj, očekivali i desant njihovih snaga iz Italije na istočnu jadransku obalu, te su obezbeđivali komunikacije koje sa jadranske obale, dolinom Bosne, Vrbasa, Une i Kupe izvode na savski pravac. Najzad, zbog brzog nastupanja levog krila Crvene armije prema Mađarskoj, Jugoslaviji i Bugarskoj, nazirala se mogućnost povlačenja nemačkih snaga preko Bosne i Hrvatske. Ovo su na teritoriji Hrvatske imale da obezbede nemačke i ustaško-domobranske snage.

Međutim, u Hrvatskoj je, uletu 1944. g., bilo već oko 100.000 dobro naoružanih boraca Narodnooslobodilačke vojske. To je bila snaga protiv koje okupator, s obzirom i na svoje i na kvislinške snage kojima je raspolagao u Hrvatskoj, kao i na opštu vojno-političku situaciju u Jugoslaviji, nije više mogao preduzimati veće ofanzivne akcije. Njegova dejstva u to vreme svela su se uglavnom na aktivnu odbranu komunikacija, važnijih saobraćajnih čvorova i naseljenih mesta. Napadi su izvođeni gotovo uvek samo sa ograničenim ciljem da se snage Narodnooslobodilačke vojske odbace od uporišta i komunikacija. U takvoj situaciji dolazilo je, naročito u domobranskim jedinicama, do masovnih pojava demoralizacije i dezertiranja, pogotovo posle deklaracije Pretsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 17. avgusta.

Početkom leta 1944. g. na teritoriji Hrvatske (sem Dalmacije) dejstvovala su četiri korpusa Narodnooslobodilačke vojske:

- 4 korpus na prostoriji Korduna, Banije, Turopolja, Zumberka i u delu zapadne Bosne (do r. Une);
- 6 korpus u Slavoniji, između reka Save, Drave i Ilove;
- 10 korpus između reka Save, Drave, Ilove i hrvatsko-slovenačke granice;
- 11 korpus na teritoriji Like, Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara i Istre.

Prema tome, jedinice Narodnooslobodilačke vojske kontrolisale su skoro celu teritoriju Hrvatske.

¹⁷¹ Dobrovoljački policijski pukovi i bataljoni formirani su od hrvatskog ljudstva. Starešinski kadar bio je nemački.

Borbe u Kordunu, Baniji i Žumberku

(Prilog XVI)

Gotovo celo operativno područje 4 korpusa bilo je oslobođeno krajem jula 1944 godine. Neprijatelj je držao u rukama samo deo Cazinske Krajine (sa varošicom Cazin), sa koje je vršio ispade na slobodnu teritoriju. Duž železničkih pruga: Zagreb—Karlovac—Ogulin, Zagreb—Sisak—Sunja—Dubica i Sunja—B. Novi—Bihać, u cilju obezbeđenja saobraćaja na njima, Nemci su zajedno sa ustaško-domobranskim snagama držali jake posade u Ogulinu, Karlovcu, s. Jastrebarsko, Sisku, Sunji, Dubici, Kostajnici, Dvoru, B. Novom, B. Krupi i Bihaću, kao i manje posade u selima. Pored toga, u cilju odbrane Karlovca, važnog komunikacijskog čvora, neprijatelj je držao i jako uporište u s. Ozalj.

Na operativnom području 4 korpusa od nemačkih snaga su se nalazili delovi 392 legionarske »Plave« divizije¹⁷² (u rejonu Ogulina), manji delovi 373 legionarske divizije »Tigar« (duž železničke pruge Sunja—B. Novi—Bihać), delovi 1 kozačke divizije¹⁷³ (duž železničke pruge Brod—Zagreb), 693 lanđessičen puk¹⁷⁴ i jedan bataljon 4 dobrovoljačkog policiskog puka »Hrvatska« (duž železničke pruge Zagreb—s. Jastrebarsko).

Od domobranksih snaga na ovom području su se nalazili 2 i 4 posadna brigada, 4 lovačka brigada, 3 bataljon 11 puka 3 brdske brigade, 3 bataljon 10 puka 2 lovačke brigade i dopunski železničko-stražarski bataljon. Od ustaških snaga na istom području su bile 3 i 8 djelatna brigada i 1 žandarmarski puk.

U sastavu 4 korpusa NOVJ, krajem jula, nalazile su se 7, 8 i 34 divizija i Unska operativna grupa.¹⁷⁵ Sedma divizija je dejstvovala u Baniji, 8 divizija u Kordunu, 34 divizija u Žumberku i Pokuplju, a Unska operativna grupa u Cazinskoj Krajini.

¹⁷² Sastava: 846 i 847 pešadijski puk od po tri bataljona, 392 artiljerijski puk od dva divizionala, izvidački, pionirski, protivtenkovski i bataljon za vezu, i jedinice za snabdevanje.

¹⁷³ Sastava: 1 i 2 kozačka brigada od po tri konjička puka, artiljerijski puk, dopunski puk i prištapski bataljon. Ukupna jačina oko 23.000 ljudi.

|L¹⁷⁴ Bili su mu potčinjeni sledeći bataljoni: 921 (na prostoriji Sunja, Kostajnica), 925 (na prostoriji Zagreb, s. Turopolje, Sisak), 1023 (na prostoriji Kostajnica, Sunja) i 592 (na prostoriji Kostajnica, Dubica, Brod). B¹⁷⁵ Divizije 4 korpusa i Unska operativna grupa, pored prištapskih Jedinica, imale su u to vreme u svom sastavu: 7 udarna (banjska) vijazija: 1, 2, 3 i 4 brigadu, Banjski odred i artiljerijski divizion; 8

Četvrti korpus je u toku avgusta vršio pritisak na glavne komunikacije na svom području. Sedma divizija je vodila borbe na komunikacijama Zagreb—Sisak—Sunja—Dubica i Sunja—B. Novi. Ovladavši većim brojem bunkera na železničkoj pruzi Sunja—Dubica, ona je "uspostavila vezu sa jedinicama 10 korpusa u Slavoniji i olakšala transport pšenice iz Slavonije, preko Trokuta,¹⁷⁶ u Baniju. Jednovremeno je zadata konačan udarac četničkim jedinicama u Trokutu i na ovom području formiran nov bataljon. Od ovog bataljona i 4 bataljona Baniskog odreda, 7 avgusta je formiran 2 baniski odred. Polovinom avgusta, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, radi zajedničkog dejstva sa jedinicama 10 korpusa NOVJ, Štab 7 divizije i 3 i 4 brigada prebacili su se u Moslavini, a 1 12 brigada 7 divizije i 1 i 2 baniski odred, sve do kraja oktobra, do povratka Štaba 7 divizije, dejstvovali su pod komandom Operativnog štaba za Baniju.

Početkom avgusta, radi sadejstva 35 diviziji 11 korpusa, 2 brigada 8 divizije upućena je u rejon s. Rakovica. Ona je od 12 do 16 avgusta, na prostoriji s. Prijedor, s. Plitvički Leskovac, s. Uvalica, vodila borbe protiv dva bataljona 392 legionarske divizije i u sadejstvu sa delovima 35 divizije spretila ih da ovladaju komunikacijom s. Babin Potok—s. Plitvički Leskovac—s. Prijedor—s. Ličko Petrovo Selo. S ciljem da potpuno zatvor Uovaj pravac, Štab 4 korpusa je polovinom avgusta uputio u rejon s. Vaganac i 2 brigadu Unske operativne grupe. Ostale snage 8 divizije (1 i 3 brigada) iskoristile su mesec avgust uglavnom za popunu ljudstvom, obuku i odmor,¹⁷⁷ a povremeno su vršile manje akcije na komunikacije.

Jedinice 34 divizije su u toku avgusta izvodile manje divizantske akcije na komunikacijama Zagreb—Karlovac i Zagreb—Sisak, prebacivale hranu iz Posavine u Pokuplje i vršile mobilizaciju ljudstva. Pošto se Zumberački odred po-

kordunaška divizija: 1, 2 i 3 brigadu i brdski artiljerski divizion; *34 divizija:* Udarnu brigadu »Franje Ogrulinca-Selje«, Karlovačku brigadu, Turopoljsko-posavski odred, Karlovački odred, Zumberački odred, dopunski bataljon, topovski vod i automobilski vod; *Unska operativna grupa:* 1 i 2 muslimansku brigadu i topovsko odjeljenje.

Neposredno u sastavu korpusa bili su još haubički divizion, 2 divizantski bataljon, 1 pionirski bataljon, autočeta i 2 i 3 aero-baza. Trideset prvog jula 1944 g. ukupno brojno stanje 4 korpusa iznosilo je oko 16.500 ljudi.

176 Teritorija između r. Save, r. Une i železničke pruge Sunja—Kostajnica.

177 U julu je 8 divizija zajedno sa 34 divizijom i slovenačkim jedinicama vodila borbe protiv neprijateljskih snaga koje su učestvovali u ofanzivnoj akciji na Zumberak.

većao na četiri bataljona, Stab 34 divizije je 27 avgusta od njegovog 2, 3 i 4 bataljona formirao Zumberačku brigadu. Prvi bataljon je ostao kao jezgro odreda.

Unska operativna grupa je u prvoj polovini avgusta vršila čišćenje Cazinske Krajine od zelenog kadra i manjih ustашkih grupa. Njena 1 brigada je postavljala zasede na komunikacijama s. Vaganac—s. Izačić—Bihać, Cazin—Ostrožac—Bihać i B. Krupa—s. Otoka. Pored toga, Grupa je odbila i nekoliko ispada neprijateljskih jedinica iz Cazina ka s. Ostrožac. Od 16 avgusta je u njen sastav privremeno ušla i 2 brigada 7 divizije, koja je bila angažovana na rušenju železničke pruge Bihać—B. Novi. Na ovoj relaciji je železnička pruga više puta rušena, tako da je do kraja meseca neprijatelj nije mogao koristiti više od dva—tri dana. Druga brigada je, oko 18 avgusta, kao što je napred izneto, upućena u rejon s. Vaganac.

Dejstva na komunikacije

Na osnovi naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ za rušenje komunikacija od 17 avgusta, Stab 4 korpusa je 21 avgusta naredio svojim jedinicama:

— 34 diviziji — da onesposobi drum i železničku prugu Zagreb—Karlovac—s. Dugaresa i Zagreb—Sisak;

— 8 diviziji — da sa jednom brigadom (ojačanom jednim bataljonom) onesposobi za saobraćaj železničku prugu s. Dugaresa—Globornički Most i drum s. Dugaresa—Ogulin—s. Modruš; pored toga, da sa dve brigade u korpusnoj rezervi izvrši sledeće zadatke: da sa jednom brigadom, kojoj je bio pridodat i korpusni haubički divizion, na području Vojnića vrši pritisak prema s. Tounj i s. Kamensko, a sa prugom na prostoriji Slunj, s. Rakovica kontroliše s. Vaganac[^]

— Operativnom štabu za Baniju — da onesposobi drum i železničke pruge Sisak—Sunja—Kostajnica—B. Novi i Sunja—Dubica, i kontroliše područje Petrinje;

K — Unskoj operativnoj grupi — da onesposobi drum i železničku prugu B. Novi—B. Krupa—Bihać i kontroliše područje Cazina.

Delovi 2 diverzantskog bataljona, koji su se nalazili na °Operativnim područjima divizija i Operativnog štaba za Ba-niJu, stavljeni su privremeno pod komandu tih štabova.

Prema ovom naređenju dejstva na komunikacije počela su uveče 31 avgusta, a trajala su do 7 septembra. Za to vreme postignuti su sledeći rezultati: izbačena je iz upotrebe železnička pruga Zagreb—Karlovac—Ogulin (osim dela Karlovac—s. Dugaresa); onemogućen je noćni saobraćaj na drumu Zagreb—Karlovac—Ogulin; onesposobljen je za saobraćaj drum Zagreb—Sisak—Sunja; porušene su na više mesta železničke pruge Sunja—Kostajnica—s. Dobrljin i Sunja—Dubica; porušeni su na više mesta drumovi Sunja—Kostajnica—B. Novi i Sunja—Dubica; železnička pruga B. Krupa—s. Grmuša potpuno je onesposobljena za saobraćaj; drum s. Otoka—B. Krupa rušen je nekoliko puta na više mesta, ali ga je neprijatelj popravljao i koristio danju, a više puta i noću.

Od 1—7 septembra zauzeta su, između Zagreba i Karlovcia, neprijateljska uporišta u selima Mavračići, Zdenčina, Desinec, Domagović, Lazina i Draganići, a vršen je i uspešan upad u s. Mekušje (u predgrađu Karlovcia).

Pored komunikacija koje su porušene na mnogo mesta, porušeno je još 27 mostova, 30 propusta i 10 samostalnih bunkera.

Uništenje neprijateljske posade u Cazinu. Posle akcije od 1—7 septembra Stab korpusa je odlučio da produži napade na glavne komunikacije i neprijateljska uporišta duž njih. Kao prvo, trebalo je ovladati važnim uporištem Cazin, koje je bilo istureno u oslobođenu teritoriju. Držeći ovo uporište, neprijatelj je želeo da na širem pojasu brani komunikacije u dolini Une, a naročito na otseku njenog kanjonskog dela, između Bihaća i B. Krupe. U uporištu se nalazio 5 bataljon 8 ustaške brigade. Za napad su, do 13 septembra, grupisani: 8 divizija (bez 3 brigade), Unska operativna grupa, haubička baterija i tenkovski vod.

Napad su imale da izvrše 1 brigada 8 divizije i 1 brigada Unske operativne grupe. Druga brigada 8 divizije osiguravala je napad sa pravca s. Ostrožac, a 2 brigada Unske operativne grupe sa pravca B. Krupe i s. Otoka. Baterija haubica podržavala je napad iz rejona s. Coralići.

Napad je počeo 13 septembra oko 6 časova. Već u 8,30 časova grad je bio oslobođen. Neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke (među kojima i 156 zarobljenih), tako da je 5 bataljon 8 ustaške brigade bio skoro potpuno uništen.

Istoga dana je iz s. Ostrožac jedna neprijateljska kolona, jačine oko 600 vojnika iz 373 legionarske divizije, pokušavala da se probije ka Cazinu, ali je od strane 2 brigade 8 divizije bila odbačena natrag.

Posle oslobođenja Cazina Stab 8 divizije, radi zatvaranja pravaca koji iz Like vode za slobodnu teritoriju Korduna i u dolinu Une, prebacio je 1 i 2 brigadu na sektor s. Drežnik Grad, s. Rakovica, te su dve čete iz 373 legionarske divizije, koje su nastupale od s. Ostrožac, 15 septembra ponovo zauzele Cazin.

U toku septembra jedinice 34 divizije nastavile su napade na neprijateljska uporišta duž glavnih komunikacija. Tako je Udarna brigada »Franje Ogulinca-Selje« u noći 11/12 septembra ovladala uporištem s. Brezovica (12 km j-z od Zagreba), dok je njen 3 bataljon iste noći ovladao uporištem s. Remetinec (na desnoj obali Save, južno od Zagreba). Karlovačka brigada je do kraja septembra zadržana na severnim padinama Vukomeričkih (Kravarskih) Gorica, odakle je vršila prepade na neprijateljske kolone duž komunikacije Zagreb—Sisak, a ujedno je i rušila ovu komunikaciju. Od polovine septembra Udarna brigada »Franje Ogulinca-Selje« nalazila se istočno od Karlovačke brigade i do 24 septembra je vršila manje akcije na istu komunikaciju, na relaciji s. Pešćenica, Sisak. Ona se 24 septembra, po naređenju Štaba korpusa, prebacila u rejon s. Gora (j-z od Petrinje) i stavila pod komandu Štaba 8 divizije. Zumberačka brigada nalazila se sve vreme na Zumberačkim Pl., gde je obezbeđivala bolnicu i pozadinske delove 34 divizije, a istovremeno vršila prepade i rušenje na komunikacijama Karlovac—Zagreb i Karlovac—Metljika.

Oko 20 septembra Stab 34 divizije formirao je Samoborsko-jaskanski odred koji je u rejonu Samobora vršio prepade na manja neprijateljska uporišta, mobilisao ljudstvo i štitio slobodnu teritoriju od iznenadnih upada neprijateljskih snaga.

Borbe za Sunju. Stab 4 korpusa je oko 25 septembra, da bi pomogao dejstva 5 korpusa kod Banjaluke, planirao rapad na uporište u Sunji i s. D. Hrastovac.

Posadu Sunje sačinjavale su tri domobranske čete, dve čete Nemaca i nešto milicije. Uporište je bilo utvrđeno sa dva pojasa bunkera. Unutrašnji pojaz bio je opasan bodljikavom žicom i miniran. U s. D. Hrastovac nalazila se jedna domobranska četa.

Za ovaj napad Stab korpusa je grupisao 8 diviziju (bez 3 brigade) i Udarnu brigadu »Franje Ogulinca-Selje« (pri-vremeno u sastavu ove divizije), jedinice Operativnog štaba za Baniju, 1 brigadu Unske operativne grupe, korpusni hau-bički divizion i četu tenkovskog bataljona Glavnog štaba Hrvatske (četiri tenka i dva oklopna automobila).

Za napad na Sunju određena je 1 brigada 8 divizije. Druga brigada je određena u divizisku rezervu, kod s. Petrinци. Brigada »Franje Ogulinca-Selje« imala je zadatak da sa dva bataljona, napadne uporište s. D. Hrastovac, dok je druga dva bataljona, kao korpusnu rezervu, imala da zadrži kod s. Rakovac. Ostale jedinice su obezbeđivale napad sa pravca Siska, Petrinje, Kostajnice i Dubice.

Napad je počeo 26 septembra oko 7 časova, sa zakašnjnjem od jednog časa, zato što su jedinice u toku cele noći dugo i naporno maršovale po mraku i kiši. U toku dana 1 brigada nije uspela da zauzme Sunju, te se izvukla iz neposrednog dodira sa neprijateljem pa je sa ostalim jedinicama 8 divizije blokirala uporište. Sutradan, između 4 i 5 časova, 1 bataljon 8 ustaške brigade iz Dubice odbacio je 2 baniski odred sa njegovih položaja i probio se u Sunju, a oko 14 časova uspelo je to i neprijateljskoj posadi iz s. D. Hrastovac.

Da bi odbacio jedinice 4 korpusa od Sunje, neprijatelj je 27 septembra oko 11 časova uputio iz Siska 1 donski konjički puk (ojačan sa dva tenka), ali ga je na položajima u visini s. Komarevo dočekala 1 brigada Operativnog štaba za Baniju i odbacila ka s. Caprag. U toku 28 i 29 septembra neprijatelj je nekoliko puta pokušavao da potisne 1 brigadu sa njenih položaja i probije se ka Sunji, ali je upornom odbranom i protivnapadima bio odbačen ka Sisku.

Četvrti korpus nije uspeo da ovlada Sunjom, iako je na Sunju i okolna uporišta napadao sa šest brigada i dva odreda — sa ukupno oko 8.500 boraca (oko pet puta više nego što ih je imao neprijatelj).

Uzroci neuspeha leže, pre svega, u neracionalnoj upotrebi raspoloživih snaga i u nedovoljnim pripremama za napad. Ustvari, u napadu na Sunju, 26 septembra, učestvovala je samo jedna brigada, dok je jedna ostala pasivna, u diviziskoj rezervi. Za obezbeđenje napada su angažovane nesrazmerno velike snage, a za napad na s. D. Hrastovac određena je samo jedna brigada. Nedostajali su i tačni podaci o rasporedu neprijatelja. Ljudstvo nije bilo dovoljno pripremljeno i obučeno za napad na naseljeno mesto. Veza između bataljona nije bila dobra, a neke niže starešine nisu držale čvrsto u ruci svoje jedinice.

Posle ovog neuspeha Štab 4 korpusa je 29 septembra naredio 8 diviziji da sa 1 i 2 brigadom vrši pritisak na komunikacije Sunja—Dubica i Sunja—Kostajnica. Druga brigada je već 30 septembra ovladala neprijateljskim uporištem u s. Saš (na sredokraći između Sunje i Dubice) i uništila njegovu posadu. U međuvremenu je Udarna brigada »Franje Ogulinca-

Selje«, pošto je pri napadu na s. D. Hrastovac pretrpela osetne gubitke, povučena u rezervu, na prostoriju s. V. Gradusa, s. Staro Selo.

Početkom oktobra 8 divizija se sa 1 i 2 brigadom prebačila na jugoistočne padine Vukomeričkih Gorica, odakle je u toku meseca vršila napade na komunikaciju Zagreb—Sisak. Njena 3 brigada zadržana je i dalje u rejonu Plaškog, a Operativni štab za Kordun južno od Karlovca, odakle su štitili slobodnu teritoriju od upada neprijatelja iz Ogulina i s. Josipdol i vršili diverzantske akcije na železničku prugu Karlovac—Ogulin.

Koristeći otsutnost 1 i 2 brigade 8 divizije, neprijatelj je, krajem septembra i u oktobru, iz Karlovca i sela Dugaresa, Tounj, Oštarije i Vaganac preduzimao više ispada u obližnja mesta oslobođene teritorije, pljačkajući i paleći sela.

U prvoj polovini oktobra i 34 divizija je nastavila rušenje komunikacija i uništavanje uporišta na svom operativnom području. Tako je noću 3/4 oktobra Karlovačka brigada ovladala neprijateljskim uporištem s. Mavračići (na železničkoj pruzi Zagreb—Karlovac), dok su Zumberačka brigada i Udarna brigada »Franje Ogulinca-Selje« osiguravale ovaj napad. Posle toga je Zumberačka brigada prebačena na Zumberak, radi dejstva sa te teritorije. U toku noći 13/14 oktobra delovi 34 divizije ovladali su neprijateljskim uporištima u selima M. Mlaka i Sv. Klara (južno od Zagreba).

U drugoj polovini oktobra, zbog nedostatka eksploziva, 34 divizija nije mogla u većoj meri da ruši železničku prugu Zagreb—Karlovac.

Jedinice Operativnog štaba za Baniju i 2 brigada Unske operativne grupe (koja je u oktobru bila pod komandom ovog Štaba) rušile su komunikacije južno od reka Kupe i Save, uglavnom železničke pruge Sisak—Sunja—Dubica i Sunja—Kostajnica.

Kada se 31 oktobra Stab 7 divizije sa 3 i 4 brigadom vratio iz Moslavine u Baniju, jedinice Operativnog štaba za Baniju (1 i 2 brigada i 1 i 2 baniski odred) ušle su ponovo u sastav 7 divizije.

Borbe u rejonu Bihaća i Plaškog

Posle oslobođenja Srbije sa Beogradom i Vojvodine situacija Nemaca na Balkanu, a posebno u Jugoslaviji, bila je vrlo ozbiljna. Grupa armija »E« povlačila se preko Kosova, Metohije

i Crne Gore za Bosnu. U vezi s tim očekivalo se i povlačenje Nemaca iz Dalmacije, u kojoj je uspešno dejstvovao 8 korpus NOVJ. Time se povećavao značaj komunikacija koje iz Dalmacije vode na sever, pa je Vrhovni štab NOV i POJ depešom od 1 novembra naredio Glavnom štabu Hrvatske da na svom području, s ciljem da se Nemcima sprečava povlačenje iz Dalmacije, razvije operacija širih razmara.

Na osnovi ovog naređenja i naredjenja Glavnog štaba Hrvatske, Stab 4 korpusa je početkom novembra, u cilju da ovlađa neprijateljskim uporištima u dolini Une i onemogući neprijatelju saobraćaj ovom dolinom, grupisao u rejonu Cazina 8 diviziju (bez 3 brigade), jednu brigadu 7 divizije, Unsку operativnu grupu i tenkovsku četu. Odlučeno je da se prvo ovlađa Cazinom, u kome se nalazila posada od dve čete iz 373 legionarske divizije, jedna četa ustaša iz Slunjskog bataljona, 50 gestapovaca i 16 žandarma — ukupno oko 500 vojnika.

Za napad su određene 1 brigada 8 divizije i 2 brigada Unske operativne grupe. Prva brigada Unske operativne grupe osiguravala je napad od s. Ostrožac, na liniji s. Osredak, s. Mاجетићи, a u rezervu su određene 2 brigada 8 divizije (u s. Slatina) i 1 brigada 7 divizije (na prostoriji zaselak Selišta, s. Glogovac).

Napad je počeo 7 novembra u 5 časova. Do 13 časova zauzeta je spoljna odbrambena linija uporišta; deo 2 brigade Unske operativne grupe prodro je u centar grada i zauzeo školu i zgradu sreskog načelstva, a ostale jedinice su nastavile prodiranje u grad. Istoga dana oko 7 časova, kao ojačanje posadi u Cazinu, upućena je iz s. Ostrožac jedna neprijateljska kolona neutvrđene jačine i sastava. Ona je u toku popodneva uspela da potpisne ka Cazinu 1 brigadu Unske operativne grupe, ali je, oko 17 časova, protivnapadom rezerve (2 brigade 8 divizije) u levi bok i dela 1 brigade Unske operativne grupe s leđa, odbačena ka s. Ostrožac, pretrpevši osetne gubitke. Sutradan, 8 novembra, u Cazinu je do 14,40 časova bio savladan i poslednji otpor neprijatelja.

Pošto su posle* oslobođenja Cazina jedinice 4 korpusa efi-kasnije kontrolisale komunikaciju Bihać—s. Ostrožac—s. Otoka, neprijatelj je 12 novembra sa oko 1.000 vojnika preduzeo napad iz s. Ostrožac na položaj 1 brigade 8 divizije, na liniji s. Osredak, Čungar Brdo, s. Gnjlilovac. Posle višečasovne borbe uspelo mu je da potpisne 1 brigadu i zauzme Čungar Brdo, zbog čega je u borbu uvedena i 1 brigada Unske operativne grupe. Oko 17 časova, protivnapadom obeju brigada, neprijatelj je odbačen ka s. Ostrožac.

Time je bila osuđena neprijateljska intervencija ka Cazinu, pa je Stab korpusa doneo odluku za napad na s. Vaganac.

TJ tom cilju su 1 i 2 brigada Unske operativne grupe, u toku noći 12/13 novembra, prebačene na prostoriju s. Mutnik, s. Trstovac, s. D. Gata. Prva brigada 8 divizije zadržala se na svojim položajima (prema s. Ostrožac) dok je ne smeni 1 brigada 7 divizije.

Međutim, 13 novembra u 6,20 časova, jedna neprijateljska kolona (delovi 392 legionarske divizije i ustaški bataljon iz s. Vaganac — ukupno oko 600 ljudi) iznenadno je napala 1 brigadu Unske operativne grupe u s. Mutnik i potisla je severno od Cazina. Usled povlačenja 1 brigade, povukla se bez borbe i 2 brigada sa linije s. Trstovac, s. D. Gata i otstupila u s. Ljubljankići (8 km s-i od Cazina). Ne nailazeći na otpor, neprijateljska kolona je nastavila nastupanje ka Cazinu. Neprijatelj je istog jutra iz s. Ostrožac ponovo napao 1 brigadu 8 divizije, koja se posle kraće borbe morala povući, pošto je neprijateljskim prudrom ka Cazinu bila ugrožena i s leđa. Oko 12 časova neprijateljske kolone su se spojile u Cazinu i rasporedile na prostoriji s. Slatina, Cazin, Gnjilovac, s. Stijena.

Zbog izbjanja ovih neprijateljskih snaga u rejon Cazina. Štab korpusa je promenio raniju odluku o napadu na s. Vaganac i, radi rušenja železničke pruge i napada na neprijateljska uporišta, uputio 8 diviziju na prostoriju s. Oštarije, Plaški, a u rejonu Cazina, radi dejstva na komunikaciju Bihać—B. Novi, zadržao Unsku operativnu grupu i 1 brigadu 7 divizije (koja je u operativnom pogledu i dalje ostala u njenom sastavu).

Po pristizanju u rejon Plaškog, 8 divizija se severno od s. Vojnovac (oko 7 km severno od Plaškog), 23 novembra, sukobila sa jednim bataljonom 392 legionarske divizije i 33 ustaškim bataljonom i povukla na liniju s. Tobolić, Lisac (k. 481), Plaški, zaselak Kosanovići, s. Blata.

Sledećeg dana je Štab 8 divizije prebacio 3 brigadu na prostoriju s. Poljanak, s. Drežnik Grad, s. Rakovica. Zadatak joj je bio da posedne raskrsnicu puteva kod s. Drežnik Grad i ne dozvoli neprijatelju prudor iz pravca s. Vaganac na slobodnu teritoriju, prema Slunju. Prvu i 2 brigadu je Štab divizije zadržao u rejonu Plaškog. U toku 29 i 30 novembra 1 brigada (ojačana jednim bataljom 2 brigade) vodila je u severozapadnom delu s. Janja Gora borbu protiv 33 ustaškog bataljona i jednog bataljona 392 divizije, koji su pokušali da ovladaju širim rejonom Plaškog, i odbacila ih ka s. Vojnovac. Pošto je pretrpela osetne gubitke, ona se 1 decembra zajedno sa Štabom divizije, radi sređivanja, odmora i popune, prebacila u rejon Slunja, a zatim, 11 decembra, na prostoriji s. Drežnik

Grad, s. Lipovača, s. Grabovac smenila 2 brigadu Unske operativne grupe, koja je u ovom rejonu još od 15 novembra štitila slobodnu teritoriju od upada neprijateljskih snaga iz s. Vaganac u pravcu Slunja.

Od 12 do 16 decembra 1 i 3 brigada 8 divizije¹⁷⁸ vodile su borbe duž druma s. Drežnik Grad—s. Lička Jesenica protiv 1 i 2 bataljona 7 ustaške brigade i četničke grupacije popa Dujića (koja se pod zaštitom ustaša probijala iz Bihaća u Otočac) i nanele im osetne gubitke.

Prva brigada Unske operativne grupe i 1 brigada 7 divizije izvele su od 15 novembra do polovine decembra više diverzija i zaseda duž komunikacija Bihać—B. Krupa.

Sedma divizija sa 2, 3 i 4 brigadom dejstvovala je u toku novembra na komunikacije Sunja—Kostajnica—Dvor, Kostajnica—Dubica i Sunja—Dubica, vršila prepade na uporišta duž ovih komunikacija, postavljala zasede i vodila borbu sa neprijateljskim jedinicama koje su iz Sunje i Kostajnice vršile ispadne u cilju da je odbace sa ovih komunikacija.

S ciljem da preseće vezu između Siska i Petrinje, 7 divizija se početkom decembra prebacila na kose jugoistočno od Petrinje, pa je 4 decembra u 24 časa napala neprijateljsko uporište u s. Mošćenica (6 km istočno od Petrinje) i sa 2 brigadom zauzela veći deo uporišta. Međutim, pošto su neprijateljska ojačanja, upućena iz Petrinje i Siska, vršila snažan pritisak na 3 i 4 brigadu koje su obezbeđivale napad, Divizija se 5 decembra povukla na jug. Treća brigada se povukla na prostoriju s. Kukuruzari, s. Krčeve, s. Kostreši, 4 brigada na prostoriju s. Trnjani, s. Staro Selo, a 2 brigada na liniju s. Letovanci, s. Stražbenica, s. Moštanica, s. Budičina.¹⁷⁹ Tih dana je povućena i 1 brigada iz Cazinske Krajine i raspoređena na liniju s. Letovanci, s. Budičina, koju je do tada držala 2 brigada.

Štab divizije sa 1 i 3 brigadom prebacio se polovinom decembra u rejon s. Drežnik Grad, a 2 brigada i Partizanski odred Banije su ostali na teritoriji Banije sa zadatkom da štite slobodnu teritoriju od upada neprijatelja, kao i radi izvođenja diverzija na komunikacije.

¹⁷⁸ U prvoj polovini decembra rasformiran je Operativni štab za Kordun, a njegovi bataljoni su ušli u sastav 8 divizije.

Dvadeset četvrtog novembra rasformiran je 1 baniski odred, a njegovim ljudstvom su popunjene brigade 7 divizije. Drugi baniski odred je preimenovan u Partizanski odred Banije.

¹⁷⁹ Po naredenju Štaba 4 korpusa 6 decembra je rasformirana 2 brigada, a njenim ljudstvom su popunjene ostale brigade 7 divizije. Dotadašnja 4 brigada je preimenovana u 2 brigadu.

Borbe u gornjem toku Korane

Posle povlačenja četnika prema Otočcu, 1 ustaški bataljon je poseo s. Drežnik Grad. Na ovom području neprijatelj je držao i s. Vaganac, utvrđeno brdo Čelopek, s. Ličko Petrovo Selo i Cazin. On je iz ovih uporišta vršio ispadne na slobodnu teritoriju, a ona su mu služila kao istaknute tačke za odbranu Bihaća i oslonci za odbranu komunikacije s. Plitvička Jezera —s. Prijeboj—s. Ličko Petrovo Selo—Bihać—B. Krupa. Zbog toga je Štab korpusa odlučio da ih zauzme, u kom cilju je 2 brigadu 8 divizije prebacio iz rejona Plaškog na prostoriju s. Rakovica, 1 i 3 brigadu istočno od Sadilovac, Unsku operativnu grupu severoistočno od s. Drežnik Grad, a 1 i 3 brigadu 7 divizije na prostoriju između s. Tržačka Raštela i s. Vaganac (na desnoj obali Korane). Napad na sela Drežnik Grad i Sadilovac izvršile su 18 decembra u 6,30 časova dve brigade Unske operativne grupe i jedna brigada 8 divizije, dok su ostale snage vršile obezbeđenje od s. Vaganac i s. Izačić Grad. Obe brigade su uspele da za relativno kratko vreme zauzmu oba uporišta, ali je veći deo neprijateljske posade uspeo da se probije ka s. Vaganac.

Napad je izvršen na Cazin i s. Gnjilovac 22 decembra, takođe u 6,30 časova, sa dve brigade 7 divizije i jednom brigadom Unske operativne grupe, ali bez uspeha. Borbe su trajale sve do 14 časova, kada su se brigade morale povući.

Tih dana se 2 brigada 8 divizije prebacila u rejon s. Prijeboj sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju s. Ličko Petrovo Selo—Korenica i održava vezu sa jedinicama 11 korpusa. Ona je do kraja decembra izvršila nekoliko uspelih zaseda na neprijateljske kolone koje su se kretale pomenutom komunikacijom.

Posle neuspelog napada na Cazin i s. Gnjilovac, Štab korpusa je u rejonu s. Vaganac grupisao 7 i 8 diviziju (sa po dve brigade) i Unsku operativnu grupu s ciljem da konačno ovlada ovim neprijateljskim uporištem i Čelopekom (trig. 528, severno od s. Ličko Petrovo Selo) i na taj način proširi slobodnu teritoriju, a neprijatelju onemogući saobraćaj najkraćom vezom iz Like ka Bihaću i dalje dolinom Une na sever. Druga brigada 8 divizije i 1 brigada Unske operativne grupe uspele su u dvodnevnim borbama da savladaju otpor 1 bataljona 7 ustaške brigade i oko 100 vojnika iz 373 legionarske divizije. One su 2 januara 1945. g. ovladale s. Vaganac i Čelopekom. Sedma divizija je potom vraćena u Baniju, a 8 divizija i Unsku operativnu grupu zadržane su u rejonu Bihaća.

U toku novembra i decembra 34 divizija je dejstvovala po brigadama, vršeći diverzije na komunikacije Zagreb—Karlovac, Karlovac—Metljika i Zagreb—Sisak i napade na neprijateljska uporišta duž ovih komunikacija. Sedmog novembra su delovi Žumberačke brigade ovladali neprijateljskim uporištem s. Zorkovac, na železničkoj pruzi Karlovac—Metljika, i porušili kod ovog mesta železnički most na Kupi. U decembru su, duž železničke pruge Zagreb—Karlovac, jedinice 34 divizije ovladale selima Stupnik, Babići, Horvati, Domagović, Lazina i Draganići i uništile osiguranje na železničkom mostu na r. Lomnici.

Jačim snagama iz Karlovca i s. Zdenčina neprijatelj je 27 i 28 decembra pokušao da potisne Karlovačku brigadu i Brigadu »Franje Ogulinca-Selje« sa linije s. D. Kupčina, s. Velika, s. Bratina dalje od železničke pruge Zagreb—Karlovac, ali je upornom odbranom i protivnapadima ovih dveju brigada bio odbačen natrag.

Borbe u Lici, Gorskom Kotaru, Hrvatskom Primorju i Istri

(Prilog XVII)¹

Polovinom 1944. g. u Lici, Gorskom Kotaru i Hrvatskom Primorju neprijatelj je držao gradove i čitav niz manjih uporišta duž komunikacija Gračac—Otočac—Senj—Sušak, s. Žuta Lokva—Brinje—Ogulin i Otočac—Vrhovine—Čudin Klanac. Istra je skoro cela bila pod neprijateljskom kontrolom.

U to vreme su od nemačkih snaga na operativnom području 11 korpusa dejstvovali delovi 392 legionarske »Plave« divizije u Lici i Hrvatskom Primorju, 237 pešadijska divizija u Istri, 188 rezervna brdska divizija u južnom delu Notranjske, jedan samostalni bataljon, nekoliko artiljeriskih diviziona i jedan tenkovski bataljon. U rejonu Udbine i Korenice, u borbama protiv delova 11 korpusa, povremeno su angažovani i delovi 373 legionarske divizije, koja je bila dislocirana u Bosni. Po red toga, u Istri su se povremeno nalazile i nemačke jedinice koje su s fronta u Italiji dolazile na odmor, a koje je komandant 97 armiskog korpusa mogao da upotrebi u borbama protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske.

Od domobranskih snaga na ovom području su se nalazili 3 posadna brigada, jedan bataljon 2 posadne brigade, delovi 2 lovačke brigade i 10 lovačkog puka, jedan doknadni bataljon

i Perušićki i Kosinjski odbranbeni bataljon. Od ustaških snaga na ovom području bile su dislocirane 4 i 18 djelatna brigada.

U rejonu Gračaca i duž komunikacije Gračac—Gospic, do s. Medak, nalazile su se četničke snage, neutvrđene jačine, verovatno iz sastava četničkog 502 ličko-kordunaškog korpusa.

Sem toga, u pograničnim krajevima Istre i Slovenije nalazile su se izvesne snage slovenačkih doniobrana, koje su bile potčinjene nemačkom 97 armiskom korpusu.

U sastavu 11 korpusa NOVJ nalazile su se 13, 35 i 43 divizija.¹⁸⁰ Trinaesta divizija je zatvarala pravce koji sa komunikacije Karlovac—Ogulin—Brinje izvode na slobodnu teritoriju Gorskog Kotara, a manjim snagama je bila orijentisana ka Primorju; 35 divizija je štitila slobodnu teritoriju Like od upada neprijateljskih snaga sa pravca Bihaća (u rejonu s. Prijedor) i iz garnizona duž komunikacije Gračac—Gospic—Otočac; 43 divizija se nalazila severoistočno od komunikacije Rijeka—Trst A vršila pritisak na ovu komunikaciju.

Neprijatelj je, kao što se vidi, bio znatnji i brojno i tehnički nadmoćniji. Samo nemačka 188 rezervna brdska divizija bila je brojno jača od čitavog 11 korpusa NOVJ.

Aktivnost neprijateljske avijacije svodila se skoro isključivo na izviđanje, dok je saveznička avijacija, naročito u Primorju i Istri, nanosila ozbiljne gubitke i štetu neprijateljskim postrojenjima, plovnim i drugim saobraćajnim objektima.

Glavni zadatak nemačkih i kvislinskih snaga na operativnom području 11 korpusa NOVJ bio je obezbeđenje komunikacija u cilju osiguranja veze između jadranske obale i doline Save. One su taj zadatak izvršavale pretežno odbranbenim dejstvima, ali su povremeno preduzimale i napadne akcije, s ciljem da jedinice 11 korpusa odbace što dalje na slobodnu teritoriju.

Tako je u prvoj polovini avgusta, pošto je osuđećen plan Štaba korpusa da se osloboди s. Ozalj (jako neprijateljsko uporište u širem rejonu Karlovca), neprijatelj sa oko 6.000 vojnika iz sela Lovinac, D. Lapac, Ličko Petrovo Selo, Babin Potok i Široka Kula izvršio napad na slobodnu teritoriju Like, s ciljem da odbaci snage 11 korpusa od Bihaća i komunikacija u dolini Une, ali je, pod stalnim udarcima 35 divizije, bio primoran da se vrati u polazna uporišta. U drugoj polovini avgusta su iz Ogulina i s. Zlobin oko 2.000 Nemaca, legionara, ustaša i

¹⁸⁰ Divizije 11 korpusa, pored prištapskih jedinica, imale su u to vreme u svom sastavu: 13 udarna divizija Hrvatske — 1, 2 i 3 brigadu, artiljeriski divizion, grupu od dva partizanska odreda i prištapske jedinice; 35 udarna lička divizija — 1, 2 i 3 brigadu, artiljeriski divizion i prištapske jedinice; 43 istarska divizija — 1, 2 i 3 brigadu i grupu od tri partizanska odreda.

četnika sa osam tenkova i 40—50 kamiona preduzeli napad na slobodnu teritoriju Gorskog Kotara, s ciljem da rasterete komunikaciju Karlovac—Ogulin, na koju je vršila pritisak 13 divizija, ali su se i ove neprijateljske snage krajem meseca morale povući u polazna uporišta.

Dejstva na komunikacije

Prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 17 avgusta, 11 korpus je imao zadatku da prvenstveno ruši komunikacije Ogulin—Brinje—Senj, Brinje—Otočac—Gospic i Kraljevica—Senj. Stabu korpusa je prepusteno da sam donese odluku 0 dejstvu na ostale komunikacije.

Raspored divizija uglavnom je bio saobražen pretstojećim dejstvima. Trinaesta divizija je bila grupisana prema komunikaciji Ogulin—Brinje—Senj—Kraljevica, 35 divizija prema komunikaciji Otočac—Gospic, a 43 divizija prema komunikaciji Rijeka—Trst.

Na operativnom području 35 divizije njena 2 brigada je noću 2/3 septembra izvršila napad na ž. st. Lešće i ž. st. Janjče, ali se morala povući ka s. Homoljac, gde je smenila 1 brigadu, koja je 4 septembra izvršila pokret ka s. Dabar.

U cilju rasterećenja komunikacije Otočac—Gospic, 31, 32 1 34 bataljon 4 ustaške brigade i jedan bataljon 373 legionarske divizije (sa pet tenkova, jednom baterijom topova i jednim oklopnim automobilom) izvršili su napad iz Perušića i s. Lički Osik ka Krbavskom Polju. Ove snage su potisle noću 5/6 septembra 3 brigadu 35 divizije ka pl. Pisačuši i 6 septembra upale u Korenicu, a dva dana kasnije produžile pokret za s. Babin Potok i Vrhovine.

U međuvremenu je u s. Dabar 1 brigada razbila 7 četu 19 ustaškog bataljona i oko 40 milicionera i, nastavljajući dejstva ka s. Škare i s. Glavace, posle kraće borbe odbacila četiri četnička bataljona (od po 70—80 ljudi) ka ovim selima. Trinasteog septembra je Stab 35 divizije, radi sadejstva 1 brigadi, uputio 3 brigadu u rejon s. Kosinj. Ova je već sutradan razbila delove 31 ustaškog i Kosinjskog odbranbenog bataljona u s. G. Kosinj, a zatim se povukla ka s. Ljubovo.

Na operativnom području 13 divizije izvršena su od 1—7 septembra prilično opsežna rušenja. Prva brigada ih je izvela na komunikaciji Ogulin—Brinje—Senj, 2 brigada na komunikacijama koje od Ogulina vode na severozapad, a 3 brigada na

komunikaciji Novi—Kraljevica. Međutim, treba imati u vidu da 13 divizija nije imala dovoljno eksploziva i ostalih sredstava za zadatke ove vrste i da je na području 11 korpusa aktivnost savezničke avijacije tih dana bila slaba.

Petnaestog septembra je 13 divizija sa 2 brigadom izvršila napad na neprijateljski aerodrom na Grobničkom Polju (s-i od Rijeke). Prvi napad je odbijen, ali je 2 brigada, predveče, pošto su u toku dana 3 brigada 13 divizije i 1 brigada 43 divizije sprečile intervenciju neprijateljskih snaga iz Rijeke i Sušaka, u ponovnom napadu ovladala Grobničkim Poljem.

Za to vreme je 1 brigada vršila pritisak na komunikaciju Ogulin—Brinje. Pošto su je u rejonu s. Lončari (8 km s-z od Brinja) napali delovi 19 ustaškog bataljona i manji broj legionara, koji su, uz pomoć snaga koje su napadale pravcem s. Modruš—s. Zrnići, ovladali s. Drežnica, ona se 17 septembra povukla u rejon s. Jasenak.

Na području 43.divizije izvodene su samo manje akcije na železničkoj pruzi Rijeka—Trst, pošto je ova divizija najveći deo vremena morala posvetiti učvršćenju i sređivanju svojih jedinica. Jedino je 14 septembra cela divizija bila angažovana u napadu na Klanu. Međutim, taj napad nije uspeo.

Sredinom septembra je Glavni štab Hrvatske nameravao da sa 35 i 8 divizijom izvrši čišćenje Like, pa je u vezi s tim naredio Stabu 11 korpusa da na komunikaciji Ogulin—Senj angažuje i glavninu 13 divizije. Ali, napad 35 divizije na s. Ličko Petrovo Selo i napad delova 4 korpusa na s. Izačić Grad i s. Vaganac nisu uspeli, usled čega se od ovog plana odustalo. Stoga je Glavni štab Hrvatske naredio Stabu 11 korpusa da svoje snage (osim 35 divizije) pregrupiše, izbjije na more i na taj način obezbedi snabdevanje Korpusa.

Stab korpusa je odmah pristupio izvršenju ovog naređenja. Međutim, pošto je u međuvremenu neprijatelj zauzeo s. Drežnica, na tom pravcu se morala zadržati čitava 1 brigada 13 divizije. Dva bataljona 2 brigade, radi obezbeđenja transporta sa hranom, morali su da se angažuju u pravcu Korduna. Zbog toga su iz sastava 13 divizije ka Primorju angažovani samo 3 brigada, pola 2 brigade, oba odreda i artiljeriski divizion, s tim da im iz rejona Grobničkog Polja sadejstvuju delovi 43 divizije.

Da bi se izbilo na more, trebalo je prvo ovladati neprijateljskim uporištem u s. Zlobin, koje je branilo oko 250 vojnika 123 bataljona 846 puka 392 legionarske divizije. Napad je 23 septembra u 15 časova izvršila 3 brigada. Dva bataljona 2 brigade i partizanski odredi zatvarali su komunikacije sa zapada i juga, a 43 divizija komunikaciju Grobničko Polje—Sušak. Po-

sie kratke borbe neprijatelj je napustio spoljnu liniju odbrane i povukao se u selo. Pošto su bataljoni 2 brigade zakasnili i zbog toga nisu zatvorili pravac s. Plaše—s. Zlobin, neprijatelju je oko 16 časova stiglo ojačanje od 300 vojnika (verovatno iz 846 puka), te je u protivnapadu odbacio 3 brigadu, a zatim odbio i njen noćni napad. Usled toga su, 24 septembra, jedinice 13 divizije povučene na svoje ranije položaje.

Posle ovog neuspeha, koji je usledio zbog slabe organizacije napada, prekinut je pokret ka moru, a 13 divizija se, sve do 10 oktobra, ograničila na pasivnu odbranu slobodne teritorije, koja je bila polukružno obuhvaćena jakim neprijateljskim garnizonima — Sušakom, Senjom, Brinjem, Ogulinom i Karlovcem. Sem toga, 13 divizija je bila veoma slabo obezbeđena životnim potrebama, što je u znatnoj meri slabilo njenu borbenu sposobnost. Inicijativa je bila prepuštena neprijatelju. Zbog toga je Stab korpusa morao da upozori Stab divizije na potrebu ofanzivnih dejstava na neprijateljske komunikacije i garnizone.

Pre nego što je 13 divizija uspela da preduzme neku veću napadnu akciju, Nemci i ustaše su napali na slobodnu teritoriju, s ciljem da 13 diviziju odbace iz Gorskog Kotara i rasterete pritiska komunikacije koje preko Ogulina vezuju dolinu Kupe s morem. U napadu su učestvovali 1 i 2 bataljon 847 puka i 2 i 3 bataljon 846 puka 392 legionarske divizije, kao i 33 ustaški bataljon, ojačani sa devet tenkova i četiri topa. Napad je izvršen 11 oktobra iz tri pravca: Ogulin—s. Trošmarija—s. Jadrč—s. Lukov Dol, s. Drežnica—s. Mrkopalj i s. Zlobin—Fužine—Delnice. Prvi pravac je zatvarala 1 brigada, drugi pravac delovi Grupe odreda, a treći pravac 3 brigada 13 divizije i 3 brigada 43 divizije. Posle višednevnih borbi, u kojima su jedinice 13 i 43 divizije, s ciljem da zaštite slobodnu teritoriju, pružale na svim pravcima frontalni otpor (umesto da pogodnim grupisanjem snaga počesno tuku neprijateljske kolone), uspelo je neprijatelju da prodre u rejon Skrad, s. Kupjak, Ravna Gora. Pošto je u Vrbovskom ostavio 1 bataljon 847 puka i 33 ustaški bataljon, neprijatelj se povukao u polazne garnizone.

Ni napad 13 divizije na Vrbovsko, 23 oktobra, nije uspeo. Na osnovi neznatnih gubitaka koje je ovom prilikom pretrpela 13 divizija (1 mrtav i 4 ranjena), Glavni štab Hrvatske zaključio je da su borbe za Vrbovsko vođene bez dovoljno elana i borbenosti. I ovom prilikom su se ispoljile već pomenute slabosti Štaba 13 divizije. Sem toga, na neuspeh su uticale i rđave vremenske prilike, a i premorenost i slaba kondicija boraca koji su bili vrlo loše hranjeni.

Pošto 8 divizija, zbog pojačanog dejstva na neprijateljske komunikacije na svom području, sredinom septembra nije mogla da se angažuje u Lici, 35 divizija je i dalje ostala sama na toj teritoriji. Ona je, s ciljem da prekine vezu neprijatelja sa Dalmacijom, 21 septembra izvršila napad na komunikaciju Otočac—Gospic. Druga brigada je napadala ž. st. Lt 'će i ž. st. Janjče, 1 brigada rejon Perušića, a 3 brigada s. Široka Kula i s. Lički Osik. Ova neprijateljska uporišta posedali su 6 doknadni, 31, 32 i 33 ustaški bataljon 4 brigade i nešto domobrana i žandarma.

Trideset peta divizija je već prvog dana ovladala ž. st. Janjče, Perušićem i selima Široka Kula, Lički Osik i Budak i izbila na r. Liku, severno od Gospića, ali je sutradan morala da napusti ova neprijateljska uporišta.

Sredinom oktobra je 2 brigada 43 divizije upućena u Istru, gde se zadržala oko mesec dana, izvodeći sa Grupom odreda manje akcije na komunikacije. Prva brigada se pod pritiskom neprijateljskih snaga iz s. Klana i s. Ilirska Bistrica povukla na prostoriju zapadno od Postojne, gde je takođe bila češće napadana, usled čega nije mogla da se odmori i sredi. Oko 25. oktobra ona se ponovo prebacila u rejon s. Bač, s. Koritnica, odakle je izvodila manje akcije na pruzi Rijeka—Trst. Treća brigada se nalazila u s. Crni Lug, u Gorskom Kotaru.

Povezivanje slobodne teritorije Like i Dalmacije

Osmi korpus je krajem oktobra preduzeo operacije za oslobođenje severne Dalmacije i za povezivanje sa snagama 4 i .11 korpusa, čime je trebalo da se obezbede uslovi za prođor snaga Narodnooslobodilačke vojske dolinom Kupe i Une ka Savi. Za ostvarenje ovoga cilja bilo je potrebno ovladati Kninom. Da bi i snage 11 korpusa bile angažovane u ostvarenju ovog plana, Glavni štab Hrvatske je 24. oktobra naredio Stabu 11 korpusa da 13 diviziju prebaci u Liku, te da sa njom i 35 divizijom pojača pritisak na komunikaciju Knin—Bihac, a 43 diviziju da prebaci u Gorski Kotar, s tim da njena 2 brigada i Grupa odreda i dalje ostanu u Istri. Po pristizanju u Liku, trebalo je da Stab korpusa proceni situaciju i predloži plan budućih dejstava 13 i 35 divizije.

U duhu pomenutog naređenja 13 divizija se 4 novembra prikupila u s. Drežnica. Artiljeriski divizion i Grupa odreda zadržani su u Gorskom Kotaru, pod komandom tek pristigle

43 divizije, a 13 divizija i Štab korpusa su izvršili pokret za Liku opštim pravcem s. Drežnica—s. Zrnići—Plaški—s. Rakovica. Prva brigada je posela položaje na liniji s. Ljubovo (15 km j-z od Korenice), s. Homoljac, s. Prijedor, a 2 i 3 brigada produžile su pokret ka Korenici.

Pošto su jedinice 8 korpusa krajem oktobra i početkom novembra oslobodile Šibenik, Zadar i Obrovac, Štab 11 korpusa je smatrao da je za povezivanje slobodne teritorije Like sa severnom Dalmacijom potrebno prvo očistiti od neprijatelja komunikaciju s. Lovinac—Obrovac, a zatim, radi sadejstva 8 korpusu pri ovlađivanju Kninom, pojačati pritisak ka Gračacu i komunikaciji Knin—Bihać. U tom smislu je Štab korpusa predložio plan, koji je Glavni štab Hrvatske prihvatio.

Petnaestog novembra su 13 divizija (bez 1 brigade) i 3 brigada 35 divizije izvršile napad na s. Sv. Rok (17 km s-z od Gračaca) i s. Lovinac, koje je branio 35 ustaški bataljon. Bilo je predviđeno da 3 brigada napada duž druma Gospić—s. Miletića Gaj, 2 brigada duž druma Obrovac—s. Sv. Rok, da 3 brigada 35 divizije delom snaga zatvori pravac od Gračaca, a preostalim snagama da napada s. Lovinac sa severoistočne strane. Ali zbog poplave koja je nastupila usled velikih kiša, 2 brigada nije uspela da se iz rejona s. Ploča prebaci južno od s. Sv. Rok, zbog čega je napad obustavljen i odložen za sutradan, iako su već bili postignuti izvesni uspesi. Sutradan, po novom planu Štaba divizije, 2 brigada je izvršila napad pravcem s. Lovinac—s. Sv. Rok, desno od nje, ka Podgorici (k. 704), napadala je 3 brigada 13 divizije, dok je 3 brigada 35 divizije povučena u divizisku rezervu. Ovaj napad je završen sa uspehom, a neprijatelj je potisnut ka pl. Velebitu.

Ovim je bilo obezbeđeno dalje čišćenje komunikacije s. Lovinac—Obrovac, kao i uspostavljanje veze slobodne teritorije Like sa oslobođenim lukama na dalmatinskoj obali, preko kojih je sada trebalo da se organizuje snabdevanje 4 i 11 korpusa. Međutim, uspeh je mogao da bude veći, jer su postojali uslovi da se koncentričnim dejstvima neprijatelj uništi. Ali, komandni kadar, naročito 2 brigade 13 divizije, nije pokazao dovoljno upornosti da te uslove iskoristi.

Po ovlađivanju s. Lovinac i s. Sv. Rok, 2 brigada 13 divizije nastavila je čišćenje komunikacije s. Lovinac—Obrovac, 3 brigada 13 divizije upućena je ka s. Medak, a 3 brigada 35 divizije ka Gračacu, i s. Bruvno (12 km s-z od Gračaca).

Za to vreme, pošto je 43 divizija bila prebačena u Gorski Kotar, neprijatelj je u Istri potpuno preuzeo inicijativu u svoje ruke. Već 8 novembra je 2 brigada, sem nekih manjih delova,

bila prinuđena da se prebaci u rejon Grobinštine, a nešto kasnije su se povukli tamo i njeni ostali delovi.

Oslobodenje Gračaca

Povezivanjem slobodne teritorije Like i Dalmacije preko pl. Velebita bio je ostvaren prvi deo plana Štaba 11 korpusa. Ali direktna veza sa 8 korpusom, koji je bio angažovan u Kninskoj operaciji, još nije bila uspostavljena. Stoga je trebalo da 11 korpus prvo osloboodi Gračac, a zatim da produži pritisak na prugu Knin—Bihać, kako bi se sprečilo eventualno izvlačenje neprijateljskih snaga iz Knina.

Posada Gračaca (3 bataljon 383 puka 373 legionarske divizije i manji delovi 392 legionarske divizije) ojačana je početkom decembra delovima 264 divizije. Ukupna jačina neprijateljskih snaga u Gračacu iznosila je oko 1.400 vojnika, sa 18 topova, 10 minobacača i većim brojem mitraljeza.

Pošto jedinice 11 korpusa nisu raspolagale sa dovoljno artiljerije, direktni napad na Gračac nije imao izgleda na uspeh. Ali, kako je izbijanjem delova 19 divizije 8 korpusa u rejon s. Otrić Gračac ostao potpuno otsečen, bilo je prirodno pretpostaviti da će neprijateljska posada pokušati da se izvuče na sever ka s. Bruvno. Stoga je 35 diviziji i 2 brigadi 13 divizije bilo naređeno da održavaju neposredan kontakt sa neprijateljem i u momentu kad napusti Gračac da ga napadnu i unište. U duhu tog naredenja ove jedinice su podesile svoj raspored. Trideset peta divizija je blokirala Gračac sa severne i istočne strane, dva bataljona svoje 1 brigade orijentisala je prema Smrekovcu, na drumu Gračac—s. Otrić, a 2 brigada 13 divizije posela je položaje severozapadno od Gračaca. Time je Gračac bio okružen.

Devetog decembra ujutru posada Gračaca počela je da se izvlači ka s. Bruvno. Ona je lako savladala otpor prednjih delova 35 divizije i do 12 časova izbila glavninom južno od s. Blanuša, ali su je u tom rejonu jedinice 35 divizije snažnim protivnapadom potisle ka jugu. U međuvremenu je 2 brigada 13 divizije upala u Gračac i deo snaga uputila ka Smrekovcu, a glavninu u pravcu s. Bruvno. Energičan protivnapad jedinica 35 divizije i pojava delova 2 brigade 13 divizije za leđima neprijatelja, uneli su paniku u njegove redove, te je ovaj počeo u neredu da se povlači, trpeći velike gubitke. Samo manjem delu neprijateljskih snaga uspelo je da se spase bekstvom.

Istovremeno su delovi 1 brigade uništili neprijateljske snage na Smrekovcu i u tom rejonu uspostavili vezu sa 19 divizijom 8 korpusa.

Oslobodenjem Gračaca bila je znatno proširena i pojačana veza slobodne teritorije Like, Dalmacije i Bosne i uspostavljen kontakt između 8 i 11 korpusa. To je našim snagama pružalo nove mogućnosti za čišćenje komunikacija koje s juga vode za Bihać i Karlovac. U tom cilju je 35 divizija nastavila dejstva ka s. D. Lapac, a 13 divizija ka Gospiću, izuzev 1 brigade koja je još uvek zatvarala pravce s. Prijedor—Korenica i s. Babin Potok—Korenica.

Da bi komunikacije s. Srb—Bihać i Gospic—Otočac rastretio od pritiska 11 korpusa, kao i da bi prekinuo vezu snaga Narodnooslobodilačke vojske u Lici sa onima u Kordunu, neprijatelj je 14 decembra jačim snagama iz s. Ličko Petrovo Selo i s. Babin Potok izvršio prodor ka Korenici. To je bila smela, ali za neprijatelja, u ovakvoj situaciji, vrlo korisna akcija, izvedena s ciljem da veže snage 11 korpusa i parališe njihovu aktivnost.

Novouspostavljenim neprijateljskim garnizonom u Korenici imala je da ovlada 35 divizija. Međutim, 17 decembra, kada je trebalo izvesti napad, ovaj je bio osujećen pristizanjem ojačanja iz s. Babin Potok i ispadima neprijateljske posade iz Korenice ka položajima 35 divizije, koja se bila prikupila južno od grada. Ovim ispadima neprijatelj ne samo što je onemogućio napade 35 divizije, nego je ispoljio i tendenciju da se u Korenici duže zadrži i za sebe veže jače snage 11 korpusa. Stoga je Glavni štab Hrvatske 21 decembra naredio Stabu korpusa da prema s. D. Lapac i Gospiću ostavi manje snage, a glavne da prikupi za napad na Korenicu. Osmoj diviziji 4 korpusa bilo je naređeno da drži s. Prijedor i ne dozvoli dovlačenje neprijateljskih ojačanja iz Bihaća.

Otkriviši prikupljanje snaga 11 korpusa, neprijatelj se noću 25/26 decembra povukao ka s. Babin Potok, tako da su jedinice 13 i 35 divizije na tom pravcu sledeća dva dana vodile samo manje borbe sa njegovim zaštitničkim delovima.

Krajem 1944. g. stanje u 43 diviziji bilo je veoma loše. Divizija je bila slabo snabdevena hranom, odećom i obućom, te je imala veliki broj iznemoglih i obolelih. Zbog toga ona nije bila sposobna da preduzima neke veće akcije. Sredinom decembra je stanje i kod nje počelo da se popravlja: dobila je nešto odeće i obuće od Štaba korpusa, a neke pošiljke stigle su savezničkim avionima.

Borbe u Slavoniji i Zagorju

Operativno područje 6 i 10 korpusa NOVJ nalazilo se u Slavoniji i Zagorju, između reka Save i Drave. Na svom južnom delu, od Vinkovaca do Zagreba, ono je zahvatalo deo železničke magistrale Zagreb—Beograd, a na severnom delu važnu železničku prugu Osijek—Virovitica—Varaždin. Obe pruge, zajedno sa više rokadnih komunikacija koje povezuje savski operaciski pravac sa dravskim i izvode u Mađarsku i jugoistočnu Austriju, imale su u toku celog rata veliki strategist značaj za Nemce. Do jeseni 1944 g. to su bile glavne komunikacije za snabdevanje nemačkih snaga na jugoslovenskom i grčkom ratištu, a užimu 1944/45 i uporeće 1945 g. glavne otstupne komunikacije Nemaca na severozapad. Relativno gusta i razgranata komunikacijska mreža u Slavoniji omogućavala je manevar neprijateljskih snaga, prebacivanje operativnih rezervi na ugrožene sektore i uredno snabdevanje neprijateljskih trupa ratnim potrebama. Zbog toga je ona u toku celog rata bila jedan od glavnih operativno-taktičkih objekata Narodnooslobodilačke vojske u Slavoniji. Ali, ovako gusta komunikacijska mreža apsorbovala je velike neprijateljske snage za njeno obezbeđenje. U nedostatku svojih, Nemci su se morali osloniti na kvislinške snage, koje su u tom cilju bile dislocirane po svim većim i manjim uporištima duž železničkih i putnih komunikacija. Otuda su se i dejstva 6 i 10 korpusa često puta svodila samo na borbe protiv ustaških i domobranskih jedinica. Kada su uletio 1944 g., naročito posle deklaracije Pretsednika Komiteta nacionalnog oslobođenja Jugoslavije, učestale pojave dezertiranja domobrana, pa čak i predaje čitavih domobranskih jedinica snagama Narodnooslobodilačke vojske, dejstva 6 i 10 korpusa, koja su i inače pored vojnog imala i politički karakter, bila su izvanredno značajna u političkom pogledu. Pored rušenja komunikacija i dezorganizovanja dublje pozadine nemačkog fronta na jugoslovenskom ratištu, jedinice 6 i 10 korpusa, kao i ostale snage Narodnooslobodilačke vojske u Hrvatskoj, imale su zadatak da razbijaju ustaško-domobranske vojne formacije i ustašku vlast uopšte, i eia pomažu uspostavljanje narodne vlasti.

Za obe ratujuće strane Slavonija je imala poseban ekonomski značaj. Ona je u tom pogledu bila najrazvijenija pokrajina u Hrvatskoj i Nemci su je, razumljivo, eksploratisali za potrebe svoje ratne privrede. S druge strane, slavonskim žitom i ostalim životnim potrebama snabdevale su se i jedinice Narodnooslobodilačke vojske u Lici i ostalim pasivnim krajevima. Zbog toga su 6 i 10 korpus imali i poseban zadatak — da u

letnjim mesecima obezbeđuju žetvu i vršidbu za potrebe jedinica Narodnooslobodilačke vojske.

Oslobođenje Požeške i Daruvarske kotline

(Prilog XVIII)

U sastavu 6 korpusa početkom jula 1944 g. nalazile su se 12 i 28 slavonska divizija, a od sredine jula i novoformirana 40 divizija.¹⁸¹

U toku jula je 6 korpus u borbama protiv ustaša i Čerkeza obezbedivao žetvu i vršidbu¹⁸² u Požeškoj Kotlini i na Dilj PL i prebacio preko r. Save veće količine žita namenjenog za jedinice Narodnooslobodilačke vojske u Lici.

Noću 23/24. jula prebačena je na desnu obalu Save, na pl. Motajicu, 21 brigada 28 divizije, namesto 11 krajiške divizije, koja je prema naredenju Vrhovnog štaba NOV i POJ upućena u Srbiju.

Borbe u Daruvarskoj Kotlini. Krajem jula, radi ovlađivanja manjim neprijateljskim uporištima, sadejstva sa 10 korpusom i mobilizacije novih boraca, 6 korpus se prebacio u Daruvarsku Kotlinu. Već 2 avgusta su njegove jedinice zauzele neprijateljsko uporište u s. Badljevina, na komunikaciji Daruvar—Pakrac, čime je proširena slobodna teritorija, a stvoreni su i povoljni uslovi za sadejstvo sa 10 korpusom. Cela posada uporišta u s. Končanica (6 četa 4 puka 4 pionirske brigade) predala se 9 avgusta jedinicama 12 divizije. Sutradan se 12 divizija prebacila južno od Daruvara, u rejon s. Sirač, i do

¹⁸¹ Sredinom jula 1944 g. divizije 6 korpusa imale su u svom sastavu siedeće brigade: 12 slavonska divizija — 12, Osječku i Čehoslovačku brigadu; 28 slavonska divizija — 17, 21 i Brodsku brigadu; 40 slavonska divizija — 18 i Omladinsku brigadu »Jože Vlahović«.

Pored nrištapskih jedinica, pod komandom 6 korpusa nalazile su se i dve grupe partizanskih odreda: *Istočna grupa* — Diljski, Osječki i Požeški odred, Podravski bataljon i Diljska četa; *Zapadna grupa* — Posavski, Daruvarski i Bilogorki odred.

Ukupna jačina 6 korpusa iznosila je oko 10.000 boraca.

¹⁸² Na teritoriji koju je kontrolisao 6 korpus organi narodne vlasti su uz pomoć stanovništva zasejali veliki deo zemlje koja je bila napuštena, pa je Glavni štab Hrvatske naredio Štabu korpusa da pruži punu pomoć narodnim odborima u obavljanju žetve i da žetvu zaštititi od neprijatelja.

18 avgusta vodila borbe sa neprijateljskim snagama koje su vršile ispadne iz Daruvara i okolnih uporišta.

Pošto su u drugoj polovini avgusta jedinice 10 korpusa bile angažovane u borbi sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama na Moslavačkoj Pl., Štab 6 korpusa, u cilju rasterećenja 10 korpusa, odlučio je da ovlađa s. Grubišno Polje u kome se nalazila posada od dva bataljona domobranske 4 brdske brigade i nešto Nemaca, žandarma i milicije.

Napad je izvršila 12 brigada, dok su ostale jedinice 12 divizije vršile obezbeđenje sa pravca Daruvara i s. V. Zdenci. Pravac od Bjelovara zatvarala je 40 divizija, a u korpusnoj rezervi se nalazio skoro ceo Bilogorski odred.¹⁸³

Zahvaljujući podršci artiljerije, 12 brigada je 18 avgusta ujutru probila jako utvrđenu spoljnu liniju odbrane, odbacivši neprijatelja ka centru grada, u kome je ovaj poseo za odbranu već ranije pripremljene zgrade. Međutim, neprijatelj nije mogao izdržati snažno gejstvo artiljerije i protivtenkovskih oruđa, te se prvo počeo predavati u manjim grupama, a oko 9,30 časova prestao je da pruža otpor. Jednoj većoj grupi uspelo je da se probije u pravcu s. Končanica i Daruvara, ali je i ona, napuštvi na Čehoslovačku brigadu, većim delom bila zarobljena.

Posle dva dana, 20 avgusta, 6 korpus je sa 18 brigadom 40 divizije napao uporište u s. Hercegovac, u kome se kao posada nalazilo oko 700 domobrana iz 1 brdske brigade i nešto Nemaca i ustaša. Ostale snage osiguravale su pravce prema Daruvaru, Bjelovaru i s. Garešnica. Zbog snažnog dejstva neprijateljske artiljerije, delovi 18 brigade koji su, uz osetne gubitke, uspeli da prođu u uporište, morali su se povući. Borba je nastavljena u toku čitavog dana, ali bez rezultata, pa je Štab korpusa povukao 18 brigadu na polazne položaje.

Do kraja avgusta jedinice 6 korpusa bile su angažovane u borbama u Daruvarskoj Kotlini. Te borbe su imale ne samo vojnički nego i politički značaj. Narod je u Daruvarskoj Kotlini prvi put imao prilike da vidi jače snage Narodnooslobodilačke vojske, što mu je ulivaо veru u konačni slom ustaške vlasti i Pavelićeve Nezavisne države Hrvatske. Zbog toga je masovno stupao u jedinice 6 korpusa, te je ovaj za kratko vreme pojačan za 2.000 novih boraca iz ovog kraja.¹⁸⁴

D e j s t v a n a k o m u n i k a c i j e . Krajem avgusta su 6 i 10 korpus izvršili potrebne pripreme za dejstvo na komunikacije početkom septembra.

183 u vreme napada na s. Grubišno Polje 28 divizija je prebacivala žito preko r. Save.

¹⁸⁴ Krajem avgusta je od Bilogorskog partizanskog odreda i 1 bataljona Omladinske brigade »Jože Vlahović« formirana Virovitička brigada, koja je ušla u sastav 40 divizije.

Prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ 6 korpus je imao zadatak da prvenstveno ruši komunikacije s. Vrpolje—Brod—Novska i s. Vrpolje—Osijek. Na osnovi ovog naređenja Štab 6 korpusa je svojom zapovešću postavio divizijama sledeće zadatke:

— 28 divizija (17 i 25 brigada), kojoj je bio potčinjen Pošavski partizanski odred, imala je da dejstvuje na glavnoj pruzi i drumu Beograd—Zagreb, na otseku s. Banova Jaruga, N. Građiska;

— 40 divizija (18, Omladinska brigada »Jože Vlahović« i Virovitička brigada) imala je sa dve brigade i Požeškim partizanskim odredom da dejstvuje na prugu i drum N. Građiska—s. Batrina—s. Pleternica, a sa trećom, Virovitičkom brigadom, na pruzi Virovitica—Barč;

— 12 divizija (12, Čehoslovačka i Osječka brigada) i Diljski partizanski odred imali su da dejstvuju na glavnoj pruzi i drumu Beograd—Zagreb, na otseku s. Batrina, s. Vrpolje i na pruzi s. Vrpolje—Osijek.

Jedan bataljon sa pridodatom artiljerijom ostavljen je u rejonu Daruvara da vrši pritisak na Daruvar i da ometa saobraćaj na drumu Daruvar—Pakrac.

Osječki partizanski odred imao je zadatak da dejstvuje na pruzi i drumu Đakovo—Osijek, a Podravski partizanski odred da sa manjim snagama dejstvuje na pruzi i drumu Našice—Osijek, dok je sa glavnim snagama imao da zatvara pravce Našice—s. Čaglin i Našice—s. Podgorač.

Dejstva su počela noću 1/2 septembra. Do 7 septembra je železnička pruga Beograd—Zagreb bila oštećena na više stotina mesta, usled čega je bila onesposobljena za saobraćaj. Pored skidanja koloseka, rušeni su mostovi, propusti, bunkeri i drugi objekti.¹⁸⁵ Međutim, pošto saveznička avijacija nije dejstvovala, kako je bilo predviđeno, a s obzirom da je neprijatelj prema 40 diviziji grupisao jake snage, ona se uskoro povukla u rejon zapadno od SI. Požege.

Posle uspešnih napada na komunikacije, a naročito na železničku prugu Beograd—Zagreb, Štab 6 korpusa, radi dejstva na neprijateljska uporišta, prebacio je glavne snage u Požešku Kotlinu, a na komunikaciju Beograd—Zagreb, na otseku Brod, s. Vrpolje, zadržao samo Osječku brigadu.

Napad na SI. Požegu. Sporazumevši se sa savezničkom misijom (pri Štabu korpusa), da saveznička avijacija 5. septembra izvrši bombardovanje SI. Požege, Štab korpusa je

¹⁸⁵ U toku prvih dana septembra 28 divizija je na svom sektoru izvršila rušenje na 238, a 12 divizija na 360 mesta. Pored toga je porušen veći broj mostova, propusta i bunkera pored železničke pruge.

odlučio da sa jednom brigadom, odmah posle bombardovanja, napadne grad, u kome su se kao posada nalazili delovi 8 lovačkog domobranskog puka, 300 Čerkeza i nešto ustaša i žandarma.

Napad je imala da izvrši 12 brigada; Čehoslovačka brigada je zatvarala pravce s. Pleternica—SI. Požega i s. Jakšić—SI. Požega; 18 brigada je zajedno sa Požeškim partizanskim odredom blokirala SI. Požegu sa južne strane, a Omladinska brigada »Jože Vlahović« zatvarala je pravac N. Gradiška—SI. Požega i sprečavala prodror neprijateljskim snagama od N. Gradiške prema SI. Požezi.

Iako saveznička avijacija nije bombardovala SI. Požegu, napad je izvršen. Prethodno je neprijatelj, otkrivši prisustvo naših jedinica, izvršio ispad u pravcu s. Alaginci i prema Glavici (k. 212), ali je protivnapadom 1 i 4 bataljona 12 brigade bio odbačen prema SI. Požezi. Treći bataljon 8 lovačkog puka probio se oko 22 časa kroz položaje Čehoslovačke brigade i iste noći ušao u SI. Požegu. Međutim, te iste noći je 400 domobrana napustilo grad i predalo se jedinicama 12 brigade. U cilju da iskoriste kolebanje posade, a nemajući podataka o dolasku domobranskog bataljona u SI. Požegu, 1 i 2 bataljon 12 brigade, po naređenju komandanta divizije, izvršili su napad na grad i uspeli da prodrnu u njega, ali ih je posle kraće borbe neprijatelj prinudio da se povuku.

U međuvremenu je Osječka brigada (5 septembra u 20,15 časova) ovladala neprijateljskim uporištem s. Perkovci St. na železničkoj pruzi Brod—Vinkovci, a 7 septembra je napala i uporište u s. Vrpolje. U ovom uporištu su se nalazili delovi 5 lovačkog puka 3 lovačke brigade. Sem ovih snaga, bilo je i nešto Nemaca koji su čuvali radiostanicu.

Napad je počeo u 12 časova. Posle prvog naleta jedinica Osječke brigade, cela domobraska posada se predala, ali su Nemci, koji su se povukli u jednu zgradu, pružali, otpor sve dok ova nije sutradan, posle njihovog odbijanja da se predaju, dignuta u vazduh, čime je ovo uporište bilo konačno zauzeto.

Posle uspešnih borbi za oslobođenje Požeške Kotline, Štab 6 korpusa je prebacio 12 diviziju u rejon Đakova, sa zadatkom da ovim neprijateljskim uporištem, a 40 diviziju u Daruvarsку Kotlinu. Plan da se Đakovo prisili na predaju nije ostvaren usled pravovremene intervencije neprijateljskih snaga iz Osijeka i s. Vrpolje (u koje su u međuvremenu ponovo ušle neprijateljske snage). Zbog toga je Štab 12 divizije zadržao jedinice u širem rejonu Đakova, gde su se odmarale i izvodile manje akcije. Dejstvujući u ovom rejonu, Čehoslovačka i Osječka brigada su na železničkoj pruzi Brod—s. Vrpolje potrušile više betonskih bunkera i mostova, a Čehoslovačka bri-

gada je onesposobila za saobraćaj železničku prugu na dužim od 6 km.

Dok je 40 divizija sa dve brigade vršila napade na komunikacije Beograd—Zagreb, njena Virovitička brigada je dejstvovala u širem rejonu Virovitice, uglavnom na železničku prugu Virovitica—Barč. Ona je noću 29/30 avgusta prekinula ovu prugu na 9 mesta i onesposobila je za saobraćaj, a prvih dana septembra uspešno je dejstvovala na komunikacije Virovitica—Barč i Virovitica—Suhopolje. Osmog septembra u 21 čas Virovitička brigada je napala uporište u Suhopolju, ali je posle četvoročasovne borbe bila primorana da se povuče. Međutim, neprijatelj je 10 septembra napustio Suhopolje, te su jedinice Virovitičke brigade ušle u ovu varošicu bez borbe.

O s l o b o đ e n j e D a r u v a r s k e K o t l i n e . Na osnovi naređenja Štaba korpusa, Stab 40 divizije prebacio je 18 i Omladinsku brigadu na prostoriju jugoistočno od Daruvara, gde je doneo odluku da napadne Pakrac, u kome su se nalazili 1 i 2 bataljon 8 brdskog puka, kao i druge manje domobranske jedinice.

Pakrac je bio dobro utvrđen. Oko grada je bilo izgrađeno oko 50 bunkera (od zemlje i drveta) povezanih rovovima, a ispred rovova su bile postavljene žičane prepreke. Na Kalvariji su bila postavljena i minska polja.

Napad je u četiri kolone izvršen 13 septembra u 18 časova. Za vreme napada je grupa bataljona (Posavski partizanski odred i jedan bataljon 18 brigade) vršila pritisak na Lipik, a Virovitička brigada je izvršila demonstrativni napad na Daruvar.

Iznenađen dnevnim napadom i učešćem tenkova, neprijatelj nije uspeo da se sredi i da organizuje efikasnu vatru, te se odmah povukao u centar grada, odakle je pokušao da snažnom artiljeriskom vatrom spreči dalje prodiranje jedinica 40 divizije. Međutim, tenkovi su se brzo probili do centra grada, a za njima i pešadija, koja je razbila neprijateljsku posadu i zaplenila sva artiljeriska oruđa. Kolona koja je nastupala preko s. Kraguj uspela je da zaobiđe minska polja i da, bez jačeg neprijateljskog otpora, zauzme važan položaj Kalvariju, a zatim prodre u grad. Posle ovog prodora neprijateljska posada je počela masovno da se predaje. Samo su još Nemci i nešto ustaša i domobranksih oficira pružali otpor u zgradi puka, ali je i on slomljen, pošto je 14 septembra u 7 časova ova zgrada bila zapaljena.

Dok su se vodile borbe za Pakrac, grupa bataljona je izvršila noćni napad na Lipik, u kome su se nalazili delovi 2 bataljona 4 brdskog puka. Ona je, posle borbe koja je trajala do 7 časova, ovladala ovim uporištem. Neprijatelj je bio delom

uništen, delom se predao, a jedan deo je uspeo da se izvuče u pravcu s. Banova Jaruga.

Posle zauzimanja Pakraca, Stab 40 divizije, pored Virovitičke brigade, angažovao je za napad na Daruvar i dva bataljona 18 brigade i vod tenkova.

Posadu Daruvara su sačinjavali 4 brdski puk (bez 2 bataljonalni 11 ustaški bataljon. Uviđajući da neće moći odoleti napadu 40 divizije, neprijatelj je tražio da mu se dozvoli da napusti Daruvar, ali je Stab divizije odbio ovaj zahtev. Neprijatelju je ipak uspelo, zahvaljujući pomoći upućenoj iz s. Banova Jaruga, da se u redu povuče, te su jedinice 40 divizije 16 septembra bez borbe ušle u Daruvar.

Oslobodenjem Daruvara 6 korpus je ovladao čelom Daruvarskom Kotlinom. Neprijatelj, koji je već bio prilično demoralisan, napustio je i uporišta u selima Garešnica i Hercegovoac. Ovim je slobodna teritorija bila proširena na zapad do r. Ilove, a 6 i 10 korpus su uspostavili neposrednu vezu, stvorivši na taj način uslove za zajedničke operacije.

Uspesi 6 korpusa imali su i politički odjek među stanovništvom koje je sve masovnije stupalo u redove Narodnooslobodilačke vojske. Poseban odjek imali su ovi uspesi na domobranske jedinice, koje su se redovno predavale, naročito posle deklaracije Prezidijuma Nacionalnog komiteta oslobodenja Jugoslavije.

Na oslobođenoj teritoriji je narodna vlast činila sve napore da uspostavi normalan život. Na železničkim prugama, koje su bile porušene, uspostavljen je saobraćaj. Sva privreda je bila usmerena za potrebe jedinica 6 korpusa, a vojno-pozadinski organi, u saradnji sa organima narodne vlasti, veoma su uspešno sproveli mobilizaciju novih boraca.

Dejstva u Zagorju, Moslavini i na Bilogori

(Prilog XIX)

Početkom jula 1944 g. u sastavu 10 korpusa nalazile su se 32 i 33 divizija.¹⁸⁶ Korpus je dejstvovao u Moslavini, na Bilogori

po Početkom jula 1944 g. divizije 10 korpusa imale su u svom sastavu sledeće brigade: 32 divizija — Brigadu »Braća Radić« i Brigadu »Matija Gubec«; 33 divizija — 1 i 2 brigadu.

Pod komandom 10 korpusa, pored prištapskih jedinica i Diverzantskog bataljona, nalazile su se i dve grupe partizanskih odreda: *Istočna grupa* — Moslavački, Bjelovarski i Posavski odred i Udarni i Srpski bataljon; *Zapadna grupa* — 1 zagorska brigada, Zagorski, Zagrebački i Klinički odred i Omladinski bataljon. Ukupna jačina 10 korpusa iznosila je oko 5.000 boraca.

i u Zagorju. Težište dejstava bilo je usmereno na železničke komunikacije Zagreb—Varaždin, Zagreb—Koprivnica, Zagreb—s. Banova Jaruga i Varaždin—Koprivnica—Virovitica. U toku jula su sve ove komunikacije bile rušene. Na železničkoj pruzi Varaždin—s. Zabok saobraćaj je bio moguć samo danju, a na prugama Bjelovar—s. Kloštar, Bjelovar—s. Grubišno Polje, Bjelovar—s. Garešnica, a većim delom i na pruzi Varaždin—Koprivnica, saobraćaj je bio potpuno obustavljen. Naročito su bile uspešne diverzije koje su jedinice 33 divizije izvršile na železničkim prugama Križevci—s. Dugo Selo i Križevci—Bjelovar. U dva napada ove pruge su bile porušene na oko 400 mesta.

Početkom avgusta jedinice 10 korpusa nastavile su dejstva na komunikacije i napade na neprijateljska uporišta. Trideset treća divizija je, noću 9/10 avgusta, na levoj obali Save, ovladala uporištima u s. Dubravčak i s. Mahovo, dok je 34 divizija 4 korpusa, na desnoj obali Save, izvršila napad na uporište u s. Martinska Ves.¹⁸⁷

U drugoj polovini avgusta jedinice 10 korpusa vodile su manje borbe. Trideset treća divizija je na prostoriji s. V. Barana, s. V. Grđevac, s. V. Jasenovača sadejstvovala jedinicama 6 korpusa u borbama u Daruvarskoj Kotlini, a 32 divizija, radi mobilizacije novih boraca, prebacila se delom snaga u Podravini i izvršila napad na s. Pitomača, koji se završio neuspehom.

Ostale jedinice 10 korpusa — Istočna i Zapadna grupa odreda i Diverzantski bataljon — dejstvovale su u to vreme na komunikacije.

Prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 17 avgusta 10 korpus je prvenstveno imao zadatak da ruši komunikacije Varaždin—s. Zabok—s. Zaprešić, s. Zaprešić—Zagreb i Zagreb—s. Banova Jaruga.

Noću između 31 avgusta i 1 septembra 7 divizija¹⁸⁸ je, na dužini od 7 km, prekinula na 150 mesta železničku prugu na otseku s. Popovača, Kutina. Iste noći je porušila ž. st. Voloder i više železničkih mostova, propusta i bunkera duž pruge.

Nekoliko dana kasnije 7 divizija je, posle kraće borbe, ovladala uporištima u s. Repinec i s. Vrbovec. Napad je sa pravca s. Sv. Ivan Zabno—s. Gradec obezbeđivala 1 brigada 33 divizije, koja je istovremeno rušila železničku prugu Križevci—Bjelovar i napadala posade kod mostova na Tremovačkom

¹⁸⁷ Ovaj kombinovani napad izvršen je po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, s ciljem da se između železničkih pruga Sunja—Zagreb i Kutina—Zagreb formira Posavsko vojno područje i da se 10 korpusu omogući prebacivanje hrane u Liku.

¹⁸⁸ Sedma divizija (bez 1 i 2 brigade) 4 korpusa nalazila se privremeno pod komandom Štaba 10 korpusa.

P. i na Glogovnica Potoku. U toku noći pruga je, na dužini od 8 km, prekinuta na 123 mesta. Porušeno je pet mostova dužine 5—10 metara, dve železničke stanice (Repinec i Vrbovec), dvanaest bunkera i prekinuta telegrafsko-telefonska veza na dužini od 8 km.

Sedma divizija se posle ovoga vratila na prostoriju s. Dubrava, s. Marinkovac, s. Lipovčani, gde se zadržala do 13 septembra.

Jedinice 33 divizije, po naređenju Štaba korpusa, prebacile su se 1 septembra istočno od komunikacije Zagreb—Koprivnica, na prostoriju sela Branjska, Većeslavac, Široko Selo, Peščenik, Hudovljani, gde ih je istog dana napalo oko 1.000 ustaša iz Koprivnice i s. Podravski Novi Grad. Posle nekoliko uzastopnih napada, uvodeći sveže snage u borbu, neprijatelj je uspeo da potisne 2 brigadu u pravcu s. Hudovljani, ali je snažnim protivnapadom jedinica 33 divizije bio odbijen i prinudjen na povlačenje u polazna uporišta.

U toku 2 septembra 33 divizija se rokirala prema železničkoj pruzi Križevci—Koprivnica, na prostoriju s. M. Sesvete, s. Trnovac, s. Srijem. Istog dana, jedna neprijateljska kolona je iz s. Podravski Novi Grad izbila u s. G. Križ, gde je zanoćila, a iz Koprivnice je jedan bataljon bez borbe izbio kod s. Hudovljani i poseo položaj severno od sela. Idućeg dana neprijatelj nije preduzimao pokret, pa je Štab 33 divizije naredio da se izvrši napad na obe neprijateljske kolone. Ali, posle više ponovljenih juriša, naročito na s. G. Križ, gde su se prikupili svi ustaški delovi, jedinice 33 divizije morale su se povući.

U toku 7 septembra 33 divizija se prebacila sa pl. Bilogore u širi rejon s. Dubrava i ostala u ovom rejonu na odmoru sve do 13 septembra, kada je zajedno sa 7 divizijom napala neprijateljsko uporište u Križevcima.

Trideset druga divizija (sa 3 diverzantskim bataljonom), koja je imala zadatku da ruši železničku prugu Zagreb—Varaždin, izbila je uzoru 1 septembra na položaje prema s. Sudovec i uveče sa Brigadom »Braća Radić« i 3 diverzantskim bataljonom izvršila uspešnu diverziju na pruzi Zagreb—Varaždin, na otseku s. Madžarevo, s. Budinščina, porušivši je na dužini od 6,5 km. Ona se potom prebacila nešto južnije i, noću 4/5 septembra, na otseku s. Budinščina, s. D. Konjščina porušila više mostova i prugu na dužini od 6 km.

Posle ove akcije 32 divizija se povukla u s. Fodrovec i s. Zaistovec, gde je ostala sve do 7 septembra, kada je, u 23,40 časova, sa dva bataljona Brigade »Braća Radić« izvršila napad na s. Sv. Ivan Zelina, u kome se kao posada nalazilo oko 130 vojnika. Posle borbe, koja je trajala skoro 4 časa, neprijatelj je bio

delom zarobljen i uništen, a jedan deo je uspeo da se povuče. Po izvršenom zadatku Divizija se povukla u s. Zaistovec i s. Fodrovec.

Dvanaestog septembra je Štab korpusa izdao zapovest za napad na Križevce. Napad su imale da izvrše 1 brigada 33 divizije i 3 brigada i 2 bataljon 4 brigade 7 divizije, dok su 32 divizija i ostale jedinice 7 i 33 divizije vršile obezbeđenje napada. Posle borbe koja je trajala nekoliko časova uspelo je delovima 7 divizije da probiju spoljnu odbranu neprijatelja, a jedan bataljon je prodro u grad. Ali, zbog zakašnjenja 1 brigade 33 divizije, neprijatelj je grupisao glavne snage prema 7 diviziji, te ova na svom pravcu napada niie mogla više postići nikakav uspeh. Kad je posle tri časa zakašnjenja prešla u napad i 1 brigada 33 divizije, bilo je već kasno. Predzoru, pošto nije bilo nikakvih izgleda na uspeh, jedinice 10 korpusa su se povukle.

Posle ovog neuspeha Štab korpusa je, radi odmora, prebacio 7 diviziju na prostoriju s. Dubrava, s. Marinkovac, a zatim, u cilju što efikasnijeg dejstva na glavnu komunikaciju Beograd—Zagreb, nešto južnije. Na toj prostoriji je 7 divizija ostala sve do 24 septembra, vršeći napade na železničku prugu i manja neprijateljska uporišta.

U međuvremenu je 32 divizija upućena u širi rejon s. Dubrava, u kome se zadržala do 24 septembra. Za sve to vreme njene jedinice nisu vodile značajnije borbe. Najveći deo vremena posvećen je vojnostručnoj i ideološko-političkoj nastavi i, radi mobilizacije novih boraca, političkom radu na terenu.

I 33 divizija je do 25 septembra ostala u širem rejonu s. Dubrava, uglavnom bez nekog jačeg kontakta sa neprijateljem. Ona je takođe imala glavni zadatak da politički deluje u narodu i mobiliše nove borce.¹⁸⁹

U prvoj polovini septembra jedinice 10 korpusa su uspešno dejstvovale na komunikacije i izvodile napade na manja neprijateljska uporišta duž komunikacija. Treba imati u vidu da su jedinice 10 korpusa bile relativno mlade, brojno male i nedovoljno naoružane. Utoliko su njihovi uspesi bili značajniji. U drugoj polovini septembra je znatan deo vremena posvećen političkom radu na terenu i mobilizaciji novih boraca, u čemu su postignuti značajni uspesi. Priliv novih boraca je bio osetan, a svakodnevno su se predavali i domobrani, vojnici i starešine, koji su dobrovoljno stupali u jedinice 10 korpusa.

¹⁸⁹ Ova divizija je 25 septembra formirala i svoju 3 brigadu.

Prođor 6 i 10 korpusa u Podravinu

Posle uspešnog dejstva na komunikacije i oslobođenja Požeške i Daruvarske Kotline, Glavni štab Hrvatske je odlučio da glavne snage 6 i 10 korpusa prebaci u Podravinu, s ciljem da na tom području razbije ustaško-domobranske snage, da vojnički i politički učvrsti zagrebačku vojnu oblast i izvrši mobilizaciju novih boraca.

Na osnovi ove odluke 6 i 10 korpus su krajem septembra, radi napada na Podravsku Slatinu i Viroviticu i rta sela Čađavica, Pitomača i Kloštar, grupisali glavne snage prema liniji s. Čačinci, Đurđevac.

Jedinice 6 korpusa su u borbama 25 i 26 septembra ovладale Podravskom Slatinom (18 brigada 40 divizije) i s. Čađavica (12 brigada 12 divizije). Jedna neprijateljska kolona, jačine oko 1.000 ustaša i SS policajaca, pokušala je u toku borbi da sa pravca s. Đurđenovac prodre u Podravsku Slatinu, ali je severno i istočno od s. Čačinci dočekana od jedinica Osječke brigade i, posle višečasovne borbe, prinuđena da se povuče.

U Virovitici, koja je bila utvrđena bunkerima i rovovima, posadu su sačinjavali četiri čete domobranske podoficirske škole (883 podoficira), 420 ustaša i 60 žandarma. Napad na ovo uporište izvršile su 4 oktobra uzoru Osječka i 12 udarna brigada 12 divizije. I pored žilavog otpora neprijatelja jedinice 12 divizije uspele su da probiju spoljnu liniju odbrane i prođu u grad. Pokušaj posade da protivnapadom povrati izgubljene položaje i uspostavi spoljni sistem odbrane privremeno je uspeo samo na pravcu napada Osječke brigade. Kad je 12 brigada na svom pravcu prodora uvela u borbu i rezervu, neprijatelj je napustio spoljnu liniju odbrane povukavši se u grad. Pošto je prikupio snage, on je, uz velike gubitke, izvršio prođor severno od Železničke stanice, s ciljem da se prebaci na mađarsku teritoriju, ali ga je pri tome Virovitička brigada većim delom uništila. Ostatak neprijateljskih snaga povukao se u tvrđavu, s namerom da se brani do dolaska ojačanja.

U međuvremenu je 12 brigada zauzela Železničku stanicu, mlin i još nekoliko otpornih tačaka i spojila se sa Osječkom brigadom, posle čega su obe nastavile napredovanje ka tvrđavi. Celi noć 4/5 oktobra i idući dan do 17 časova trajale su borbe za tvrđavu. Neprijatelj je pružio vrlo jak otpor sve dok Osječka brigada nije izvršila prođor s jugoistočne strane i ovladala sa nekoliko manjih zgrada uz samu tvrđavu, posle čega su je obe brigade zauzele na juriš.

I jedinice koje su vršile obezbeđenje napada uspešno MI izvršile zadatku. Omladinska brigada »Jože Vlahović« je

još u toku 2. oktobra proterala neprijatelja sa desne obale Drave i porušila mostove, čime je prekinula vezu između Mađarske i Podravine.

Oslobođenjem Virovitice ostvareni su uslovi za brže i lakše prodiranje 6. i 10. korpusa prema severozapadu.

Jedinice 32. divizije 10. korpusa, posle višečasovne borbe, oslobodile su 5. oktobra s. Pitomača, pošto su se 1. bataljon i 1. četa 37. bataljona 5. ustaške brigade probili na sever, prema s. Podravske Sesvete.

Za to vreme je 33. divizija (ojačana jednom brigadom 7. divizije) vršila napad na uporište u s. Kloštar. Borbe su trajale dva dana (4. i 5. oktobra). Neprijatelj je u toku borbi uz podršku artiljerije i tenkova vršio snažan pritisak iz Đurđevca, s namerom da se probije do s. Kloštar. Istovremeno je i posada s. Kloštar pokušavala da se spoji sa snagama iz Đurđevca. Ovo je uspelo samo jednoj četi, dok su se ostale snage, tek 5. oktobra oko 6. časova, probile iz uporišta i u neredu povukle u pravcu šume Limbuše, a zatim dalje ka severu. Gognjen od jedinica 33. divizije, neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke i ostavio sva teška oruđa i tankete. U selu su ostale samo manje grupe koje su se održale u utvrđenim zgradama sve do 18. časova, kada su prestale da daju otpor.

Pošto su ovladali linijom s. Čađavica, Podravska Slatina, Virovitica, s. Kloštar, 6. i 10. korpus su produžili nastupanje prema Koprivnici.¹⁹⁰ Na tom pravcu, pre Koprivnice, nalazila su se jača neprijateljska uporišta u Đurđevcu, s. Virje i s. Podravski Novi Grad, pa je radi uspešnog nastupanja ka Koprivnici trebalo prvo ovladati ovim uporištima.

Posadu u Đurđevcu sačinjavali su 20. bataljon i delovi 17. bataljona 5. ustaške brigade, u s. Virje 1. bataljon 5. ustaške brigade i oko 100 milicionera, a u s. Podravski Novi Grad oko 1.500 ustaša.

Napad na Đurđevac vršile su 12. i Osječka brigada 12. divizije, a na s. Podravski Novi Grad 1. brigada 33. divizije. U toku noći 11./12. oktobra vođene su za oba uporišta višečasovne borbe, ali je neprijateljskoj posadi, pre nego što su naše jedinice potpuno ovladale uporištima, uspelo da se probije na severozapad, a delom ka r. Dravi. Posada u s. Virje nije ni sačekala napad 3. brigade 33. divizije, već se, pod zaštitom tenkova, povukla ka Koprivnici.

¹⁹⁰ Štab 6. korpusa je 7. oktobra Omladinsku brigadu »Jože Vlahović«, pod čiju su komandu potpali Požeški i Posavski partizanski odred, uputio u Požešku Kotlinu sa zadatkom da na otseku s. Banova Jaruga, s. Batrina dejstvuje na komunikaciju Beograd—Zagreb.

U međuvremenu su 7 i 32 divizija, zatvarajući pravac od Koprivnice, pružale snažan otpor neprijateljskim snagama koje su nastojale da se probiju u pravcu s. Podravski Novi Grad. Borbe su vođene naročito u rejonu s. Hlebine, gde se nalazila 3 brigada 7 divizije. Neprijatelj je zauzeo ovo selo, ali ga je, u protivnapadu, 3 brigada povratila i razbila njegove snage, koje su se povukle iz Đurđevca, s. Podravski Novi Grad i s. Virje i našle se za leđima 3 brigade. Vršeći pritisak prema Koprivnici, jedinice 32 divizije su sadejstovale 3 brigadi u ovim borbama.

Za to vreme su se privodile kraju odlučne borbe u Srbiji, u trouglu Beograd—Niš—Negotin. Nemački front u istočnoj Srbiji bio je slomljen, a trupe III ukrajinskog fronta Crvene armije i 1 armiske grupe NOVJ izbile su na južne prilaze Beogradu. Izbajanjem trupa III ukrajinskog fronta na r. V. Moravu i njihovim spajanjem sa 1 armiskom grupom NOVJ, nemačke snage u Srbiji bile su razdvojene. Bilo je očigledno da će Nemci pokušati da stabilizuju novi front. U takvoj situaciji je savski komunikacijski pravac, na kome su se, u širem prostoru beogradskog strategiskog čvora, nalazile glavne nemačke snage, postao izvanredno značajan za Nemce. Zbog toga je Vrhovni štab NOV i POJ naredio Glavnom štabu Hrvatske da težište dejstava prenese ponovo na komunikacije. Na osnovi ovoga, naređeno je 6 i 10 korpusu da se iz Podravine prebace ponovo na komunikaciju Zagreb—Beograd.

Međutim, pošto su štabovi 6 i 10 korpusa raspolažali sa podacima da se u Koprivnici nalazi slabija posada, odlučili su da prvo ovladaju Koprivnicom, a zatim, prilikom prebacivanja u savsku dolinu, da zauzmu i Bjelovar.

Napad na Koprivnicu. Koprivnicu su branili 20 i delovi 36 bataljona 5 ustaške brigade, ostaci razbijenih jedinica iz Podravine i delovi 1 puka PTZ¹⁹¹ ojačani artiljerijom i tenkovima.

Prema planu, napad je trebalo da vrše jedinice 10 korpusa; sa zapadne i južne strane 32 divizija, a sa severne i istočne strane 7 divizija. Pravce od Križevaca, Ludbrega i Leograda zatvarale su 33 i 40 divizija.¹⁹²

U napadu u toku noći 13/14. oktobra nisu postignuti nikakvi rezultati. Idućeg dana u 11 časova, posle artiljeriske pripreme, napad je ponovljen, ali i ovog puta bez uspeha. Pošto

¹⁹¹ Pavelićev tjelesni zdrug (Pavelićeva gardiska brigada).

¹⁹² Napadom na Koprivnicu rukovodio je Operativni štab koji su sačinjavali: načelnik Glavnog štaba Hrvatske, komandant 6 korpusa 1 komandant i komesar 10 korpusa.

su jedinice 7 divizije pretrpele osetne gubitke, Štab 10 korpusa je oko 17 časova povukao ovu diviziju u rezervu, a na njenom pravcu napada uveo 18 brigadu 40 divizije i Osječku brigadu 12 divizije. U noći 14/15 i u toku dana 15 oktobra Brigada »Braća Radić«, koja je uspela da prodre u predgrađe Koprivnice, morala se posle neprijateljskog protivnapada povući na polazne položaje. Ni jedinice 12 i 40 divizije nisu imale uspeha. Posle osetnih gubitaka iz borbe je izvučena Osječka brigada, a umesto nje je uvedena 12 brigada 12 divizije. Kako ni napad u toku noći 15/16 oktobra nije uspeo, Štab 10 korpusa je 16 oktobra bio primoran da obustavi napad na Koprivnicu.

Uzroka za ovaj neuspeh ima više. Pre svega, pokazalo se da nisu bili tačni podaci o jačini posade u Koprivnici. Grad je bio veoma jako utvrđen, a u njemu su se sakupile, sem posade, i sve jedinice iz izgubljenih uporišta u Podravini, tako da je ukupna jačina neprijateljskih snaga u Koprivnici iznosila preko 2.500 ustaša. Branilac je raspolagao artiljerijom, avijacijom, a i sa dovoljno jakim rezervama. S druge strane, jedinice 6 i 10 korpusa nisu imale potrebnu podršku artiljerije, a i ukoliko je bilo, nije korišćena celishodno. Artiljerija je rasturala vatru, umesto da je koncentriše na glavne neprijateljske objekte. Često nije uskladivan napad pešadije i artiljerije, pa je u kritičnim momentima pešadija ostajala bez artiljeriske podrške. Naročito je slabo funkcionalisala obaveštajna služba 10 korpusa. Prikupljeni podaci su bili netačni, a štab ih je bez dovoljno proveravanja prihvatao. Sve ovo je doprinelo da se napad na Koprivnicu završi velikim gubicima i bez ikakvih rezultata.

Koprivnica je bila krajnja tačka do koje su doprli 6 i 10 korpus u svome prodiranju kroz Podravinu.

Posle neuspeha kod Koprivnice napad na Bjelovar nije vršen, nego su se 6 i 10 korpus, na osnovi već izdatog naredjenja Glavnog štaba Hrvatske, pregrupisali za dejstva na komunikacije. Sesti korpus je orijentisao glavninu snaga prema železničkoj pruzi Beograd—Zagreb, a u Podravini, zapadno od Virovitice, ostavio je samo Virovitičku brigadu. Deseti korpus, u cilju dejstva na komunikacije s. Dugo Selo—Koprivnica i s. Zabok—Varaždin, orijentisao se prema Kalniku i Zagorju. Na komunikaciji Beograd—Zagreb, na području 10 korpusa, trebalo je da dejstvuju partizanski odredi.

Po izbjanju na komunikacije raspored jedinica 6 i 10 korpusa bio je sledeći:

— 40 divizija — u rejonom pl. Psunja, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Beograd—Zagreb, na otseku s. Banova Jaruga, s. Batrina;

— 12 divizija — u rejonu Dilj Pl., sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Beograd—Zagreb, na otseku s. Batrina, s. Vrpolje;

— 32 divizija — u Zagorju, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Varaždin—s. Zabok;

— 33 divizija — na prostoriji s. G. Zdelice, s. G. Sredice, s. Pavlin Kloštar (j-z od s. Podravski Novi Grad), sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Koprivnica—s. Dugo Selo.

Sedma divizija (štab i 3 i 4 brigada), koja je bila pod komandom 10 korpusa, prebačena je u Baniju u sastav svog, 4 korpusa, a namesto nje su na levu obalu Save prebačene njena 1 i 2 brigada, sa zadatkom da dejstvuju na komunikaciju Beograd—Zagreb.

Jedinice 6 korpusa su do kraja oktobra izvodile manje akcije na komunikacije i neprijateljske kolone. Slične akcije su izvodile i jedinice partizanskih odreda i 2 diverzantskog odreda.¹¹³ One su najčešće dejstvovalе на komunikacije s. Banana Jaruga—Novska, Brod—Vinkovci, s. Vrpolje—Đakovo—Osijek i Osijek—Našice.

Međutim, postignuti rezultati nisu odgovarali borbenim mogućnostima jedinica 6 korpusa. Osnovna slabost bila je u razvremenosti jedinica na veoma širokom prostoru i, usled toga, u dejstvovanju manjim delovima, što u krajnjoj liniji nije moglo dati veće rezultate. Da su izvođene veće akcije uz učešće celih divizija, pa možda i korpusa, uspeh bi nesumnjivo bio mnogo veći.

Ni 10 korpus u drugoj polovini oktobra nije pokazao neku naročitu aktivnost. Zbog toga je Glavni štab Hrvatske bio privenjen da naredi 6 i 10 korpusu da preduzimaju veće i energetičnije akcije.

Dejstva 6 korpusa u istočnoj Slavoniji

Stab 6 korpusa je početkom novembra, u cilju da ovlada Našicama i nizom manjih uporišta u rejonu Našica, grupisao glavne snage u istočnoj Slavoniji. Zauzimanjem ovog čvornog uporišta u istočnoj Slavoniji, 6 korpus bi proširio slobodnu teritoriju sa koje bi mogao da ispolji efikasnije dejstvo na komunikaciju Osijek—D. Miholjac i da ovlada većim brojem manjih uporišta u širem rejonu Osijeka. Zbog toga je Stab 6 korpusa, početkom novembra, uputio 40 diviziju (bez Virovitičke bri-

¹⁸³ Po naredenju Glavnog štaba Hrvatske od dotadašnja tri bataljona Diverzantskog odreda formirana je Grupa diverzantskih odreda. Prvi odred se nalazio u sastavu 4-og, 2 odred u sastavu 6-og, a 3 odred « sastavu 10 korpusa.»

gade)¹⁹⁴ na prostoriju s. Drenjski Slatinik, s. Ostrošinci, s. Buđe (j-i od Našica) sa zadatkom da dejstvuje na železničku prugu Našice—Osijek. Dvanaestoj diviziji je naređeno da i dalje dejstvuje na komunikacije Beograd—Zagreb (na otseku s. Perkovci Stari, s. Mikanovci) i na železničku prugu Đakovo—s. Vrpolje, pošto je Glavni štab Hrvatske, imajući u vidu ofanzivu Crvene armije u Mađarskoj i naših snaga u Vojvodini, zahtevao da se 6 i 10 korpus do maksimuma angažuju, naročito na železničkoj pruzi Beograd—Zagreb.

Dejstvujući na određenom sektoru, 12 divizija je sa Osječkom brigadom u toku borbi 13 i 14 novembra ovladala neprijateljskim uporištem u s. Piškorevcima, u kome se nalazilo oko 600 Nemaca, dok su jedinice koje su obezbeđivale napad porušile prugu na više mesta i onesposobile je za saobraćaj.

Posle oslobođenja s. Piškorevcima Stab 6 korpusa je prebacio i 12 diviziju prema Našicama, smatrajući da su sazreli uslovi za napad na Našice.

Prema podacima sa kojima je raspolagao Štab korpusa, u Našicama su se nalazili delovi jednog dobrovoljačkog policijskog puka i nešto ustaša i žandarma, ukupno oko 1.500 ljudi. Pored ovih snaga, u selima Đurđenovac, Markovac, Velimirovac, Našička Breznica, Jelisavac i Klokočevci nalazilo se oko 2.000 vojnika. Prema tome, ukupna jačina neprijateljskih snaga u Našicama i u okolnim uporištima iznosila je oko 3.500 ljudi, dok je 6 korpus u to vreme raspolagao sa oko 9.000 boraca, jedanaest topova i dva tenka.

Prema planu Štaba korpusa trebalo je prethodno ovladati manjim okolnim uporištima, a zatim napasti Našice. Na uporište s. Đurđenovac, koje je branilo oko 800 vojnika, Štab korpusa nije predviđao napad, računajući da će ga neprijatelj, pod pritiskom korpusa, sam napustiti.

Napad na okolna uporišta počeo je 17 novembra u 22 časa. Ali, kako je neprijatelj bez borbe napustio sela Velimirovac i Našička Breznica, Štab korpusa je iste noći odlučio da se 18 novembra izvrši napad na s. Markovac i Našice.

Sutradan su dva bataljona 12 udarne brigade, posle oštре borbe, uspela da ovlađaju s. Markovac, dok je napad na Našice, koji je počeo istovremeno, u 7 časova, slabo napredovao i bio zaustavljen zbog zakašnjenja Omladinske brigade »Jože Vlahović«. Kada je, posle četiri časa, počela napad i ova brigada, borbe su produžene sve do u noć 19/20 novembra. Međutim, svi pokušaji da se slomi spoljna odbrana neprijatelja ostali su bezuspešni, uglavnom zbog slabog sadejstva pešadije i ar-

¹⁹⁴ Virovitička brigada se nalazila u Podravini, na prostoriji između Barča i s. Moslavina.

liljerije, nedovoljne borbenosti Omladinske brigade i slabog rada njenog štaba. Zbog toga je Štab korpusa smenio Omladinsku brigadu, a mesto nje, 20 novembra u 6 časova, uveo u borbu 12 proletersku brigadu (ojačanu 3 bataljonom Osječke brigade), koja je posle zauzimanja s. Markovac bila slobodna.

Dvanaestoj brigadi je u toku 20 novembra uspelo da prodre u grad i zauzme poštu i žandarmerisku stanicu. Neprijatelj je idućeg dana pokušavao protivnapadima da povrati izgubljene položaje, ali je 12 brigada uspela da zauzme sve otporne tačke na spoljnoj liniji odbrane i više objekata u centru grada.

Borbe u gradu i u njegovom širem rejonu nastavljene su i 22 novembra. One su u Našicama trajale sve do 17 časova, kada su se jedinice 12 i 18 brigade spojile i prisilile deo neprijateljskih snaga da se povuče u Turkovića dvorac, koji je bio pripremljen na odbranu. Deo posade iz Našica uspeo je, pod zaštitom avijacije, da se probije u pravcu s. Đurđenovac.

Za to vreme su na pravcima prema D. Miholjcu i Osijeku odbijeni svi napadi neprijatelja. Međutim, 22 novembra po podne, neprijatelju je uspelo da se probije u s. Klokočevci (kogim je još 18 novembra ovladala Osječka brigada). Zbog toga je Štab korpusa povukao na liniju s. Markovac, Trnaki, s. Šipovac, s. Martin jedinice koje su zatvarale pravce od s. Đurđenovac, D. Miholjca i Osijeka i noću 23/24 novembra izvršio i treći napad, koji, zbog premorenosti 12 i 18 brigade, takođe nije uspeo. U međuvremenu, dva bataljona Omladinske brigade, koji su zatvarali pravac D. Miholjac—Našice, povukli su se bez naređenja, te je neprijatelj sa pešadijom i tenkovima neometano izbio na Našički P., pred sam grad. Da bi se sprečio prodror neprijatelja u Našice, upućen je jedan bataljon iz rezerve 12 brigade. On je zadržao neprijatelja na mostu pred gradom, ali se ovaj probio u s. Markovac, usled čega su izgledi da se ovlada Turkovića dvorcem postali neznatni, pa je Štab korpusa, 24 novembra u 4 časa, naredio da se Našice napuste.

Uzroci ovog neuspeha leže u slabom radu Osječke i Omladinske brigade. Osječka brigada je nespremna dočekala neprijatelja i bez jačeg otpora propustila ga za Našice, a dva bataljona Omladinske brigade, koji su zatvarali pravac D. Miholjac—Našice, povukla su se bez potrebe i odobrenja, omogućivši neprijatelju da bez borbe izbije pred sam grad. Pored toga, jedinice su bile već premorene stalnim borbama, a Štab korpusa, u poslednjim i odlučujućim momentima, nije raspologao rezervom s kojom bi mogao intervenisati i sprečiti prodror neprijateljskih snaga u Našice.

Posle neuspelog napada na Našice 6 korpus je usmerio dejstva na istok, u pozadinu neprijateljskog fronta u Sremu, 1 u Požešku Kotlinu. Dvanaesta divizija je prebačena na prostoriju s. Vukojevci, s. Podgorje, s. Braćevci (j-i od Našica), a 40 divizija u Požešku Kotlinu, na prostoriju s. Vetovo, s. Bješliševac, s. Gradište. Obe divizije su se do kraja meseca odmaraće i sređivale. Četrdeseta divizija je vršila pripreme za napad na s. Pleternica,¹⁹³ a 12 divizija za napad na s. Čepin.

Prema zapovesti Štaba korpusa napad na s. Pleternica imala je da izvrši Virovitička brigada. Ostale snage 40 divizije obezbeđivale su napad prema SI. Požezi, s. Batrina i s Andrijevcima, s tim da Omladinska brigada, 2 brigada narodne odbrane i deo Požeškog partizanskog odreda za vreme napada na s. Pleternica izvrše demonstrativni napad na SI. Požegu.

Napad je počeo 2 decembra u 2 časa. Virovitička brigada je u toku dana uspela da ovlada svim otpornim tačkama, osim grobljem, koje je zauzela tek po padu mraka. Za to vreme je Omladinska brigada, pošto je porušila prugu i drum, izvršila demonstrativan napad na SI. Požegu. Ocenivši da je situacija povoljna, ona je sa dva bataljona upala u grad i zauzela Fabriku špiritusa, Bolnicu i nekoliko utvrđenih zgrada, ali se, pošto se ostale njene jedinice nisu probile u grad, morala povući. Osamnaesta brigada je u dvodnevnim borbama na pravcu s. Batrina—s. Pleternica odbila neprijateljske delove koji su drumom i preko Glavice Brda i Rostika (trig. 247) pokušali da se probiju ka s. Pleternica. Neprijatelj je i na pravcu od s. Andrijevcima, koji je zatvarala 4 brigada 12 divizije, pokušao 2 decembra da se probije u s. Pleternica, ali je i ovaj pokušaj ostao bez uspeha.

Pošto je Virovitička brigada ovladala s. Pleternica, posada SI. Požegu, koja je bila okružena od Omladinske brigade, 2 brigade narodne odbrane i delova Pošeškog partizanskog odreda, napustila je noću 5/6 decembra grad i povukla se u s. Batrina.

Kao što je napomenuto, 12 divizija (bez 4 brigade) dejstovala je na prostoriji između Đakova i Osijeka. Ona je sa 12 brigadom, noću 1/2 decembra, izvršila napad na neprijateljsko uporište s. Čepin, u kome su se kao posada nalazili jedan policijski bataljon, jedna četa ustaša i nešto gestapovaca. Pošto ovaj napad nije uspeo, 12 brigada je preduzela dejstva na komunikaciji Đakovo—Osijek i prvi deset dana decembra ometala ne-

¹⁰⁵ Dok je 6 korpus vodio borbe za Našice, neprijatelj je zauzeo SI. Požegu i s. Pleternica.

prijatelju saobraćaj ovom komunikacijom i nanela mu osetne gubitke.
»

Pošto su snage Narodnooslobodilačke vojske krajem novembra i početkom decembra pripremale ofanzivu na Sremskom frontu, Vrhovni štab NOV i POJ je naredio Stabu 6 korpusa da usmeri dejstva prema pozadini neprijateljskog fronta i železničkoj pruzi Beograd—Zagreb, kao i da preko D. Miholjca uspostavi vezu sa 12 korpusom NOVJ koji se nalazio na levoj obali Drave.

Na osnovi ovog naređenja Stab 6 korpusa je prekinuo dejstva u Požeškoj Kotlini i glavne snage grupisao na prostoriji Našice, D. Miholjac, Osijek, Brod, s ciljem da na njoj ovlada manjim uporištima i onesposobi železničke pruge za saobraćaj. Četvrtu brigadu 12 divizije Stab korpusa je zadržao na železničkoj pruzi Beograd—Zagreb, na otseku s. Batrina, N. Gradiška.

Dvanaesta divizija se prebacila u rejon Đakova i sa 12 proleterskom brigadom u toku 10 i 11 decembra ovladala s. Vrbica. Napad Osječke brigade na s. Široko Polje (na železničkoj pruzi Đakovo—Osijek), u toku 14 i 15 decembra, nije imao uspeha, uglavnom zbog intervencije jačih neprijateljskih snaga iz Osijeka.

Četrdeseta divizija se prebacila u širi rejon Našica, gde je ostala sve do početka januara 1945 godine. Za to vreme je oslobođila nekoliko manjih mesta, a porušila i onesposobila za saobraćaj železničku prugu Našice—Osijek.

Dejstva 6 korpusa u istočnoj Slavoniji, neposredno iza neprijateljskog fronta, bila su uspešna. Stalnim napadima nanošeni su neprijatelju osetni gubici u ljudstvu i materijalu, a saobraćaj na železničkim i putnim komunikacijama bio je vrlo često prekidan. Zbog toga je neprijatelj bio primoran da na ovom području povremeno angažuje i one snage koje su mu bile potrebne na drugim frontovima.

Dejstva 10 korpusa

Dok su jedinice 6 korpusa vodile borbe u istočnoj Slavoniji, 10 korpus je dejstvovao duž komunikacije Zagreb—Varaždin, na prostoriji jugozapadno od s. Podravski Novi Grad i, sa manjim snagama, zapadno od s. Dubrava (između Križevaca i Ivanića Grada).

Početkom novembra su 32 divizija i 1 zagorska brigada počele ofanzivne akcije protiv neprijateljskih uporišta duž komunikacije Zagreb—Varaždin. Trećeg novembra je 32 divizija, posle šestočasovne borbe, ovladala uporištima u s. Trgovišće i s. Hrašćina, a zatim se povukla u rejon s. Zaistovec i s. Fodovec, dok se 1 zagorska brigada prebacila u s. Loborski Golu bovec (južno od s. Lepoglava).

U cilju efikasnijeg dejstva na železničku prugu Beograd—Zagreb, Štab korpusa je naredio 33 diviziji da prebaci u Moslavvinu i 3 brigadu, a da u Podravini zadrži samo 2 brigadu.

Trideset treća divizija je na svom području, noću 7/8 novembra, sa 1 brigadom ovladala uporištima u s. Brckovljani i s. D. i G. Gračec, a sem toga na 97 mesta porušila železničku prugu na otseku Ivanić Grad, s. Dugo Selo. Za to vreme je 32 divizija sa Brigadom »Matija Gubec«, posle četvoročasovne borbe, prodrla u s. D. Zelina, ali se morala povući zbog intervensije neprijateljskih snaga iz susednih garnizona.

Dvanaestog novembra je Glavni štab Hrvatske naredio Štabu 10 korpusa (u vezi sa ofanzivom Crvene armije i nastupanjem naših snaga u Vojvodini) da razvije veću aktivnost protiv neprijateljskih snaga, naročito duž komunikacije Beograd—Zagreb. Stoga je Štab korpusa 32 diviziju, koja je dotada dejstvovala duž komunikacije Zagreb—Varaždin na otseku s. Komín, s. D. Zelina), angažovao ka železničkoj pruzi Beograd—Zagreb. Trideset druga divizija¹⁹⁶ je sve do kraja meseca vršila napade i rušila ovu prugu i objekte duž nje.

Uspešne napade na komunikacije i manja neprijateljska uporišta izvodila je i 33 divizija (bez 2 brigade). Ona je, noću 13/14 novembra, na komunikaciji Ivanić Grad—Bjelovar ovladala uporištem s. Šumečani, u kome se nalazilo oko 300 vojnika iz 13 SS divizije »Handžar«. Trideset treća divizija je i u drugoj polovini novembra stalno vršila napade na komunikacije. Štab divizije, radi što uspešnijeg dejstva na komunikaciji Beograd—Zagreb, prebacio je 22 novembra na ovu komunikaciju i 2 brigadu, koja se nalazila u Podravini.

U toku novembra su i partizanski i diverzantski odredi stalno izvodili akcije na komunikacije kojima se služio neprijatelj, a naročito na železničkim prugama Zagreb—Varaždin, Zagreb—Koprivnica i Zagreb—Kutina.

Usled stalnih napada na komunikacije Zagreb—s. Banova Jaruga i Zagreb—Varaždin, neprijatelj je krajem novembra angažovao jače snage protiv 32 divizije. On je 28 novembra iz Križevaca, s. G. Rijeka, s. Sv. Ivan Zelina i s. Vrbovec izvršio kon-

IM Devetnaestog novembra je u sastavu 32 divizije formirana JBrigada »Pavleka Miškine«.

centričan napad na jedinice 32 divizije, koje su se nalazile na prostoriji s. Zaistovec, s. Preseka, s. Slatina. Posle borbe koja je trajala čitav dan, Divizija se pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga, u toku noći 28/29 novembra, prebacila istočno od železničke pruge Zagreb—Koprivnica, na prostoriju s. Buždovac, s. Cugovac, s. Remetinac.

Borbe za virovitički mostobran

Početkom decembra, pošto su u Podravini postojali veoma povoljni uslovi za mobilizaciju novih boraca, 32 divizija se prebacila na prostoriju Đurđevac, s. Podravski Novi Grad.

Međutim, pošto su 6 decembra jedinice sovjetske 233 divizije, koje su dejstvovali levom obalom Drave, ušle u Barč, a 8 decembra jedan puk ove divizije prešao r. Dravu i ušao u Viroviticu, došlo je (8 decembra) do sporazuma o zajedničkom dejstvu naših i sovjetskih snaga u toku daljih operacija.

Radi što tešnje veze sa sovjetskim snagama, 32 divizija je 9 decembra pomerila svoje jedinice prema r. Dravi. Brigada »Braća Radić« se prebacila u s. Hlebine, Brigada »Matija Gubec« je ostala u rejonu s. Podravski Novi Grad sa zadatkom da kontroliše pravac od Koprivnice, a Brigada »Pavlek Miškina« se kod s. Vir Bukevlje, 10 decembra oko 6 časova, prebacila preko r. Drave i napala s. Zdala. Pošto je njen prvi napad bio odbijen, sutradan je u cilju da uzme učešće u napadu, prešla r. Dravu i Brigada »Braća Radić«. Ali, usled prodora jačih neprijateljskih snaga iz Koprivnice, Stab divizije je odustao od napada i obe brigade povukao na desnu obalu Drave.

Da bi ovладao virovitičkim mostobranom i time otklonio opasnost od prodora jugoslovenskih i sovjetskih snaga u njegovu dublju pozadinu, neprijatelj je snagama 1 kozačke divizije, pravcem Zagreb—Koprivnica, preduzeo nastupanje ka Virovitici. Ove snage su 10 decembra naišle na zasedu 1 zagorske brigade, koja je dejstvovala na komunikaciji Križevci—Koprivnica, na otseku s. V. Mučna, s. Carevdar. U borbama u toku 10 i 11 decembra neprijateljske snage su uspele uz osetne gubitke da se probiju u Koprivnicu, a zatim da produže nastupanje duž komunikacije Koprivnica—Đurđevac. Prodirući ovom komunikacijom, bile su zaustavljene od 32 divizije, koja se u toku noći 13/14 decembra sa glavninom prebacila na položaje na liniji s. Kalinovac—s. Čepelovac, a sa jednom brigadom u rejon s. Kloštar. Ali, pošto je neprijatelj

uspeo da izvrši prođor od s. Ferdinandovac, 32 divizija se morala povući na nove položaje. Brigada »Braća Radić« se povukla na položaje duž puta s. Kalinovac—s. Podravske Svetе, Brigada »Pavlek Miškina« na komunikaciju Đurđevac —s. Kloštar, na severnoj ivici šume Velika Seča, 1 zagorska brigada u rejon s. Čepelovac, a Brigada »Matija Gubec« (divizionska rezerva) u s. Kloštar. Na tim položajima je 32 divizija ostala sve do 20 decembra.

Prikupivši jače snage (debove 1 kozačke divizije, bataljon gestapovaca i ustaša), neprijatelj je noću 19/20 decembra izvršio napad na položaje 1 zagorske brigade i naterao je da se u neredu povuče u pravcu s. Zid. Istovremeno je manjim snagama nastupao od s. Ferdinandovac na jug, pravcem s. Batinško—s. Draganci.

Idućeg dana, koristeći postignut uspeh, neprijatelj je jačim snagama produžio nastupanje u pozadinu 32 divizije, pravcem s. Budrovac—s. Sirova Katalena—s. Suha Katalena —s. Kloštar. Iako su jedinice Brigade »Braća Radić« i Brigade »Pavlek Miškina« dotada vrlo uspešno odbijale sve napade neprijatelja duž komunikacije i od s. Ferdinandovac, položaj ove divizije bio je ugrožen. Zbog toga je Stab divizije naredio povlačenje. U toku noći 20/21 decembra 32 divizija se prikupila južno od železničke pruge, u selima M. Črešnjevica, Grabovnica, Dinjevac i Kozarevac, dok su manji delovi bili istureni prema selima Kloštar i Prugovac.

S ciljem da ovlada virovitičkim mostobranom neprijatelj je do 25 decembra prikupljaо snage u rejonu Đurđevca i Bjelovara, a toga dana je napao na položaje Brigade »Pavlek Miškina«, južno od s. Kloštar i severozapadno od s. Prugovac, i primorao je na povlačenje u s. Grabovnica, na položaj između Brigade »Braća Radić« i Brigade »Matija Gubec«.

Noću 25/26 decembra, iz pravca s. Prugovac, jače neprijateljske snage su prodrle preko s. V. Črešnjevica ka s. Pitomaca, pokušavši da okruže i uniše jedan sovjetski bataljon i divizion i jedan bataljon Brigade »Matija Gubec«, ali su ove snage uspele da se izvuku prema s. Spišić Bukovica.

Da bi sprečila prođor neprijatelju prema Virovitici, 32 divizija je posela liniju s. Vukosavljevica, s. Sedlarica, s ciljem da dejstvuje bočno na neprijateljske snage koje budu nastupale prema Virovitici.

Neprijatelj je sa linije s. Otrovanec, s. V. Črešnjevica 28 decembra u 14 časova napao položaje 1 zagorske brigade (južno* od s. Sedlarica) i Brigade »Pavlek Miškina« (s-z od s. Turnašica), ali je posle jednočasovne borbe bio razbijen i primoran

da se u neredu povuče. Idućeg dana je neprijatelj ponovio napad istim pravcem i, posle petočasovne borbe, odbacio obe brigade u s. Vukosavljevica. On je u toku sledećeg dana potisnuo i Brigadu »Braća Radić«, te se čitava divizija povukla na jug, organizujući nove položaje na liniji s. Cremušina — s. Šibenik.

S ciljem da odbaci 6 korpus što dalje od fronta u Sremu, a zatim raščisti situaciju u Podravini, neprijatelj je na prostoriji Osijek, Đakovo, Vukovar, Vinkovci grupisao jake pešadijske i tenkovske jedinice. Uviđajući da ne može voditi uspešne borbe protiv tako velikih neprijateljskih snaga, Stab 6 korpusa je prebacio 12 diviziju na komunikaciju Beograd—Zagreb, na otsek s. Batrina, s. Vrpolje. Na zahtev sovjetske 233 divizije Stab 6 korpusa je sa 40 divizijom blokirao Našice i vršio pritisak na komunikaciju Našice—D. Miholjac, kako bi pravcem Podravska Slatina—Virovitica sprečio prodor neprijateljskih snaga u Podravinu.

Izbivši na železničku prugu Beograd—Zagreb, jedinice 12 divizije su vršile napad na neprijateljske kolone i transporte, rušile komunikacije i onemogućavale neprijatelju redovan saobraćaj. Jake neprijateljske snage, koje su nastupale pravcem Đakovo—s. Levanjska Varoš, uspele su 23 decembra, uz snažnu podršku artiljerije, da odbace Osječku brigadu ka s. Levanjska Varoš, a 27 decembra su Nemci i 15 ustaški bataljon (ukupno oko 1.000 ljudi), posle borbi na južnim i istočnim prilazima s. Levanjska Varoš, uspeli da uđu u ovo selo.

Pošto je ususret ovoj neprijateljskoj koloni bila upućena jedna jača kolona (preko s. Pleternica), 12 divizija se po na-ređenju Štaba korpusa povukla severno od komunikacije s. Levanjska Varoš—s. Pleternica, sa zadatkom da zatvori ovaj pravac.

Dok su vođene borbe u istočnoj Slavoniji i Podravini 33 divizija 10 korpusa je dejstvovala na železničku prugu Beograd—Zagreb. Ona je prethodno, 1 decembra, zajedno sa 1 zagoškom brigadom ovladala neprijateljskim uporištima u s. D. Gudovac i s. V. Korenovo (j-z i južno od Bjelovara), pri čemu se predao veći deo posade u s. Korenovo, dok je u s. Gudovac veći deo posade bio uništen.

Krajem decembra je Stab 10 korpusa, zbog teške situacije u Podravini, uputio prema njoj i 33 diviziju (bez 1 bri-gade), sa zadatkom da dejstvuje bočno na neprijateljske snage koje su nastupale ka Virovitici dok je 1 brigada imala zadatak da i dalje dejstvuje na komunikaciju Beograd—Zagreb.

BORBE U SLOVENIJI

Situacija polovinom 1944 godine

(Prilog XX)

Od kraja septembra 1944 g. slovenačko vojište je imalo centralni položaj u odnosu na nemačke frontove u Italiji, Jugoslaviji i Mađarskoj. U širem smislu na Sloveniju su se oslanjali desni bok i pozadina nemačkog fronta u Mađarskoj i levi bok i pozadina nemačkog fronta u Italiji. Ovi frontovi su međusobno i sa pozadinom bili preko slovenačke teritorije povezani rokadnom komunikacijom, jadranskom magistralom Grac—Maribor—Celje—Ljubljana—Trst (sa kracima međunarodnog značaja Ptuj—Ormož, prema Mađarskoj i Celje—Dravograd, prema Austriji), evropskom kontinentalnom magistralom na relaciji Jesenice—Ljubljana—s. Brezice (sa kracima međunarodnog značaja Jesenice—Gorica), i sa više železničkih i putnih komunikacija lokalnog značaja.

Kao što se vidi, slovenačko vojište se nalazilo na spoju dvaju nemačkih strategiskih frontova, povezanih relativno gustom komunikacijskom mrežom. S obzirom na geografsko-topografski sklop zemljišta, ove komunikacije su bile vrlo osetljive. Ta prirodna osetljivost bila je u znatnoj meri potencirana dejstvom Narodnooslobodilačke vojske, koja je, primicanjem nemačkih frontova teritoriji Slovenije, ispoljavala sve veću aktivnost na komunikacije, s ciljem da spreči pokrete nemačkih operativnih rezervi i uredno snabdevanje nemačkih trupa u Italiji, Jugoslaviji i Mađarskoj, odnosno da spreči njihovo uredno povlačenje, naročito sa Balkana, a jednim delom i iz Italije (u pravcu Austrije).

Posmatrano s tog aspekta slovenačko vojište je za Nemce od leta 1944 g. pa nadalje bivalo sve značajnije. Zbog toga su oni najveći deo snaga u Sloveniji grupisali duž komunikacija, dok su za zaštitu Jadranske operativne zone, usled potencijalne opasnosti od iskrčavanja Saveznika, grupisali reorganizovani 97 armiski korpus, u čijem su se sastavu nalazile 188 rezervna brdska lovačka i 237 pešadijska divizija. Osnovne nemačke snage za borbu protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske u Sloveniji sačinjavali su policiski SS pukovi,¹⁹⁷ slovenačko domo-

¹⁹⁷ Policiski SS pukovi su bili motorizovani, veoma pokretni i specijalno organizovani za borbu protiv partizana.

branstvo¹⁹⁸ i neke manje italijanske fašističke jedinice, koje su, posle kapitulacije Italije, ostale na strani Nemaca. Od četničkih snaga je na teritoriji Slovenije bilo samo četiri manja odreda, ukupno oko 500 četnika. Na sektor Postojna, Ilirska Bistrica počeli su posle oslobođenja Beograda pristizati i razbijeni delovi Srpske državne straže i Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Narodnooslobodilačka vojska u Sloveniji imala je uletо 1944 g. 7 i 9 korpus NOVJ i jedinice IV operativne zone.

U duhu opštih ratnih ciljeva Saveznika i plana Vrhovnog štaba NOV i POJ, jedinice Narodnooslobodilačke vojske u Sloveniji dejstvovale su uglavnom na komunikacije. U toku juna i jula 1944 g. potpuno su bile onesposobljene za saobraćaj železničke pruge Karlovac—Novo Mesto—Ljubljana, s. Grosuplje—Kočevje, Trebnje—s. Sevnica, Općine—Rihemberg (Brnik)—Gorica, Ajdovščina—s. Dornberg (Zali Hrib) i železnička pruga međunarodnog značaja Jesenice—s. Podbrdo—Gorica, dok je saobraćaj na jadranskoj magistrali, od Maribora do Trsta, znatno smanjen.¹⁹⁹

Borbe u julu i avgustu

Dejstva u Dolenjskoj i Notranjskoj

(Prilog XXI)

Jula 1944 g. skoro celo područje Dolenjske i Notranjske bilo je oslobođeno. Okupator je kontrolisao samo uski pojaz duž železničke pruge Brežice—s. Zidani Most—Ljubljana—Rijeka i držao jača uporišta duž komunikacija Ljubljana—s. Grosuplje—Novo Mesto i s. Grosuplje—Kočevje, kao i u dolini Krke, od Novog Mesta do Brežica.

¹⁹⁸ Bela garda je krajem 1943 g. reorganizovana u »Slovensko domobranstvo« i raspoređena uglavnom u Dolenjskoj i Notranjskoj. Slovensko domobranstvo je bilo formirano u posadne čete i borbene grupe, koje su u drugoj polovini 1944 g. reorganizovane u pokretne (udarne) bataljone i oko 60 posadnih četa. Domobranstvo je u Slovenskom Primorju bilo organizovano u »Slovensku varnostnu stražu«. Ukupna jačina slovenačkog domobranstva iznosila je oko 10.000 ljudi.

¹⁹⁹ u vezi sa ovim uspesima Narodnooslobodilačke vojske, saveznički komandant ekspedicioneh snaga za Bliski Istok, general Vilson (Wilson), uputio je Vrhovnom komandantu NOV i POJ sledeću depešu: »Zadivio sam se saznavši o poslednjim uspesima. Ti su uspesi, naročito oni u Sloveniji, bili od velike važnosti, jer su prekinuli delovanje životnovažnih neprijateljskih saobraćajnih arterija«. (Partizanski dnevnik, 18. jula 1944. Arhiva Muzeja NO u Ljubljani.)

Od naših snaga na ovoj teritoriji je dejstvovao 7 korpus, koji je u svom sastavu imao 15 i 18 diviziju, Belokranjski, Dolenjski i Notranjski partizanski odred, korpusnu artiljeriju, Podoficirsku školu i druge manje prištapske jedinice.²⁰⁰

U borbama protiv 7 korpusa neprijatelj je angažovao 14 SS policiski puk (u Ljubljani, Novom Mestu, Kočevju, s. Ribnica i s. V. Lašče), SS podoficirsku školu, jačine oko jednog puka (u Ljubljani i s. St. Vid kod Ljubljane), četiri domobranska pokretna bataljona (u s. Rakek, s. Višnja Gora, s. Stična i s. St. Vid kod s. Stična) i oko pedeset domobranksih posadnih četa u uporištima duž glavnih komunikacija. Komunikacije u dolini Save, od Brežica do Ljubljane, obezbeđivale su jedinice 18 landessicen puka i delovi vermanšaft-puka »Unterštajermark« (Untersteiermark), a od Ljubljane do Ilirske Bistrice — 139 puk 188 rezervne brdske lovačke divizije, 705 bataljon za osiguranje i delovi 10 SS policiskog puka. U sastavu posade ljubljanskog garnizona povremeno su se nalazili i delovi pojedinih nemačkih divizija, koje su bile na prolazu za Istočni front, odnosno za front u Italiji.

Posle uspeha kod s. Bosiljevo, koji su 30 juna izvojevale 5 i 12 brigada 15 divizije, 12 brigada je prebačena nazad u Sloveniju, dok je 5 brigada i dalje učestvovala u borbama 8 divizije na području Zumberka. Borbe su vođene protiv jakih neprijateljskih snaga (jedan donski i jedan kubanski kozački puk, 5, 10, 13 i 30 ustaški bataljon i dva bataljona nemačkog 1 rezervnog lovačkog puka) koje su u prvoj polovini juna preduzele iz Zumberka napad na Belu Krajinu. Naročito teške odbrambene borbe vođene su u vremenu od 10—14. jula u rejonu između Metlike i s. Vivodina i kod s. Kordići. Da bi se zaustavio dalji prodor neprijatelja u pravcu Metlike, 13. jula su hitno prebačeni u taj prostor 4 brigada 15 divizije i Belokranjski odred. Međutim, uprkos snažnog otpora hrvatskih i slovenačkih brigada, jedna neprijateljska kolona je 16. jula uspela da prodre u Metliku, iz koje se posle nekoliko časova povukla u Zumberak. U to vreme su 10 brigada 18-te i delovi 15 divizije na položajima kod s. Težka Voda odbacili nemačko-domobranksu kolonu koja je iz Novog Mesta takođe pokušala da prodre u Belu Krajinu. Odmah zatim, pod pritiskom snaga 4 korpusa, neprijatelj se povukao i iz Zumberka, čime je otklonjena neposredna opasnost od Bele Krajine.

²⁰⁰ Uletu 1944. g. divizije 7 korpusa su u svom sastavu, pored prištapskih jedinica, imale sledeće brigade: **15 divizija** — 4 udarnu brigadu »Matija Gubec«, 5 udarnu brigadu »Ivan Cankar«, 12 udarnu brigadu i 15 (belokranjsku) brigadu; **18 divizija** — 8 udarnu brigadu »Fran Levstik«, 9 udarnu brigadu i 10 (ljubljansku) brigadu.

Za to vreme su jedinice nemačkog 14 SS policiskog puka i 2, 3 i 4 domobranskog bataljona iz uporišta s. Velike Lašće, Kočevje, Novo Mesto, s. St. Vid i s. Višnja Gora pokušale da prodrnu dublje na oslobođenu teritoriju Dolenjske. U ogorčenim borbama na otseku s. Višnja Gora, s. Catež i duž železničke pruge s. Grosuplje—s. Velike Lašće 4 i 15 brigada 15 divizije slomile su u prvim danima jula napade neprijateljskih kolona i odbacile neprijatelja u polazna uporišta. Jedinice 7 korpusa su do kraja jula gotovo svakog dana vodile uspešne borbe s neprijateljskim kolonama, koje su iz pomenutih uporišta uporno pokušavale da prodrnu u Suhu Krajinu.

U prvoj polovini avgusta glavne snage 7 korpusa orijentisane su prema severozapadnom delu Dolenjske, s ciljem da spreče ponovno ospozobljavanje železničke pruge Ljubljana—Novo Mesto. Međutim, pokušaj 18 divizije da ovlada nemačkim uporištima u s. Skofljica i poruši tunel kod s. Šmarje (13 avgusta) nije uspeo i pored osetnih gubitaka, uglavnom zbog dekonspiracije i nedovoljno čvrstog rukovodjenja jedinicama. Ni napadi 15 divizije (16 avgusta) na s. Višnja Gora i s. Stična²⁰¹ nisu uspeli iz sličnih razloga. Posle ovih neuspeha nastupilo je relativno zatišje, koje je trajalo sve do 20 septembra. Za to vreme je 7 korpus sa 18 divizijom u prostoru južno i jugozapadno od Ljubljane, a sa 15 divizijom u Suhoj Krajini, rušio železničku prugu Ljubljana—Kočevje, sprečavao prodror neprijatelja na slobodnu teritoriju Dolenjske i vršio sistematske pripreme za opšti napad na komunikacije.

Dejstva u Slovencijskom Primorju, Beneškoj Sloveniji i Gorenjskoj

(Prilog XXII)

Od snaga Narodnooslobodilačke vojske u Slovencijskom Primorju, Beneškoj Sloveniji i Gorenjskoj dejstvovao je 9 korpus, koji je u svom sastavu imao 30 i 31 diviziju,²⁰² korpusnu artiljeriju, Dolomitski, Gorenjski, Južnoprimski, Idrijsko-tolminski i Briško-beneški partizanski odred.

²⁰¹ Uskoro su u 15 i 18 diviziji formirani inžinjerijski bataljoni, koji su u drugoj polovini avgusta uspešno rušili pojedine deonice na Pruzi Ljubljana—Kočevje.

²⁰² Uletu 1944. g. divizije 9 korpusa imale su u svom sastavu, po red prištapskih jedinica, sledeće brigade: 30 divizija — 17 udarnu brigadu »Simon Gregorčič«, 18 (bazovišku) brigadu, 19 udarnu brigadu

Slovenačko Primorje sa Istrom i Furlanijom bilo je za Nemce jedno od najosetljivijih područja. Obezbeđenje komunikacija bilo je tesno povezano sa zaštitom obalskog pojasa severnog Jadrana od eventualnog iskrcavanja Saveznika. U tom cilju su Nemci ubrzano utvrdili istarsku obalu i Tršćanski Zaliv i duž obale postavljali jaku i brojnu artiljeriju; viši štabovi i ustanove prebačeni su iz Trsta u Videm i Gorici, a vršene su i pripreme za evakuaciju obalskog stanovništva. Komanda 97 armiskog korpusa (ranije Komanda Jadranske operativne zone) bila je neposredno odgovorna za odbranu severnog Jadrana; u pogledu odbrane obale njoj su bile potčinjene i policiske i druge jedinice pod komandom Višeg SS i policiskog vođe u Trstu.

Za borbu protiv 9 korpusa NOVJ Nemci su u prvom redu angažovali jedinice 188 rezervne brdske lovačke divizije sa štabom u Sežani, 136 pukom u dolini Soče i Nadiže i na Tolminskom, 137 pukom duž morske obale, od Kopra do Tržiča (Monfalkone), 138 pukom u Rijeci i okolini, 139 pukom duž železničke pruge Trst—Postojna, dok je 128 artiljeriski puk bio pridat po delovima pešadijskim pukovima; 509 i 903 bataljon za osiguranje, koji su se nalazili duž železničke pruge Trst—St. Peter (sada Pivka), i još neke manje jedinice iz sastava 97 armiskog korpusa. Sredinom jula je u Slovenačko Primorje prebačen i 10 SS policijski puk i raspoređen po bataljonima u s. Prestranek, Idriji i Gorici. I italijanske republikanske jedinice u sastavu Alpiske divizije »Đulija« (Giulia) borile su se na strani Nemaca u dolinama Soče i Nadiže. Po jedna fašistička miliciska legija formirana je u slovenačkom delu Istre i u Gorici i okolini, a 52 i 60 legija u hrvatskom delu Istre. Organizovano u »Slovensku varnostnu stražu«, jačine četrnaest četa sa oko 2.000 ljudi, domobranstvo se nalazilo u istočnom delu Slovenačkog Primorja, a bilo je slabije borbene vrednosti od onog u Dolenjskoj i Notranjskoj.

U Gorenjskoj su se u to vreme nalazili 28 SS policijski puk i iz sastava 438 divizije za naročitu upotrebu: 184 landessicen puk, Nastavni puk »Brandenburg« i druge manje nastavne i dopunske jedinice. Sto se tiče Bele garde, ona je samo u Gorenjskoj zadržala svoj stari naziv, a angažovana je samo za obaveštajnu službu. U toku 1944 g. njen broj nije prelazio 500 ljudi.

»Srećko Kosovel« i Brigadu »Triestina d'Assalto Garibaldi«; 31 divizija — 3 udarnu brigadu »Ivan Gradnik«, 7 udarnu brigadu »France Prešern« i 16 brigadu »Janko Premrl-Vojko«.

Šesnaestog juna formirana je i 20 brigada, koja je bila neposredno potčinjena Glavnom štabu Slovenije.

Glavni štab Slovenije, posle uspešnih napada na komunikacije u mesecu junu, postavio je pred jedinice 9 korpusa kao najvažnije zadatke mobilizaciju novog ljudstva, produženje napada na železničke i putne komunikacije, a posebno uništavanje posada koje su štitile prugu Jesenice—Gorica i ovlađivanje neprijateljskim uporištima u Poljanskoj i Selškoj Dolini i Polhograjskim Dolomitima. Postupajući po ovom planu, jedinice 9 korpusa su prvu polovinu jula iskoristile za odmor i za napade manjim snagama na prugu Jesenice—Gorica (radi ometanja njene opravke), a u drugoj polovini jula su preduzele ofanzivna dejstva u Poljanskoj Dolini. Dejstva su počela 18. jula napadom 16 brigade na belogardisko uporište u s. Hotavlje. Uporište je zauzeto i spaljeno, ali je neprijatelj glavni deo svojih snaga povukao u jako utvrđene bunkere, kojima 16 brigada nije uspela da ovlada. Nemci su već idućeg dana reagovali koncentracijom jačih snaga u dolinama reka Bače i Idrijce i u Poljanskoj Dolini, odakle su preduzeli koncentrično nastupanje u pravcu s. Cerkno. Posle trodnevnih borbi snage 9 korpusa su bile prinuđene da obustave dalje operacije u Poljanskoj Dolini i da se povuku u pravcu pl. Blegoša, odakle su se docnije prebacile na Trnovski Gozd i Banjšku Planotu. Jedinice 9 korpusa u pokretu prema s. Čepovan uspele su 22. jula, u rejonu s. Sebrelje, s. Oblakov Vrh, da odbiju napad delova nemačke 188 divizije i da se noću 23/24 prebace na prostoriju s. Čepovan, s. Lokovec, s. Predmeja, s. Trnovo, s ciljem da spreče prodor Nemaca na ovu prostoriju. Nastupajući koncentrično, Nemci su 26. jula jačim snagama 188 divizije i 10 policiskog puka ponovo napali na položaje 30 i 31 divizije. Posle trodnevnih borbi na pravcima Idrija—s. Lokve, s. Ajdovščina—s. Predmeja, Gorica—s. Trnovo—s. Lokve, Gorica—s. Čepovan i s. Kanal—s. Lokovec glavnina 9 korpusa je zaustavila neprijateljske snage, prešla u napad i u borbama do 13. avgusta primorala nemačke kolone da se povuku u polazna uporišta. Za vreme ovih borbi i ostale jedinice 9 korpusa izvršile su nekoliko uspešnih akcija. Delovi 3 brigade i Južnoprivorskog odreda su na juriš zauzeli domobransko uporište u s. Rihemberg (22. jula), dok su partizanski odredi skoro svakodnevno rušili železničke pruge u Slovenačkom Primorju.

Nemci su do kraja avgusta samo povremeno i manjim kolonama upadali na slobodnu teritoriju. Jedino je 17 brigada, istočno od Kobarida, vodila 20. avgusta jače borbe protiv delova 136 puka 188 divizije, kojom prilikom su obe strane pretrpele osetne gubitke.

Dejstva u Štajerskoj

(Prilog XXIII)

U Štajerskoj, istočnom delu Gorenjske (uglavnom Kamnički srez) i delu Koruške naseljene slovenačkim življem dejstvovale su jedinice IV operativne zone: 14 divizija sa 1 udarnom brigadom »Tone Tomšič«, 2 udarnom brigadom »Ljubo Šercer« i 13 brigadom »Mirko Bračič«, zaštitnim bataljonom i prištapskim jedinicama; Operativni štab sa 6 udarnom brigadom »Slavko Šlander« i 11 udarnom brigadom »Miloš Zidanšek«; Kamničko-zasavski, Kozjanski i Pohorski odred, Koruška grupa odreda i Podoficirska škola.

Uletio i jesen 1944. g. Štajerska je pružala mnogo veće mogućnosti za mobilizaciju novih boraca i ekonomsku pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci nego ostale slovenačke pokrajine, što je, pored ostalog, bio razlog da Nemci u njoj angažuju jače snage. Oni su u toku jula u tom prostoru imali 25 SS policiski puk (većim delom raspoređen u Savinjskoj Dolini, a manjim delom u Celju, Šoštanju i Mislinjskoj Dolini) i 18 landesšicen puk (sa štabom u Celju a sa četiri bataljona u dolini Pake i Donjoj Savinjskoj Dolini, na Kozjanskom, u rudarskom bazenu Trbovlje—Zagorje i u mežiškoj kotlini). U većim garnizonima — Maribor, Ptuj i Celje — nalazili su se nastavni bataljoni i jedinice Vermanšafta. Duž predratne austrijsko-jugoslovenske granice i za zaštitu železničkih pruga Dravograd—Slovenjgradec, Dravograd—Maribor, Pragersko—Ptuj—Ormož i Sevnica—s. Zidani Most—Ljubljana bilo je, pored ostalih jedinica, angažovano i dvanaest graničnih četa formiranih u tri granična podotseka. Vermanšaft puk »Unterštajermark« pretstavljaо je oružanu snagu »Štajerskog domovinskog saveza« (Steierischer Heimatbund), osnovne političke organizacije za germanizaciju slovenačkog stanovništva u Štajerskoj. Ovaj puk je imao svoje jedinice u svim sreskim mestima Štajerske. U toku septembra je u Štajersku stigao i 18 planinski lovački puk »Trek«. U to vreme su se u slovenačkoj Koruškoj nalazili 13 SS policiski puk i nekoliko dopunskih bataljona. Sve jedinice u Štajerskoj i Koruškoj, osim SS jedinica, Vermanšafta i žandarmerije, bile su potčinjene 438 diviziji za naročitu upotrebu, sa štabom u Celovcu.

Štab IV operativne zone je početkom jula razradio sledeći plan: dejstvom na širokom frontu prema dolini Save skrenuti pažnju neprijatelja na južni deo Štajerske, a zatim iznenadnim napadom na nemačka uporišta u Gornjoj Savinjskoj Dolini stvoriti na tom području centralnu slobodnu teritoriju,

koja će poslužiti kao operativna osnovica za dejstva u susednim oblastima Štajerske. Pojačanom aktivnošću Kozjanskog odreda na prostoriji između reka Save, Savinje i Sutle trebalo je odvratiti pažnju Nemaca od priprema za ofanzivu u Gornjoj Savinjskoj Dolini. Uspešnim napadima Kozjanskog odreda u prvoj polovini jula na niz nemačkih uporišta na Kozjanskom (zauzeta su sela Pišece, Zabukovje, Zagorje kod Pilštanj, Planina i Koprivnica) postignut je ovaj cilj. Nemci su u taj prostor prebacili deo snaga, uglavnom jedinice Vermanšafta, i 18. jula napali delove Kozjanskog odreda u s. Pokojnik. Odred se povukao na položaje severno od s. Zagorje, gde su ga Nemci sledećeg dana ponovo napali. Da bi oslabila pritisak Nemaca na Kozjanski odred, 1 brigada 14 divizije je istoga dana napala uporište s. Sv. Jurij kod Celja.

Drugu diverziju su 20. jula izvršile 6 i 11 brigada napadom na rudnik i tekstilnu fabriku u s. Zagorje, što je takođe imalo za posledicu odvlačenje dela nemačkih snaga prema dolini Save (u Zasavje). U toku sledećih dana produženi su demonstrativni napadi u dolini Save—Kozjanskog odreda na Kozjanskom, a 6 i 11 brigade u Zasavju.

Posle brzog pregrupisavanja snaga IV operativne zone počela je 30. jula operacija za oslobođenje Gornje Savinjske Doline. Toga dana je 6 brigada napala uporišta u s. Ljubno i s. Luče i u toku sledećeg dana zauzela ova sela. Za to vreme je 1 brigada delimično uništila posadu u s. Šmartno (ob Paki), porušila most preko Savinje kod s. Letuš i osiguravala pravac od Celja; 2 brigada je izvršila demonstrativni napad na Šoštanj, porušila tri železnička mosta i na nekoliko mesta prugu Šoštanj—Celje, zatvarajući istovremeno severoistočni prilaz u Dolinu. Obezbeđujući operacije u Gornjoj Savinjskoj Dolini, 11 brigada je, delom snaga, na položajima kod s. Št. Janž obila nemačku motorizovanu kolonu sa pravca od s. Mozirje (31. jula), a drugim delom snaga, 1 avgusta, posle dvodnevnih borbi zauzela varošicu G. Grad. Za to vreme su ostale jedinice IV operativne zone vršile šire obezbeđenje operacija, onemogućavajući intervenciju Nemaca. Istočnokoruski odred je blokirao nemačku posadu u s. Crna, Kamničko-zasavski odred je demonstrativnim napadom na Litiju onemogućio prođor Nemaca sa zapada, a 13 brigada je rušila železničku prugu istočno od Celja i mostove na drumu prema Mariboru, angažujući na taj način deo nemačkih snaga na tom pravcu.

Dejstva jedinica IV operativne zone uspela su preko очekivanja. Nemci su bili prinuđeni da se 2. avgusta bez otpora povuku i iz uporišta u s. Rečica (ob Savinji) i s. Nazarje. U toku sledećih dana svi napadi Nemaca na Gornju Savinjsku Do-

linu bili su odbijeni. Oni su postigli samo prolazan uspeh, uspostavivši uporišta u s. Smartno (ob Dreti) i s. Bočna, ali ih je 11 brigada već 9 avgusta ponovo zauzela.

Oslobodenje Gornje Savinjske Doline imalo je snažan odraz na dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u Štajerskoj. Na oslobođenoj teritoriji je formiran Oblasni narodnooslobodilački odbor u Štajerskoj, a 17 septembra su održani i prvi izbori za narodne odbore.

Posle oslobođenja Gornje Savinjske Doline, na njenoj periferiji su ostavljene samo manje snage, dok su brigade prebačene na susedna područja, sa zadatkom da ofanzivnim akcijama, u prvom redu udarom na komunikacije, spreče pokušaje većih neprijateljskih snaga da prođu na slobodnu teritoriju. Prva brigada se još početkom avgusta prebacila iz rejona s. Velenje na Konjišku Goru i 10 avgusta, zajedno sa 13 brigadom, napala nemačku posadu u s. Šmarje pri Jelšah. Zauzeti su samo železnička stanica i nekoliko bunkera, jer su se brigade morale povući posle intervencije nemačke kolone iz pravca s. Grobelno. Jedanaestoj brigadi je bilo naređeno da pojača napade na drum Celje—Ljubljana, te je ona 11 avgusta napala nemačko uporište u s. St. Ožbald kod s. Trojane. Međutim, napad nije uspeo, ali su sledećeg dana Nemci sami napustili uporište. Sredinom avgusta jače nemačke snage počele su napade na slobodne teritorije. Prvo je, 17 avgusta, usledio napad Nemaca iz s. Sv. Jurij (Šentjur), s. Laško, s. Rimske Toplice, s. Radeče i s. Sevnica na Kozjanski odred, ali je Odred zajedno sa 400 novomobilisanih boraca, posle dvodnevnih borbi, uspeo da se izvuče iz obruča, posle čega su se Nemci vratili u polazna uporišta. Za to vreme su Nemci koncentrisali jače snage u širem rejonu Domžala, u Gorenjskoj, i 19 avgusta delovima 28 SS policiskog puka i Nastavnog puka »Brandenburg« sa pet kolona prodrli u Moravšku Dolinu, s ciljem da odbace 6 i 11 brigadu od komunikacija koje vode od Kamnika i Domžala ka Celju i s. Zidani Most. Nemci su uspeli da zauzmu s. Moravče i još neka sela. Obe brigade su se povukle prema Gornjoj Savinjskoj Dolini, dok je u Zasavju i dalje ostao Kamničko-zasavski odred, sa zadatkom da ruši i zaprečava komunikacije između Domžala i Celja. Severno od Gornje Savinjske Doline, u rejonu s. Crna, Nemci su prikupili veći deo 13 SS policiskog puka, s ciljem da posednu slobodnu teritoriju Logarske Doline, gde je Štab zone organizovao prihvatu bazu za pošiljke ratnog materijala koji su ovde spuštali saveznički avioni. Zatvarajući pravac koji od s. Crna vodi u s. Solčava i Logarsku Dolinu, Istočnokorruški odred je kod sela Bistra i Koprivna odbio nemačku kolonu koja je 19 avgusta

u nekoliko navrata pokušala da prodre u s. Solcava. U toku sledećih dana su u rejon s. Crna stigla nova nemačka ojačanja iz s. Zelezna Kapla i Celovca, posle čega je neprijatelju uspelo da prodre u Logarsku Dolinu i s. Solčava, odakle je pravovremeno evakuisana prihvatna baza IV operativne zone. Prilikom povratka u s. Crna, u toku 24 avgusta, nemačka kolona je ponovo napadnuta i pretrpela je teške gubitke.

Dok su vođene borbe na tri međusobno odvojena područja (Kozjansko, Moravska Dolina, s. Crna—s. Solčava—Logarska Dolina), glavne snage 14 divizije prebačene su sa Konjiške Gore na sever, u cilju proširenja slobodne teritorije na Pohorju i stvaranja povoljnijih uslova za dejstva na komunikacije Maribor—Dravograd i Maribor—Celje. Odlučnim napadom 1 brigade na nemačku posadu u s. Ribnica i 2 brigade na posadu u vs. Sv. Lovrenc, u toku noći 22/23 avgusta, zauzeta su ova najvažnija nemačka uporišta na pl. Pohorju.

Napadi na neprijateljska uporišta i komunikacije u septembru

Dok je u Hrvatskoj i Bosni od 1—7 septembra bio u toku opšti napad jedinica Narodnooslobodilačke vojske na komunikacije, u Sloveniji su jedinice 9 korpusa napadale domobransko uporište u s. Crni Vrh i uporišta u Dolomitima, jedinice IV operativne zone nemačka uporišta na pl. Pohorju, u dolini Savinje i na Kozjanskom, a 7 korpus je vršio pripreme za napad na komunikacije.

Oslobodenje Crnog Vrha

U Slovensačkom Primorju je domobransko uporište u s. Crni Vrh pretstavljalo bazu za dalje prodiranje i širenje domobranskog uticaja u zapadne krajeve, na Trnovskom Gozdu i Krasu. Zato je Stab 9 korpusa odlučio da po svaku cenu ovlađa ovim uporištem. Za napad je određena 3 brigada 31 divizije, dok su ostale snage vršile obezbeđenje na pravcima prema selima Col, G. Logatec, Hotedržica, Godovič i prema Ajdovščini i Idriji. Napad je počeo 1 septembra u 6,30 časova, posle artilleriske pripreme. U uličnim borbama, u kojima su osvajane kuća po kuća, uporište je zauzeto do 18 časova. Za to vreme je 18 brigada odbacila nemačku motorizovanu kolonu koja je nastupala iz Idrije, dok je 16 brigada zadržavala nadmoćnije ne-

mačko-domobranske snage koje su nastupale iz pravca s. G. Logatec.

Posle ovlađivanja s. Crni Vrh, po naređenju Štaba korpusa, 31 divizija je prebaćena u Dolomite (odakle su se domobrani takođe mogli širiti u istočne krajeve Slovenskog Primorja), jedan deo 30 divizije (18 i 19 brigada) na Kras, a drugi deo (17 i 20 brigada) na Tolminsko, u Benešku Sloveniju i Brda. Vršeći jak pritisak na domobraska uporišta i na četničke odrede, koji su se pojavili u tom prostoru, 31 divizija je u Dolomitima 7 septembra napala neprijateljske posade u selima Suhı Dol, Koreno i Horjul, ali nije uspela da ih savlada. Manje borbe su trajale do 14 septembra. Ovog i sledećeg dana, u borbama kod s. Gora, s. Razpotje i Govejek, 31 divizija je odbila jaku domobransku kolonu, koja je prodirala iz Idrije.

Osamnaesta i 19 brigada 30 divizije i Južnoprimski odred sve do 15 septembra vodili su borbe na Krasu s jačim delovima 136 i 139 puka 188 rezervne brdske lovačke divizije, 10 SS policiskog puka i nekih italijanskih jedinica. Naročito su teške borbe vođene od 7 do 10 septembra oko s. Stanjel, gde su odbijeni svi napadi Nemaca. Tek 15 septembra, kada su ubaćeni u borbu i delovi 139 puka, koji su nadirali koncentrično u sedam kolona (ukupno oko 2.500 vojnika), Nemci su, po cenu osetnih gubitaka, uspeli da ovladaju ovim selom.

Za ovo vreme 17 i 20 brigada i Idrisko-tolminski i Briško-beneški odred izvršili su nekoliko uspešnih akcija u dolini Soče. Noću 10/11 septembra 17 brigada i delovi Idrisko-tolminskog odreda ovladali su uporištima u selima Plave i Anhovo, porušili pri tome ž. st. Plave, bunkere kod tunela i mosta, električnu centralu u s. Ložice i zarobili 95 italijanskih vojnika. Petnaestog septembra su 19 i 20 brigada napale neprijateljska uporišta u dolini Bače, ali su se 17 septembra povukle zbog intervencije jačih neprijateljskih snaga.

Proširenje slobodne teritorije u Štajerskoj

U Štajerskoj su početkom septembra jedinice IV operativne zone pojačale napade na neprijateljska uporišta. Proširujući slobodnu teritoriju na pl. Pohorju, noću 3/4 septembra, delovi 1 brigade napali su i uništili nemačko uporište Mari-borska koča, a 2 brigada Sokolski dom i s. Šmartno. Pošto je do-

neo odluku da proširi slobodnu teritoriju u Gornjoj Savinjskoj Dolini, Stab IV zone je naredio 14 diviziji da 1 brigadu prebaci prema Gornjoj Savinjskoj Dolini, a 3 brigadu na Kozjansko. Do 11 septembra izvršeno je prikupljanje 1, 6 i 11 brigade na prostoriji s. Mozirje, s. Braslovče, s. Smartno ob Paki, a 2 i 13 brigade na prostoriji s. Podčetrtek, s. Kozje. Toga dana je izvršen napad na uporišta koja su sprečavala proširenje slobodne teritorije u Savinjskoj Dolini. Prva brigada je napadala na s. Smartno ob Paki i s. Letuš, 6 brigada na s. Mozirje, a 11 brigada na s. Braslovče. Posle jednodnevnih borbi, u toku 12 septembra, predale su se nemačke posade u s. Mozirje, s. Smartno ob Paki i s. Letuš, dok napad 11 brigade na s. Braslovče, zbog intervencije jake nemačke motorizovane kolone iz pravca Celja, nije uspeo, te se ova pod borbom morala povući u pravcu s. Dobrovlje.

Za to vreme je 2 brigada, na Kozjanskom, napala s. Podčetrtek, ali nije uspela da ga zauzme, a 13 brigada, pošto je spalila utvrđene zgrade u s. Kozje i nanela teške gubitke nemačkoj posadi, morala se, zbog intervencije jake ustaške kolone, posle dvodnevnih borbi povući u pravcu s. Topolovo.

I pored toga što s. Kozje, kao centralno nemačko uporište na Kozjanskem, nije zauzeto, Kozjanski odred je i dalje čvrsto kontrolisao slobodnu teritoriju u tom prostoru. Međutim, uspešnim akcijama 1 i 6 brigade slobodna teritorija Gornje Savinjske Doline proširena je na jugoistok, a istovremenim rušenjem na pruzi Celje—Dravograd ona je i jače zaštićena od nemačkih napada iz pravca Celja i Slovenjgradeca. Po naredenju Glavnog štaba Slovenije, a u cilju ojačanja 14 divizije, sredinom septembra je rasformirana Koruška grupa odreda. U Koruškoj je ostao samo jedan odred jačine do 400 boraca. I jedan deo Kozjanskog odreda takođe je ušao u sastav jedinica 14 divizije. Pohorski odred je preimenovan u Lackov odred, koji je produžio da dejstvuje na istočnom delu pl. Pohorja i na Slovenskim Goricama a sa jednom četom u Prekomurju.

Napad na most kod Litije i na Stampetov most

U Dolenjskoj i Notranjskoj, uporedo sa napadima na neprijateljska uporišta, jedinice 7 korpusa su produžile dejstva na komunikacije i objekte na njima. U vremenu od 1—20 septembra najviše napada je izvršeno na jadransku magistralu

Maribor—s. Zidani Most—Ljubljana—Trst, naročito na relaciji s. Zidani Most—Ljubljana—Postojna. Pod stalnim udarima bile su i pruge Ljubljana—Jesenice—s. Kranjska Gora u Gorrenjskoj, Ljubljana—s. Grosuplje—Kočevje u Dolenjskoj i Celje—Dravograd u Štajerskoj. Na tim prugama, koje su na više mesta potpuno onesposobljene za saobraćaj, neprijatelj je pretrpeo velike gubitke u voznom parku. Po naređenju Glavnog štaba Slovenije, u drugoj polovini septembra, posle detaljnijih priprema izvedene su i akcije na dva najznačajnija objekta na železničkoj pruzi s. Zidani Most—Ljubljana—Postojna — na železnički most na Savi kod Litije i Stampetov most severno od s. Logatec. U akciji na litijski most i obližnja neprijateljska uporišta učestvovale su na desnoj obali Save jedinice 15 divizije, a na levoj obali 6 i 11 brigada IV operativne zone. Napad je počeo 20 septembra oko 17 časova, poslošto su prethodno saveznički avioni bez uspeha bombardovali napadnute objekte. U početku napada jedinice 15 divizije zauzele su neprijateljsko uporište u zamku Poganek i artiljerijom porušile nekoliko bunkera na desnoj i levoj obali Save. Nemačka kolona, koja je uz podršku tri tenka intervenisala sa pravca Litije, bila je razbijena, a pred mrak su minerska odeljenja porušila most preko Save između dva potporna stuba i u toku noći prugu u dužini od 240 metara. Za to vreme su na levoj obali 6 i 11 brigada, da bi se približile mostu, napale nemačka uporišta u selima Gradec, Hotič i Senožet. Borbe su vođene celu noć, ali brigade nisu uspele da poruše most sa leve obale. Intervencijom Nemaca sa pravca Kamnika i Domžala brigade su sledećeg dana odbačene sa leve obale Save na sever.

Napad na Stampetov most (između ž. st. Verd i s. D. Logatec), važan objekat na pruzi Ljubljana—Postojna, izvršila je 28 septembra u 17 časova 10 brigada 18 divizije, dok je njena 9 brigada obezbeđivala pravce od s. Borovnica i s. Rak. Savladajući jak neprijateljski otpor sa utvrđenih položaja oko mosta, 10 brigada je brzo zauzela bunkere i porušila jedan potporni stub mosta visine 22 m, čime je za duže vreme onesposobila most za saobraćaj. Posle ove akcije 18 divizija je na otseku s. Sv. Vid, s. Sv. Trojica vodila dvodnevne borbe protiv domobranksih kolona koje su nastupale iz s. Rak, s. Borovnica, s. V. Lašče i Ribnice, a zatim se povukla na prostoriju Cerknica, s. G. Sleme, s. G. Jezero. Osamnaesta divizija je sa ove prostorije svakodnevno vršila napade na komunikaciju Ljubljana—Postojna.

Za vreme napada na litijski i Stampetov most i poslednjih dana septembra izvršeno je nekoliko uspešnih akcija i u

Štajerskoj — 13 brigada je digla u vazduh dva oklopna voza između s. Zidani Most i s. Sevnica; 6 brigada je nekoliko puta rušila prugu između s. Zagorje i s. Laze; Koruški odred je više puta porušio prugu između Dravograda i Guštanja i izbacio iz koloseka dve kompozicije; Lackov odred je uništio postrojenja hidrocentrale Fala, zbog čega je za duže vreme obustavljen rad u većem broju preduzeća mariborskog industriskog bazena.

Ranija rušenja na železničkim prugama upotpunjena su u septembru do te mere, da su sve važnije pruge u Sloveniji za duže vreme ostale gotovo neupotrebljive ili se saobraćaj na njima mogao odvijati samo na pojedinim deonicama, sa pretovarivanjem i velikim gubitkom u vremenu.

Napad nemačkih snaga na slobodnu teritoriju

U toku oktobra Nemci su pojačali napade na slobodnu teritoriju, težeći da je ponovo posednu i sigurnije ovladaju komunikacijama koje vode preko nje ili njenom periferijom. Zbog toga su naše snage bile prinudene da se brzo prebacuju sa jednog na drugo područje i često nisu stizale da pravovremeno zaustave prodore nemačkih snaga, koje su istovremeno nastupale u Žasavju, u Savinjskoj Dolini, u Mežičkom, na pl. Pohorju, u Loškoj Dolini i na Trnovskom Gozdu.

Prodor Nemaca u Lošku Dolinu i borbe u Suhoj Krajini

Sa prostorije s. Cerknica, s. G. Sleme, s. Jezero jedinice 18 divizije su svakodnevno napadale prugu Ljubljana—Postojna, zbog čega su Nemci 8. oktobra iz s. Rakek, Postojne, Rijeke i Kočevja preduzeli koncentričan napad ka Loškoj Dolini. Nastupajući delovima 14 SS policiskog puka i 2 domobranskog bataljona pravcem s. Rakek—s. Cerknica—s. Grahovo i odатle prema Blokama i Loškoj Dolini, jednom kolonom (verovatno delovi 139 puka 188 rezervne divizije) pravcem Postojna—Javornik—Loška Dolina, delovima 138 puka 188 rezervne divizije iz Rijeke pravcem s. Gomanjce—s. Babno Polje a jednom domobranskom kolonom pravcem Kočevje—s. Gotenica—s. Draga—Bloke, neprijatelj je posle četvorodnevnih borbi uspeo da potisne 18 diviziju prema s. Gerovo i s. Osilnica.

Dok je 18 divizija vodila borbe u severnom delu Notranjske, Stab 7 korpusa je naredio 15 diviziji da izvrši pripreme za napad na domobraska uporišta s. St. Vid, s. Stična i s. Višnja Gora, iz kojih je neprijatelj ugrožavao slobodnu teritoriju. U cilju ojačanja snaga 7 korpusa, iz Štajerske su se kod s. Mošenik, 11 oktobra, prebacile preko Save 6 i 11 brigada i probile na otsek s. Sv. Križ, s. Zaplaz, s. Catež. Otkrivši ovo grupisanje naših snaga, neprijatelj je uputio ojačanja u garnizonе duž komunikacije Ljubljana—Novo Mesto iz uporišta s. St. Vid, s. Ribnica, Kočevje, Novo Mesto i drugih, i 15 oktobra sa 14 SS policiskim pukom i domobranskim jedinicama počeo napad na debove 15 divizije i 6 i 11 brigade IV operativne zone, koji su bili prikupljeni u širem prostoru Trebnja. Neprijatelj je svakog dana uvodio u borbu nove jedinice. Sledećih dana borbe su se proširile na čitavo područje Suhe Krajine i u njima su, počev od 17 oktobra, uzele učešće gotovo sve jedinice 7 korpusa i 6 i 11 brigade, a na strani neprijatelja nemačko-domobranske snage sa teritorije Dolenske i jednog dela Notranjske. Borbe su završene 24 oktobra povratkom neprijateljskih snaga u polazna uporišta. Obe strane su pretrpele osetne gubitke. Noću 24/25 oktobra 6 i 11 brigada su iz rejona s. Zalisec napale 4 domobranski bataljon u s. St. Vid. U borbu oko s. St. Vid je ubaćena i 15 brigada 15 divizije, ali, zbog intervencije jakih nemačko-domobranskih snaga iz Ljubljane i s. Stična, brigade su bile prinuđene da se u toku 25 oktobra povuku. Međutim, borbe duž druma i železničke pruge s. St. Vid—Trebnje—Novo Mesto nastavljene su do kraja oktobra.

Iscrpene stalnim borbama, jedinice 7 korpusa i 6 i 11 brigada bile su tokom novembra prinuđene da se ograniče na odbranu Suhe Krajine, dok je neprijatelj težio da ih odbaci što dalje od komunikacije Ljubljana—Trebnje—Novo Mesto, a naročito od komunikacija dolinom Save. Česti napadi jedinica 7 korpusa na ove komunikacije, kao i na neprijateljske snage na pravcu Ljubljana—Kočevje, na jednoj strani, i napori neprijatelja da onemogući ove akcije 7 korpusa, na drugoj strani, ispunili su vremenski period do kraja 1944 g., pa i docnije. U periodu novembar—decembar snage 7 korpusa i 6 i 11 brigada vodile su veće borbe na prostoriji s. Ambrus, s. Zvirče, s. Hinje, desna obala Krke (od 6—8 novembra), kod s. Koprivnik i s. Pribišće (14 novembra), oko Kočevja (od 18—20 novembra) i u rejonu s. Občina (od 9—12 decembra). U drugoj polovini decembra 6 i 11 brigada vratile su se u Štajersku. U to vreme je formirana 24 italijanska brigada »Fontanot«, a od nemačkih zarobljenika, koji su izrazili želju da

se bore protiv fašizma — Austriski bataljon. Oni su privremeno ušli u sastav 15-te, odnosno 18 divizije. Neprijatelj je do kraja 1944 g. uspeo da se učvrsti duž komunikacije s. Št. Vid—Novo Mesto i uspostavljanjem novih uporišta da bolje osigura saobraćaj na tom pravcu. Pošto su glavne snage — 15 i 18 divizija — odbačene južno od pomenute komunikacije, slobodna teritorija 7 korpusa bila je znatno smanjena.

Prodor na Trnovski Gozd i borbe u Poljanskoj Dolini

Česti napadi jedinica 9 korpusa na komunikacije, naročito u dolini Soče, prinudili su Nemce da ponovo preduzmu veću akciju na području Trnovskog Gozda, angažujući pri tome oko tri bataljona i neke jedinice iz sastava 188 divizije. Kao i u Notranjskoj, akcija je počela 8. oktobra. Neprijateljske kolone prodirale su iz rejona s. Sv. Lucija (sada Most na Soči) u pravcu s. Čepovan i s. Lažna i iz Gorice pravcem s. Trnovo—s. Lokve—s. Lokovec. Sve do 12. oktobra snage 30 divizije i 16 brigade 31 divizije vodile su teške borbe s nemачkim kolonama na području Trnovskog Gozda, a naročito oko s. Lokovec, kod s. Trnovo, u rejonom s. Lokve, s. Lažna, oko s. Predmeja i s. Otlica. Nemci su privremeno ovladali ovim selima i neka od njih zapalili, a jedinice 9 korpusa su bile prinudene da se povuku u pravcu s. Črni Vrh. Za to vreme je 7 brigada 31 divizije, dejstvujući u Poljanskoj Dolini (Gorenjsko), 14. oktobra izvršila bezuspešan napad na domobransko uporište s. Praprotno, pa je Stab 9 korpusa glavne snage prebacio u severni deo Dolomita i Poljanskog Dolina, s ciljem da ovlada neprijateljskim uporištima u tom prostoru. Dejstva su počela 20. oktobra napadom na nemacko uporište u s. Poljane, koje je posle jednodnevne borbe, pošto je nemacka posada bila uništena, zauzeto.

Nemci su već od septembra počeli utvrđivati Vipavsku i Sošku Dolinu i Kras. Poslednja odbrambena linija protiv snaga Saveznika koje su prodirale u severnu Italiju trebalo je da se izgradi od s. Devin do s. Predel (preko s. Solkan, Brda, Tolmina i s. Zaga). Za odbranu od eventualne invazije na severnom Jadranu izgrađivana je jako utvrđena i brojnom artiljerijom branjena linija u Tršćanskom Zalivu i duž istarske obale. Kao druga linija odbrane bile su predviđene severoistočne padine visoravni Ćićarije. Izgradnja odbrambenih položaja naročito je ometana u zapadnom delu Slovenskog Primorja, na Banjškoj Planoti i zapadnoj ivici Trnov-

skog Gozda, gde su jedinice 30 divizije stalno napadale nemačke radne jedinice. U cilju zaštite fortifikacijskih radova na Banjškoj Planoti i kod Gorice, Nemci su početkom novembra poseli s. Trnovo i jačim snagama pokušali da prođu dublje na slobodnu teritoriju Trnovskog Gozda. U tronodeljnim borbama 30 divizija je odbranila slobodnu teritoriju, a 23 novembra je prinudila Nemce da ponovo napuste s. Trnovo i čitavu Vipavsku Dolinu sa Ajdovščinom i Vipavom.

Za to vreme 31 divizija je držala u svojim rukama slobodnu teritoriju u većem delu Dolomita i Poljanskoj i Selškoj Dolini, izuzev nekoliko nemačkih uporišta, među kojima su bila najjača Škofja Loka, s. Gorenja Vas, s. Zelezniki i s. Podbrdo. Zbog toga je Štab 31 divizije odlučio da ovlada uporišta u tom prostoru. Obezbeđujući se 7 brigadom sa pravca s. Gorenja Vas, 16 brigadom sa pravca Idrije i Škofjeloškim odredom sa pravca s. Rovte, 31 divizija je u noći 10/11 novembra sa 3 brigadom zauzela domobransko uporište u s. Suhi Dol, u severnom delu Dolomita. Da bi se poboljšalo snabdevanje hranom 31 divizije i u tom cilju uspostavila tešnja veza Poljanske i Selške Doline sa rejonom Bohinja, Štab korpusa je naredio 31 diviziji da ovlada nemačkim uporištem u s. Zelezniki u Selškoj Dolini. Napad je izvršila 3 brigada tokom noći 19/20 novembra, dok su ostale snage vršile obezbeđenje sa pravaca od Škofje Loke i Kranja. Tek u noći 21/22 novembra, minirajući kuću po kuću, 3 brigada je uspela da savlada nemački otpor, dok su ostale snage 31 divizije osujetile pokušaje neprijatelja da iz Škofje Loke pritekne u pomoć opkoljenoj posadi. U ovim borbama je uništena ili zarođljena gotovo cela posada (oko 60 Nemaca), ali je i 3 brigada pretrpela teške gubitke, među kojima i dva komandanta bataljona. Posle toga, do polovine decembra, na operativnom području 9 korpusa, osim manjih lokalnih sukoba, nije bilo borbi.

U Poljanskoj Dolini je najjače nemačko-domobransko uporište bilo u s. Gorenja Vas, koje se nalazi na važnoj raskrsnici komunikacija koje od Škofje Loke vode ka Vrhnicima, odnosno Idriji ili s. Cerkno. Da bi omogućio lakši prilaz ka dolini Save i slobodnu teritoriju od Bohinja do Dolomita povezao u kompaktniju celinu, Štab korpusa je odlučio da ovlada ovim uporištem. Na uporište je napadala 31 divizija. Za obezbeđenje prema s. Ziri, s. Rovte, s. Crni Vrh i Škofjoj Loci, Štab 31 divizije je angažovao veći deo snaga, kao i pridate delove iz 30 divizije (jedan bataljon 18-te i celu 19 brigadu), a neposredan napad na uporište preduzela je 18 decembra 16 brigada. Uporište je bilo jako utvrđeno i posed-

nuto sa oko 250—300 vojnika, usled čega ni napad 18-og, ni ponovljeni napadi 19 i 20 decembra, nisu uspeli. Za to vreme, kroz položaje 7 brigade (na liniji s. Sv. Petra Hrib, s. Sv. Florijan, s. Rupar) probila se iz Škofje Loke jedna nemačka motorizovana kolona, te se 16 brigada morala povući na polazne položaje. Dalji napadi na ovo uporište obustavljeni su, pošto je u njega stiglo ojačanje od oko 600 nemačkih vojnika.

Za vreme borbi oko s. Gorenja Vas Nemci su u širem rejonu Trnovskog Gozda angažovali jače snage (delovi 136 i 139 puka 188 divizije, 10 SS policiskog puka, Srpskog dobrovoljačkog korpusa, italijanskih fašističkih jedinica i domobranički bataljoni Slovenske varnostne straže) protiv oslabljene 30 divizije (17, 20 i delovi 18 brigade i zaštitni bataljon 9 korpusa), s ciljem da je potisnu na Trnovsku visoravan, a potom odbace u Vipavsku Dolinu i u rejonu Ajdovščine okruže i uništite. Koncentrično nastupanje neprijateljskih kolona počelo je 19 decembra. Ove su iz Gorice nastupale pravcima s. Banjšice Sv. Duha (sada s. Banjšice) — s. Čepovan, s. Trnovo — s. Predmeja i s. Šempas—Ajdovščina; od s. Štanjel i Sežane neprijatelj je takođe nastupao prema Ajdovščini, a od Postojne i s. Hotedršica prema s. Dol-Otlica, dok su snage iz Idrije imale da spreče probor 30 divizije u pravcu s. Črni Vrh. Na svim pravcima neprijateljskog nastupanja došlo je do teških borbi. Sledеćeg dana vođene su najteže borbe u rejonu s. Trnovo. Da bi sprečio dalje nadiranje Nemaca, Štab korpusa uputio je na ovaj pravac 2 brigadu 14 divizije, i naredio da se delovi 30 divizije, koji su bili angažovani u borbama oko s. Gorenja Vas (u Gorenjskoj) odmah prebace u rejon s. Čepovan i zatvore pravac prema s. Sv. Lucija. U toku 21 i 22 decembra produžene su ogorčene borbe oko sela Trnovo i Čepovan. Radi rasterećenja nemačkog pritiska na 30 diviziju, 31 divizija je tokom noći 22/23 decembra izvršila demonstrativne napade na neprijateljske snage na prostoriji Idrije; 23 decembra su jedinice 30 divizije povratile s. Čepovan, koje je dva dana ranije zauzeo neprijatelj, a 24 decembra su prešle u protivnapad na otseku s. Trnovo. Jedinice 19 brigade okružile su posadu u s. Trnovo, ali uporište nisu mogle zauzeti. Sledеća dva dana borbe su popustile da bi se 27 decembra razvile punom žestinom, naročito na prostoriji s. Trnovo, s. Lokve, s. Čepovan. Snažnim protivnapadima 30 divizije Nemci su do 31 decembra bili prinuđeni da napuste sela Čepovan, Nemci i Lažna, ali su se zadržali u s. Trnovo, s. Col, Vipavi i Ajdovščini.

Prođor Nemaca u Gornju Savinjsku Dolinu i na Pohorje

Početkom oktobra su 1 i 13 brigada 14 divizije prebačene na pl. Pohorje, gde su izvršile nekoliko neuspelih napada na nemačka uporišta. Sesta i 11 brigada, posle nekoliko uspešnih akcija u Zasavju, po naređenju Glavnog štaba Slovenije prebačene su 11. oktobra u Dolenjsku,²⁰³ radi ojačanja 7 korpusa. Nemci su tih dana preduzeli utvrđivanje istočnih granica Štajerske na liniji Ormož—Ptuj—s. Rogaška Slatina, u sklopu opšte odbranbene linije »Zaštitni položaj Rajha«.²⁰⁴

Odlaskom 6 i 11 brigade u Dolenjsku znatno su oslabljene snage IV operativne zone. Sama 14 divizija nije bila dovoljno jaka da uspešno brani centralnu slobodnu teritoriju u Gornjoj Savinjskoj Dolini, kao i onu na pl. Pohorju i Kozjanskem. U to vreme su 1 i 13 brigada dejstvovale na pl. Pohorju i na njegovim južnim ograncima, 2 brigada na Kozjanskem, dok je u Gornjoj Savinjskoj Dolini bila samo Podoficirska škola i neke manje terenske jedinice. Naprotiv, nemačke snage u Štajerskoj bile su ojačane novim jedinicama, od kojih je 18 planinski lovački puk »Trek«, pored postojećih SS pukova, bio među najboljim specijalno obučenim jedinicama za borbu protiv partizana.

Da bi odvratili pažnju od svog glavnog cilja — prodora na slobodnu teritoriju u Gornjoj Savinjskoj Dolini — Nemci su prvo počeli akciju na pl. Pohorje. Iz rejona Soštanja oni su 15. oktobra delovima 18 planinskog lovačkog puka »Trek« preduzeli nastupanje dolinom Pake i Mislinje u pravcu s. Ribnica na Poh., koju su zauzeli 20. oktobra, pošto su odbacili slabije snage Lackovog odreda. Za to vreme su u rejonu Kamnika i u dolini Kamniške Bistrice grupisani 28 SS policiski puk, Nastavni puk »Brandenburg« i (verovatno) SS kozački bataljon. Uvidevši da je Gornja Savinjska Dolina ugrožena, Štab IV operativne zone je brzo pregrupisao svoje snage i prebacio 2 brigadu sa Kozjanskog na pl. Pohorje, 1 brigadu iz rejona Slovenjgradeca prema Soštanju i s. Mozirje, a 13 brigadu iz rejona Slovenske Bistrice na Paški Kozjak i severno od Soštanja. Snage 25 SS policiskog puka napale su već 19. oktobra 1 brigadu u rejonu Soštanja, s. Smartno od Paki i s. Mozirje, s ciljem da joj onemoguće prebacivanje u Gornju Savinjsku Dolinu. Međutim, Brigada je uspela da se probije i da do 21. oktobra, zajedno sa Podoficirskom školom i jed-

203 u vremenu od 11. oktobra do 15. decembra 1944 g. 6 i 11 brigada ²⁰⁴ su u operativnom pogledu bile potčinjene Štabu 7 korpusa. O ovom utvrđivanju biće više reči u IV delu knjige »Zimske operacije«.

nim bataljonom VDV,²⁰⁵ zatvori sve pravce koji od Kamnika, Vranskog, Donje Savinjske Doline, s. Crna i s. Solčava vode u Gornju Savinjsku Dolinu, grupišući deo snaga na pravcu Kamnik—s. Županje Njive—Crnelec—G. Grad. Napad glavnih nemačkih snaga iz rejona Kamnika počeo je 21. oktobra. Glavna kolona je nastupala pravcem s. Županje Njive—Crnelec, a pomoćne kolone severno i južno od ovog druma. Na svim pravcima neprijateljskog prodiranja jedinice 1 brigade su vodile odbranbene borbe, dok se 13 brigada usiljenim maršem prebacivala iz rejona Soštanja u rejon s. Okonina, s. St. Janž, s. Smihel, s ciljem da onemogući prođor Nemaca iz Donje u Gornju Savinjsku Dolinu. Nemački napadi su produženi i sledećeg dana, a u toku 23. oktobra, sa pravca Vranskog, napala je nova nemačka kolona i prodrila na Tolsti Vrh (k. 1077), zbog čega je 3. bataljon 1 brigade bio prinuđen da se povuče u pravcu Menine Planine. Trinaesta brigada, koja je 23. oktobra bila u pokretu prema G. Gradu, hitno je prebačena sa dva bataljona na položaje severno od G. Grada, a sa jednim bataljom na otsek s. Luče, s. Solčava, sa zadatkom da zadrži nemačke snage (13 SS policiski puk) koje su prodirale iz s. Zelezna Kapla i s. Crna. Borbe su trajale do kasno u noć 24. oktobra, kada su se nemačke snage počele povlačiti u polazna uporišta. U borbama od 21. do 25. oktobra obe strane su pretrpele veće gubitke, a u toku kratkotrajnog zadržavanja na slobodnoj teritoriji Nemci su spalili više sela. Za to vreme je na pl. Pohorju završena akcija čišćenja Borbenе grupe »Trek«, u kojoj su jedinice 2 brigade i Lackovog odreda pretrpele teške gubitke.

Posle kraćeg odmora, 6. novembra, snage 1 brigade su napale nemačka uporišta u s. Blagovica i s. Krašnja, dok je 13 brigada vršila obezbedenje prema Vranskom i Domžalamu. Iako su nemačke posade bile prinudene da se povuku u utvrđene zgrade i bunkere, napad nije uspeo, a kada im je stiglo ojačanje iz Domžala (delovi Nastavnog puka »Brandenburg«), Nemci su u toku dva sledeća dana prinudili obe brigade da se povuku. U drugoj polovini novembra je na pl. Pohorje prebačena 1 brigada 14. divizije koja je protiv snaga 18 planinskog lovačkog puka »Trek« vodila borbe 19. novembra kod s. Ribnica na Poh., a 26. novembra kod s. Oplotnica i Slovenske Bistrice. Pretrpevši teške gubitke (od 19.—30. novembra samo u poginulim 85 boraca), Brigada se, krajem novembra, zbog nadmoćnosti nemačkih snaga, ponovo prebacila u Gornju Savinjsku Dolinu.

²⁰⁵ Vojska državne varnosti, kasnije jedinice KNOJ-a.

Nemci su početkom decembra preduzeli dotada najveću ofanzivnu akciju u Štajerskoj, u cilju uništenja jedinica IV operativne zone i obezbeđenja komunikacija i pozadine mardarskog fronta, koji se sve više približavao austrijskim granicama. Zato su angažovali jake snage — 18 planinski lovački puk »Trek«, delove 25 SS policiskog puka, 1 bataljon 17 SS policiskog puka, dva bataljona 13 SS policiskog puka, dva bataljona 28 SS policiskog puka, delove 18 landesšicen puka i Nastavnog puka »Brandenburg«, 3 žandarmeriski motorizovani bataljon »Alpenland« i teritorijalne jedinice Vermanšafta. Na svim pravcima nastupanja nemačke jedinice su palile sela i hapsile civilno stanovništvo. Trećeg decembra je jedna nemačka kolona preduzela nastupanje iz rejona Celja u pravcu Soštanja i s. Mozirje (delovi 25 SS policiskog puka i jedinice Vermanšafta), a dva dana kasnije kolona iz s. Železna Kapla i s. Crna preduzela je nastupanje u pravcu s. Solčava i gornjeg toka Savinje (13 SS policiski puk). Istovremeno su duž komunikacije Celje—Soštanj—Dravograd ubacivana u borbu nova ojačanja (18 planinski lovački puk »Trek«). Posle četvorodnevnih borbi Nemci su uspeli da odbace 14 diviziju od komunikacija u dolini Savinje i Pake. Koruški odred je bio prinuđen da se povuče u Gorenjsku, a ostale snage, po naredjenju Glavnog štaba Slovenije, prebačene su u rejon: s. Mozirje (1 brigada), na pl. Pohorje (2 brigada), a na Paški Kozjak i Konjišku Goru (13 brigada). Nastavljući dejstva, Nemci su 11 decembra delovima 28 SS policiskog puka i Nastavnog puka »Brandenburg« preduzeli nastupanje iz Kamnika, a snagama 13 SS policiskog puka iz s. Železna Kapla i s. Crna u Gornju Savinjsku Dolinu. Položaje duž druma Črnelec—s. Nova Šifta—G. Grad branila je Podoficirska škola, a na pravcu s. Luče —s. Solčava bila je 1 brigada 14 divizije. Posle višednevnih borbi, naročito teških u rejonu Igle (severno od s. Luče), 1 brigada se 15 decembra povukla u rejon s. Špek. Nemačke kolone iz s. Solčava i s. Crna zauzele su s. Luče i s. Ljubno, a jedna kolona 25 SS policiskog puka, nastupajući sa istoka, zauzela je s. Radmirje. Dva dana kasnije sa pravca s. Radmirje prodrlje su u G. Grad snage 18 planinskog lovačkog puka »Trek«, a sa pravca s. N. Šifta snage 18 landesšicen puka. Time je bila izgubljena slobodna teritorija u Gornjoj Savinjskoj Dolini. Nemci su do kraja 1944 g. preduzimali još neke lokalne akcije protiv Kamničko-zasavskog odreda u Zasavju i protiv Kozjanskog odreda na Kozjanskom.

Tako je neprijatelj, mada po cenu teških gubitaka, uspeo da ovlada Gornjom Savinjskom Dolinom i da uspostavi kontrolu nad komunikacijama i operativnu vezu između zapadne

štajerske i istočne Gorenjske. Ali, neprijatelju nije pošlo za rukom da uništi naše snage u Štajerskoj, koje su, iscrpene u dugotrajnim borbama i napornim marševima, takođe pretrpele ozbiljne gubitke, zbog čega im je bio neophodno potreban kraći odmor da bi u povoljnem momentu mogli ponovo da preuzmu inicijativu.

IV

ZIMSKE OPERACIJE

1

DEJSTVA 1, 2 i 3 ARMije

Borbe u Sremu

Operacije do formiranja 1 armije

(Skica 37)

Po oslobođenju Beograda rukovođenje odbranom Srema preuzeo je Štab nemačkog 68 armiskog korpusa sa komandnim mestom u s. Nuštar. On je polovinom oktobra vazdušnim putem prebačen iz Grčke u Srem i preuzeo pod svoju komandu 118 lovačku diviziju, pukovsku grupu 264 pešadijske divizije, delove 92 motorizovane brigade, delove iz 117 i 1 brdske divizije, više manjih posadnih jedinica za obezbeđenje i 3 domobransko-ustašku diviziju.²⁰⁶

U trećoj fazi druge etape Beogradske operacije 1 proleterski korpus (1 i 6 proleterska, 5 i 21 divizija) i 12 udarni korpus (11, 16 i 36 divizija) preneli su težište operacija na pravac Zemun—Srem. Mitrovica—Vinkovci, sa zadatkom da gone i tuku otstupajuće neprijateljske snage na tom pravcu. U tom cilju su se 12 korpus NOVJ i 19 streljačka divizija Crvene armije,²⁰⁷

²⁰⁶ Sto osamnaesta lovačka divizija prebačena je u Srem krajem oktobra sa prostorije Korčula, Brač, Hvar, Metković, Mostar; 264 divizija se nalazila na prostoriji Zadar, Šibenik, Split, a pukovska grupa ove divizije prebačena je u drugoj polovini oktobra na Sremski front; 92 motorizovana brigada je bila razbijena u prostoru Beograda i njeni ostaci sa dopunskim bataljonom 1 brdske divizije, koji se nalazio u Beogradu, i delovima 737 puka 117 lovačke divizije, kao i drugim manjim delovima koji su učestvovali u neposrednoj odbrani Beograda, prebacili su se u Srem.

²⁰⁷ Ne raspolazemo podacima da li je 19 streljačka divizija bila cela ili samo neki njeni delovi.